

3563

A decorative horizontal border in blue ink, featuring a repeating pattern of stylized, symmetrical floral or foliate motifs. The motifs are interconnected, creating a continuous, flowing design. The background is a light, aged paper color.

అమెరికన్ టెక్స్టైల్ సెక్టరల్
సూచి : డా॥ వెంకట వెంకటయ్య
అలమూరి చిత్రమ్, సహవారిపాలెం,
రేపల్లె. Call : 9392055055

మహాకవి

ಆದಿಭಟ್ಟ ನಾರಾಯಣದಾಸು

సంపాదకుడు

యస్మై జుగారావు

ప్రకాశకులు

కర్తా ఈశ్వరరావు
తుడువర్తి బసవయ్య

CI

వాసదాతా ప్రచురణ-2

I

SSR 02A 119

~~చంద్ర~~

H:- 8.5

W:- 5.5

కచ్చపీఠులు 3563

[కవితా సంకలనము]

మహాకవి

శ్రీ ఆదిభట్ట నారాయణదాసు

పరికల్పన

శ్రీ యస్వీ జోగారావు

M. V. KRISHNA RAO

Minister for Education & Cultural Affairs,

Executive President,

WORLD TELUGU CONFERENCE

HYDERABAD 1975.

ప్రకాశకులు

శ్రీ కర్రా ఈశ్వరరావు

శ్రీ తడవర్తి బసవయ్య

011 60 622

II

7.2.74

7.2.74

ప్రథమ ముద్రణ

అనంద శ్రావణి

[జూలై, 1974]

వ్రతులు : 1000

శ్రీ
N. A. S.

సర్వస్వామ్యములు : శ్రీ కర్రా ఈశ్వరరావుగారివి

ప్రాప్తిస్థానము

కర్రా ఈశ్వరరావు

B. Com. (Hons), B. L., F. C. A.
Manager, Leaf Stocks & Supply,
I. L. T. D. Company, Guntur.

వెల : 10 రూకలు

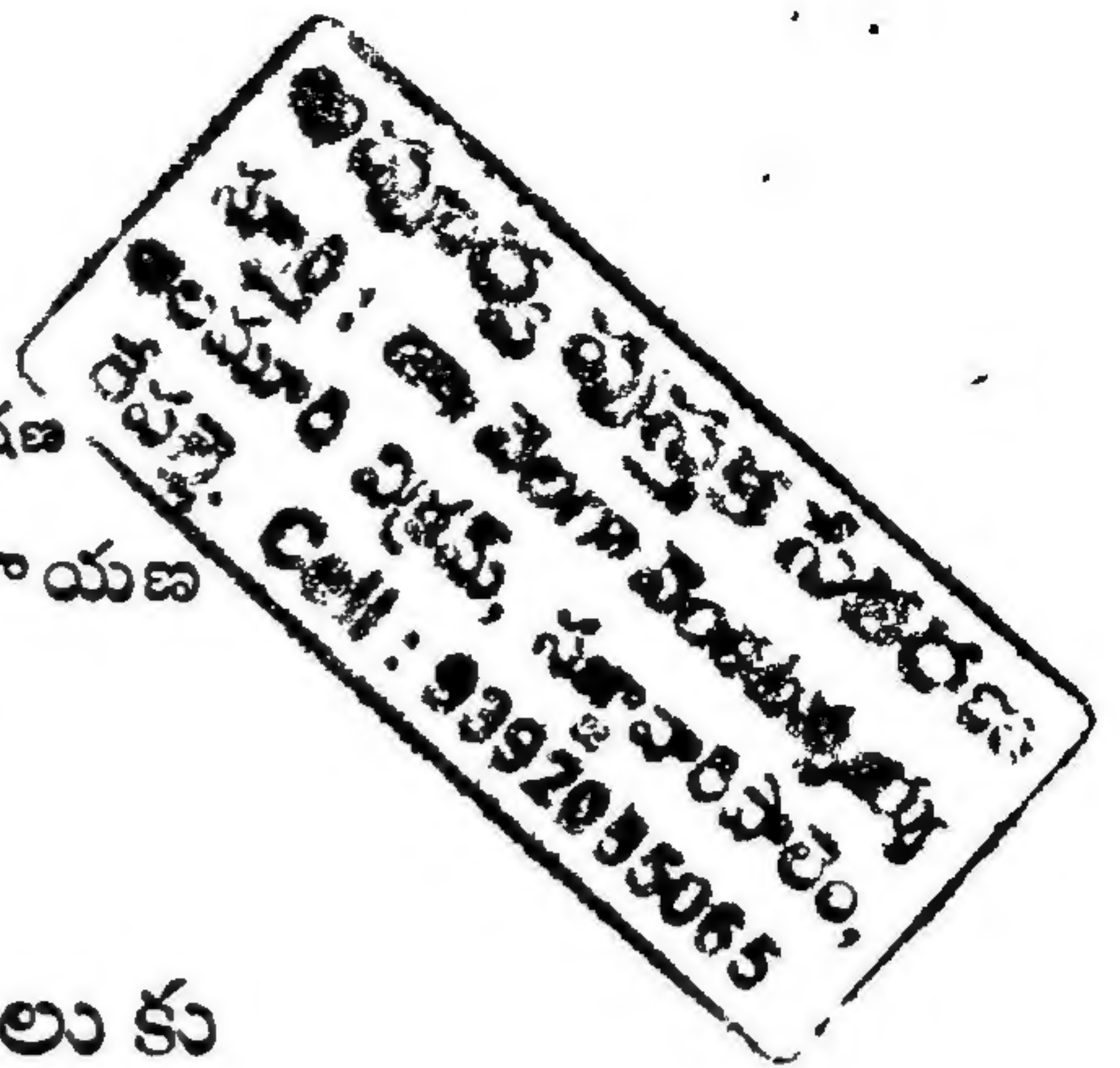
ముద్రణ

పి. రామకృష్ణమూర్తి

మేనేజింగ్ డైరెక్టర్

వెంకట ప్రెస్ ప్రయివేట్ లిమిటెడ్, గుంటూరు-2.

కవినమాట్ కళాప్రహర్ష పద్మభూషణ
డాక్టర్ శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణ
ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వాస్థానకవి
జ్ఞానపీఠ పురస్కారగ్రహీత

తొలి పలుకు

ఇది మహాకవి ఆదిభట్ట నారాయణదాసుగారు తదా తదా లిఖించిన బహు పద్యముల సంకలనము. ఇందు వారు వ్రాసిన హరికథలలోనివి చేసిన ఆంధ్రీకరణ ములలోనివి కొన్ని స్వతంత్రములు వారి బహుముఖప్రజ్ఞ యెట్టిదో ఆ సర్వప్రజ్ఞను ఈ పుస్తకములో నున్న బహువిషయములు చెప్పుచున్నవి. వట్టి గాయకు రై నచో లోకము విస్మరింపగలదు. ఒక శ్యాగరాజు, ఒక దీక్షితులు, ఒక శ్యామశాస్త్రి — అట్టివారి పేర్లు నిలువవచ్చును గాని తక్కినవారి పేర్లు నిలువవు. వారి పేర్లు నిలుచుటకు బహుకారములు గలవు.

సంగీతవిద్యయందు నారాయణదాసుగా రంతవారని ప్రసిద్ధి. కాని వారి కృతుల వలె వీరి కృతులలో నెన్ని నిల్చునో తెలియదు. వీరు వట్టి గాయకు రై నచో మన మట్టి భయము పొందవచ్చును. వీ రెంత గాయకులో అంత మహాకవులు. కొన్నిచోట్ల గాయకులకంటె కవులయొక్క పేర్లు ఎక్కువగా నిలుచు ననిపించుచున్నది. అందు చేత వీరి రచన లన్నియు సంకలనము చేసి వారి ప్రతిభనుగూర్చి ప్రశంసించెడి గ్రంథము అన్నచో నారాయణదాసుగారి పేరు మరి కొంత కాలము నిలువగల దన్న యాశతో వారి యభిమాను లీ కార్యమును చేయుట ప్రశంసనీయముగా నున్నది.

ఆయన తన గ్రంథముల ద్వారా లోకమున తెన్నియో హితములు చెప్పినాడు, సందేశము లిచ్చినాడు, జనులు బాగుపడుటకు మార్గములు చూపినాడు. కనుక నటు వంటివారి మహాగ్రంథములు లోకమునకు గూడ మహోపకారకము లగును. మన జాతి, మన దేశము, మన సారస్వతము, మన దేశభక్తి, మన తెనుగు బాస యందలి వలపు మిక్కుటముగా ప్రతిబింబింపజేయు ఆయన రచన లవశ్యము చదువ దగినవి.

12

12

భూమిక

రచయితల సహకార సంఘము అధ్యక్షునిగా, నా ప్రోత్సాహముతో, శ్రీ యస్వీ జోగరావుగారు “ఆదిభట్ట నారాయణదాస సారస్వత నీరాజనము” అను గొప్ప గ్రంథమును తమ సంపాదకత్వమున విర్మింప ఒక బృహత్పణాతిక వేసి అనేక కవి, పండితులచే, వ్యాసములు వ్రాయించి, వాటిని చూచు సమయమున, శ్రీ నారాయణదాస రచనల నన్నిటిని అమూలాగ్రముగ చదివి, ఆకళింపు చేసుకొనిరి. అప్పటినుండి, సర్వకళా పరిపూర్ణుడగు దాసుగారిని కేవలము ఒక హరికథా పితామహునిగానే దేశము గుర్తించినదిగాని ఆయన వాస్తవ స్వరూపమును తెలిసికొనకపోవుటచే ఆయనను లోకము మహాకవిగా గుర్తించలేదను ఆవేదనతో శ్రీ జోగరావుగారు రెండు సంవత్సరములనుండి నాతో ప్రస్తావనగా శ్రీ నారాయణదాస సమగ్ర స్వరూపమును లోకమునకు తెలియవలెనన్న మూడు కార్యములు ఆవశ్యము చేయవలెను. (1) ఆయన కవితాసౌందర్యమును తెలుపుటకు ఆయన సర్వ కావ్యములనుండి మంచి కవిత్వముతో కూడినవి, స్వతంత్రముగా (కథా సందర్భమును విడిచి) అర్థముచేసుకొనుట కనువైనవి, అగు చక్కని పద్యములను, ఏర్పికూర్చి పద్య సంకలన గ్రంథముగా ముద్రింపవలసిన ఆవశ్యకత (2) వ్యాస సంపుటి—విమర్శాత్మక నృజనాత్మక వ్యాస సంకలనము. (3) సంగీత తరంగిణి : వారి కృతులలోవివి, కొన్ని పాటకచ్చేరిల కనువగునట్లు ఏర్పి, కూర్చి, స్వరపరచి, అపురూపములైన దాసుగారి కృతులు, కీర్తనలు,—ఒక సంగీతజ్ఞుని పర్యవేక్షణలో ఈ పుస్తకమును ముద్రించుట అని దృఢముగా చెప్పిరి.

ఇట్లు పై మూడు పనులు ఎంత త్వరలో చేసిన అంత మంచిదని, నా ప్రయత్నములు, సాహిత్యవేత్తలు మహాకవులు అయిన శ్రీ జోగరావుగారు పదే పదే చెప్పినందువల్ల, స్వరూపమును దాల్చుచున్న దాసభారతీ ప్రచురణలలో—ద్వితీయ కుసుమముగా వారి సంపాదకత్వమున వెలువడినది ‘కచ్చపీ క్రుతులు, “విద్వానేన విజానాతి విద్యజ్ఞన పరిశ్రమమ్” అన్నట్లు ఒక మహాకవి పరిశ్రమ, ఒక మహాకవియే గుర్తించగలడు. మహాకవి నారాయణదాసు రచనలు, అన్నియు చదివి ఆకళింపుచేసుకొని, లోకమునకు తన పరిశీలన విషయములు చెప్పవలెనని, మహాకవి మధుర సరస్వతి విరుదాంచితులు శ్రీ జోగరావుగారు పూనుకొని తన ప్రథమ ప్రయత్న మీ “కచ్చపీక్రుతుల” రూపమున లోకమునకు ప్రదర్శించిరి. వారి పరిశ్రమ విలువైనది. వెలకట్టుటకు వీలులేనిది. వారి కృషికి శ్రీ నారాయణదాస వర్ణులు సంతోషించి, దివినుండియే వారిని ఆశీర్వాదించురు. విస్వార్థమైన సేవలన కలుగునది అత్యుత్పత్తి, భగవ దాశీర్వాదము, పెద్దల ఆశీర్వాదము మాత్రమే.

శ్రీ జోగరావుగారు ఒక పని తలపెట్టిన, అహర్నిశములు దాని వెంటబడి పూర్తిచేయువరకు నిద్రింపని దృఢదీక్షపరులు, అటులనే ఎన్ని పనితొందరలున్నను, వాటి నన్నిటిని వెనుకపెట్టి దాస సాహిత్యమును మదించి ఈ రత్నములు వెలికితీసి ప్రతి పద్యమునకు సరియైన నామకరణముచేసి, ఆ పద్యములన్నియు అచ్చువేయుటకు అనువుగా తిరిగి వ్రాసి, వ్రాయించి, ముద్రణ ప్రతులలోని తప్పులుదిద్ది, యావద్భారము తన నెత్తిన వేసుకొని, ఈ పుస్తకమును ఇంతటి మనోహర రూపమున అందించినందులకు వారికి నా కృతజ్ఞతాభివందనములు.

అంతియేగాక, శ్రీ నారాయణదాస సమగ్ర స్వరూపమును లోకమునకు అందజేయు వాంఛతో, వారి సూక్తులు, జీవిత పంచాగము, నారాయణదాస గ్రంథావళి వాటియొక్క స్వరూప స్వభావములు వెల్లడించుచు, చక్కని చిక్కని భాషతో ప్రతి గ్రంథ స్వరూపమును సంక్షిప్తముగా వరితల ఉత్సాహమును ఇనుమడింప చేయునట్లుగా సమీక్షించి తుదివి అనుబంధ రూపమున ప్రకటించిరి. సాహిత్యాచార్యులుగా శ్రీ నారాయణదాస కవిత్వముపై ఒక సమగ్రమైన సాహిత్య సమీక్ష చేసి చదివి దాస స్వరూపమును పూర్తిగా అవగాహన చేసుకొనుటకు వీలుగా తెలుగు M. A. విద్యార్థులకు సైతము అనువుగా ఒక చక్కని ప్రౌఢమైన సాహిత్య విమర్శనముకూడ వారి సంపాదకీయమున మన కందించిరి. తమ అమూల్య కాలమును వెచ్చించి శ్రీ నారాయణదాసుగారి యందలి భక్తి శ్రద్ధలతో వారి గ్రంథములన్నియు అమూలాగ్రము చదివి, శ్రీ దాస జీవితము, వ్యక్తిత్వము, సాహిత్య వైభవము, మున్నగు సర్వవిషయముల గురించి ఒక పరిశోధన సంపాదకీయ రూపమున తెలుగు పాఠకులకు ఇట్లు అందించినందులకు వారికి మరియొకమారు నా మనఃపూర్వకాభివందనములు. ఈ పుస్తకము అచ్చువేయుటకు తోడ్పడిన శ్రీ తడవర్తి బసవయ్యగారు, మాయొక్క సముద్దేశమును వారికి విన్నవించిన వెంటనే, మాకు చేయూత విచ్చి సుమానుగిరి పుటలు ఉషశ్రీ ముద్రణాలయమున అచ్చువేయించి మాకు ఇచ్చి, ఈ కార్యక్రమము వెంటనే ప్రారంభించుటకు కారణభూతులైరి. వారికి మా ప్రత్యేకాభివందనములు.

తెలుగు పాఠకులు శ్రీ దాస కవిత్వము చదివి, ఆకళింపు చేసుకొని ఆనందించి మా ప్రయత్నమును సార్థక పఱతురుగాక !

కర్రా ఈశ్వరరావు
ప్రకాశకుడు

Prof. S. V. JOGA RAO, M. A., Ph. D.

Head, Tel. Dept., A. U. P. G. Centre,

President, Guntur Dt. Writers' Coop. Society,

[Formerly Professor, Leningrad University]

సంపాదకీయము

ప్రరోచన :

ఒక పుంభావ సరస్వతి ఒక బహుముఖ సారస్వత ప్రపంచ విరించుదు విని
పించిన కవితాకళా కల విపంచీ ముఖ వికస్వర స్వరములను విని పరవశించిన యొక
మహాభాగ్యుని మధురహృదయ స్పందనము లీ పలుకుట.

సంగీత సాహిత్యము లా మహామహాని యుచ్చాస నిశ్శాసములు, భక్తి
దేహము, భావము దేవుడు, రసజ్ఞత రూపము, బ్రదుకంతా యొక సుదీర్ఘ హరికథ,
కృత ప్రతి హరికథాకాలక్షేపము నకల కలా నిక్షేపము, సరస్వతి పేరొలగము.
ఎవడాయన : ఇంతెవడు! రసవజ్జీవిత మహేతిహాసుడు శ్రీ అదిభట్ట నారాయణదాసుడు.
అన్నివిద్యల కాచార్యపీఠమైన ఆయనకు గురువు లేడందురు. లేకేమి! జగద్గురువైన
భగవంతుని అంతేవాసియైన ఆయన కలవడదని కళ లేదు. సాధ్యముకాని విద్యలేదు.

దాసభారతి :

జీవితము నొక కాలక్షేపముగా గాక ఒక కఠోర వ్యాసంగముగా ఒక కళాకేళిగా
ఒక మహాతపస్సుగా ఒక మధురానుభవముగా గడపిన మహాభాగు డతడు. ఆతని
వండిన గుండెనుండి బాహిరిల్లిన దొక బహుముఖీన సాహిత్యము. అందు శ్రవ్య
దృశ్య కావ్యములు గలవు. హరికథలు గలవు, హరికథలుగలవు శతకములు గలవు.
వ్యాసములుగలవు. విమర్శలు గలవు. పద పద్య గద్యములు వేసిన వారికము లనేకము
గలవు. బహు భాషా వైదుష్య ఫలములు గలవు. కాని చిత్రము, అంతటి సారస్వత
మహాస్రష్టకు అంతటి కవితాంతర్నిష్ఠకు హరికథా పితామహుడుగా మాత్రమే పేరు
మిగిలినది. అది శంకరు డంత మహాకవియా, వివేకానందు డంత విశ్వకవియా కాని
చివరికి ప్రవక్తలుగా మాత్రమే వారు లబ్ధి ప్రతిష్ఠలైరి. ఒక అన్నమయ్య, ఒక
క్షేత్రయ్య, ఒక త్యాగయ్య - కవితా సరస్వతీ కళాస్థానము లంటిన సరసాగ్రేసర
చక్రవర్తులయ్య వీను మిగిలిన వాగ్గేయకారులుగా మాత్రమే వాసికెక్కిరి. కవి
చరిత్ర గ్రంథము లందు వారి పేరులు కానరావు. ఏల : వారి వారి ప్రధాన కర్మ

క్షేత్రములు వేరువేరు. అట్లే యైనది అదిభట్ల వారి సంగతి. కవిత కాదు వారి ప్రధాన, కర్మ క్షేత్రము. హరికథ వారి జీవిత సర్వస్వము.

గ్రంథపరికల్పనసముద్దేశము :

వారి 48 కృతులలో 14 హరికథలు (14 సంపుటములు - 21 కథలు). హరి దాసులు వల్లె వేసి కొనుటయే గాని వానికి సాహిత్య జగత్తున పతన పాతనములు లేవు. 13 అచ్చ తెలుగు కృతులు. ప్రాచీనములైన అచ్చ తెలుగు కృతులే తెలుగు వారి కచ్చివచ్చినవి కావు. ఒక యెనిమిది కృతులు కేవల సంస్కృత భాషా మఱి తములు. అన్యుల గీర్వాణమునకును హర్షించు ఆంధ్రులు తమ సంస్కృతము నెందు లకోగాని అంత నరకు సేయరు. మిగిలిన వానిలో సుమారేడు అనువాదములు. సంస్కృతము నుండి చేసిన తెనిగింపులను దాసుగారు అచ్చ తెలుగుననే వెలయింతు రది వారి శిక్షణము. కాకున్న అదినుండి అనువాద సాహిత్యమున కలవాటు పడిన మనవారు కనీస మీకృతుల నైన కాతరు చేయకుండురా ; అయా కారణములచే దాసుగారి సాహిత్యమునకు రావలసినంత పేరు ప్రతిష్ఠలు రాలేదు. కాని ఆ హరి కథలలో అపుహసమైన కమ్రకవితాగానముకదు. ఆ అచ్చ తెలుగు కృతులలో వెనుకటి కృతుల కంటెను వెక్కిరిసమైన నియమ మున్నను అతిమాత్రమైన హృద్య మైన వైశద్య మున్నది. సర్వ పూర్వాంధ్ర ప్రౌఢ ప్రాబంధికుల గాఢపాక మగు సంస్కృతమునకు లేని చవి యున్నది. ఆ సంస్కృత కృతులలో కింకుర్వాణ గీర్వాణములైన ప్రయోగవిశేషములు గలవు. కాళిదాస కళాకౌశలము గలదు. కాదంబరీ స్వాదుత్వము గలదు. పండిత కుండాలుముల శ్లాఘా శిరః కంప సమర్థ సామగ్రి గలదు. ఆ అనువాదములు మూలము మాలిమివి దక్కగొన్న వయ్యు న్నతంత్ర కృతి ప్రతిపత్తిని గల్గి నట్లు కౌశల పేళలములై యున్నవి. ఆ యీ యోగ్యతల కన్నిటికివి తగిన తార్కాణగా ఇదిగో గ్రంథ మిక్కడనే యున్నది.

గ్రంథ స్వరూపము :

ఈ గ్రంథ మొక సంకలనము. దాసుగారి కవితా సుమారామ మధుకోశము. ఉపలబ్ధములగు వారి కృతులను సప్తధా విభాగించితిని — హరికథా సారణి, కావ్య సారణి, శతక సారణి, రూపక సారణి, ఆచ్చిక సారణి, సంస్కృత సారణి, అనువాద సారణి యివి. ఒక్కొక్క సారణియందు ఆ యా తరగతుల కృతులనుండి సందర్భ నిరపేక్షముగా సరసార్థ వ్యక్తిగల చక్కని కవితాంశగల పద్యముల

కతిపయముల నొక శతపుట పరిమిత సంపుటమునకు మాత్రము సరిపడు నట్లెన్నిక చేసి ప్రతిపాదిత విషయన్వభావమును బట్టి వ్యవదేశ మొనర్చితిని. దాసుగారి కృతులనిండ భక్తిబంధురోక్తులు, సూక్తులును కోకొల్లలు. వానిని త్వరలో "భక్తి సుధ", "సూక్తి సుధ" అను పేరున ప్రత్యేక కృతులుగ దాసభారతి ప్రచురణముగ వెలయించు సంకల్పముతో వాని నెక్కువగ విందు గ్రహింపలేదు. అయితే గ్రంథాంతమున దాసుగారి దోహతులు కీ. శే. ఉపాధ్యాయుల సూర్య నారాయణరావుగారు సేకరించిన సూక్తులందు కొన్నిటి నొక అనుబంధముగా చేర్చితిని. మరియొక అనుబంధమున జిజ్ఞాసువుల కోసము దాసుగారి జీవితమందలి ముఖ్య సన్నివేశములను వారి జీవిత చరిత్రలను, స్వీయ చరిత్రను, నాటి వార్తా పత్రికలను ఆధారము చేసికొని కాలక్రమానుసృతమైన యొక పట్టికగా రూపొందించితిని. మూడవ అనుబంధమున నారాయణదాస గ్రంథావళి గురించి అవసరమైన వింగడింపుల క్రింద ఆయా గ్రంథముల స్వరూప స్వభావముల గురించిన స్థూల విర్దేశము, ముద్రణ ప్రచురణాదికము గురించిన వివరములును గలవు. ముందు విషయసూచికలో గ్రంథస్థ సర్వ విషయములు యథోదాహృత క్రమముగ చూపబడి నప్పటికి చివర నాల్గవ అనుబంధమున పాఠకుల సద్యశ్శీలన సౌకర్యార్థము ఆకారాది విషయానుక్రమణిక చేర్చబడినది. ఆయా విషయముల గురించిన ఆకరములు గ్రంథ శరీరమునందే తత్రతత్రోచితముగా ఉదాహరింపబడినవి. గ్రంథ శరీర గతములు కావలసిన మరికొన్ని యంశములు పరస్పాత్పరిశ్రమములు అనుబంధములకు ముందే "పరిశిష్ట" శీర్షిక క్రింద సమీకృతములు. ఇదీ గ్రంథము యొక్క స్వరూపము.

కవిత్వ పరమార్థము :

ఇక కవితానుశీలన మించుక. శ్రావ్యమైన శబ్దముద్వారా రమ్యమైన అర్థమును హృద్యమైన అనుభూతిగా పరిణమింప జేయుచది కవిత్వమని నే నెరిగిన సర్వ నిర్వచనముల సారాంశము శ్రావ్యమైన శబ్దము లనగా అనురూప శబ్దజాల పునః పునరావృత్తి యని కాదు. లేక కొంద రనుకొనునట్లు ఉచ్ఛారణ సులభములై చర్మ శ్రవణపేయములై న వనియుగాదు. సందర్భ సుందరములై తదర్థశక్తి సందీపకములై యుటితి స్ఫురణకరణ సటువులై వీనులున్న మది కించునట్టివి. రమ్యమైన అర్థ మనగా రాకేందు లేకకాదు, రాజీవ రాజికాదు, రజనీ ప్రయోజనము రనుచే మచే ముఖము కాదు - కవి కనీఃకాపునీత మైన యొక నిష్ఠుర కుష్మరోగి కృమికుల సంకు

లకులాయము కాయము, ఒక మష్టివాని ముదనష్టపు మొగము కూడ రసజ్జజనమనోజ్జములే యగును. అలౌకిక లక్షణమైన రసానుభవ రహస్య మదే. హృగ్యమైన యనుభూతి యనగా ఉషస్సుషమాసుఖగమైన యొక శుభ సమయమున ఉపరితల మరుజారుణ కుండలిత శిలామండలమై, శిఖరాంచలము సద్యోభ్యుదిత బాలిఖాను రోచి ర్వీచీ సముజ్జ్వలమై, హిమనిర్దురోప క్రమ రమణీయమై కన్నట్టు కాంచనగంగాశైల శృంగమును చూచినంత కలుగు సురుచిరానుభూతి కాదు ఆ మహిమాలయమైన హిమాలయ దృశ్యమున శశాంక శేఖరుని జటా విటంకము స్ఫురించవలె. ప్రియ వల్లభయొక్క సల్లలిత సంగీతము విన్నప్పుడు కాదు తదుపరి తదాయల్లక భరమున నున్నప్పుడు మనఃకర్ణ కుహరమున ఆ మధురస్మృతి మారెలుగిచ్చునప్పు డదీ యనుభూతి. వరుసపెట్టి జిలేబీల నొక యుద్ధసేరు ఆరగించినప్పుడు కాదు అపూప విపణిలో అద్దముల ముందు అందమైన పల్లెరమునందు తీరుగా పేడ్చబడిన పలు పేటల కెంపుల దవురుగళ్లీల వలె నున్న వానిని నోరూర కన్నార గాంచినప్పు డదీ గుండియ గుత్తగొన్న యనుభూతి. అమా వస్త్వింద్రియ సన్నికర్షము వలన అప్పటి కప్పు దేదో యొక లౌకికవాననా వాసితమైన అనుభూతి ప్రతి పశువు శిశువు క్రిమి కీటకము గూడ పొందును అనుభోక్త మానవుడే కానక్కర లేదు. సర్వ జ్ఞానేంద్రియములకును సాక్షిభూత మైనది మనస్సు. ఆ మనశ్శక్తి వండిన అదృష్ట వంతుడు మానవుడు. జన్మతః ప్రాప్త సంస్కారముతో, స్వయం కృషి ప్రరబ్ధ పరిణతితో, ఆలోచనాశీలమైన మనస్సుతో, నైక భావ వ్యక్తీకరణ శక్తిమంతమైన వాక్కుతో పశుప్రపంచము నుండి తన పార్థక్యమును స్థాకముగ నిరూపించుకొని ఏ విషయము నైన ఆత్మసాక్షికముగ అనుభవించ గలవాడు ఆవిష్కరించ గలవాడు మానవుడు. అందుచే అతడు పొందు అనుభూతి మంగలో నొకడు పొందినట్లుండ గూడదు. మండిలో నొకడు పొందినట్లుండవలె. కేవల రుచిజీవి పశువు. అవిరుచి జీవి మానవుడు.

దానుగారి కవితాశయములు :

పూర్వోక్త నిర్వచన పరమార్థమునకు లక్ష్య భూతమైన కవితాపదార్థము కావలసినంత గలదు దానుగారి కృతులలో. ముందు కవి యర్పను కనిత్వమన్నను ఆయనకున్న ఆశయము లెట్టివో పరిశీలించము :

“కవి స్సౌజ్ఞాత్రయా మూర్తిః కావ్య మేతద్భరాచరమ్
న కశ్చి ద్వస్తుతో భేదః కార్యకారణయో స్తయోః”

అని వారి వక్కణ (చూ. కచ్చపి-పుట 49). కావ్యము లోక మంతటిని లోగొనగలఁదనియు, కవి వేదమూర్తియైన భగవంతుని వంటి వాడనియు అనగా అత డొక మహాస్రష్టయనియు, కవికిని కావ్యమునకును గల యనుబంధ మనినాభావ మనియు అనగా కావ్య మతని ఆంతరంగ సంశాన మనియు భావము. అంతటి ఆకాశములో లోకబాంధవు డనిపించుకొన్న వాడెట్లు ఏకైక వ్యక్తిగా రాణించుచున్నాడో అట్లే లోకములో ప్రతిభావంతుడైన కవి యొక్కదే పరమ విశిష్టుడుగా పరిగణింపబడుననియు, చతుర్విధ పురుషార్థములకును కావ్యమే ఏకైక సాధన మనియు, సంగీతము పుష్పమైతే సాహిత్యము తత్పరాగ మనియు, అస్తికత యే ఫలమనియు కైవల్యమే తద్రస మనియు దాసుగారి యభిప్రాయము (చూ. పుట 49). మరియొకచో ఆయన సత్కవి యొక్క ఆంతర్యము నిట్లు సంభావించిరి - అతడు సర్వరసాత్ముడు, సర్వభూతమయుడు, పరవశ సుఖయోగుడు, చిత్ర సంకల్ప భోగుడు, దైవాధీన మనః ప్రవృత్తి గలవాడు గాక స్వతంత్ర రచనానిపుణుడు, దయార్థి చిత్తుడు, సత్య నిష్ఠుడు, కళాచణుడు అవి (చూ. పుట 79). కవి యన్నను, కావ్య మన్నను ఇంతటి సముదాత్త భావన చేసిన అంతర్వాణు లరుదు. సత్కవి లక్షణము లన్నియు ఆయన తనలోనికి తాను తొంగి చూచుకొని చేసిన నిర్దేశములే యని ఆయన నెరిగిన వారందరు గ్రహింపగలరు. సత్కవి తన కావ్య దర్శమున సర్వపదార్థములకు విశకలితముగా ప్రతిఫలించ జేయగలడు, అతని వలె లోక కల్యాణ కరణ మన్యుల కసాధ్యము, ఎంత ప్రతిభను ప్రదర్శించి కైలీలా రిత్యము జాలువార ఎంత రసవంతముగా చెప్పినను "తారాశశాంకము" వంటి కావ్య మసక్కావ్యమే యగుననియు వారి ఆశయము (చూ. పుట 50). ఆశయముకాదు అచరణము. తమ పాత్రకృతులలో వర్ణనల రూపముగను, ఉపమాద్యలంకాముల రూపముగను, విషయగతముగా తగిన సందర్భములు వచ్చినప్పుడు సరేసరి, ఎన్ని లోకిక విషయములను వాని ప్రాణస్నాయువులను బట్టి పరిశీలించిరో చెప్పరేను. తమ హరికథాదిక కృతులలో భక్తిసుధలను సూక్తిసుధలను విక్షేపించుట కాదు దేశమంతయు తిరిగి తిరిగి ఊరూర వాడవాడల హరికథా కాలక్షేపములు సేయుచు నడుచు నడుచు సందర్భములు కల్పించుకొని భగవద్భక్తిని, దేశభక్తిని, సమాజ విమర్శను, భారతీయ భవ్యధర్మమును తన జన్మ కర్తవ్యముగ భావించి ప్రచారము చేసినారు దాసుగారు. 8-3-1933 న విశాఖపట్టణమున జరిగిన యొక మహాసభలో "శృంగార సర్వజ్ఞ" బిరుద ప్రదానమున కర్హులైన దాసుగారు తమ కృతులందు

సరిలిత శృంగారమును సముచితముగ పోషించుటయేగాని తారాళశాంకకారుని వలె నెక్కడను ఇంచుకంత మేర మీరిన వారు గారు.

సహజకవితాశాలి :

“సహజ కవిత్వశాలి” గురించి చెప్పుచు వారు - ఏ వేదబిములు లేక కావ్య దోషముల నుజ్జగించి అనందోపదేశములు జనానీకమునకు కలుగునట్లు జగద్ధితముగ కవిత చెప్పననిరి. “వితవలెఁ బ్రాతఁ సంగతి న్వెల్లడించు” ననిరి (పుట 60). దాసుగా రెక్కువగా చెప్పినవి ప్రాతకథలే. కాని ఆ చెప్పుటలో ప్రతి ప్రత్న కథ యందు నొక నూత్న పరిష్కారమును జూపిరి. అనలు కవితలో నున్న రహస్యమే అది :

“దృష్ట పూర్వా అపిహ్యర్థాః కావ్యే రస పరిగ్రహాత్
సర్వే నవా ఇవా లాంతి । మరుమాస ఇవ ద్రుమాః ॥

అని ఆలంకారిక వచనము. సహజకవిత్వశాలి యనుటలో వారి యుద్దేశము Poet by temperament - అనగా ‘I am a poet in spite of myself’ అని వక్కాణించిన బైరను మహాకవి వంటి వాడని. అసలాయనయే ఆ సహజ కవిత్వ శాలి. ఏ విద్యా విషయమునను గురువు లేనట్లే ఆయనకు కవిగా గురువులను లేరు. ఆయనకు కళలకు భగవంతుడే గురువు, విజ్ఞతకు లోకమే గురువు, కవితకు హృదయమే గురువు. సహజ కవిత్వ మనగా నెట్లుండ వలెనో దాసుగా రెంత చక్కగా చెప్పిరో చూడుడు;

గీ॥ సాగి కమ్మెచ్చునన్ వచ్చు తీగ కరణి
సాలె పురుగు కడుపులోని నూలు వలెను
దబ్బునన్ దొర్లిపడు కొండదార మాడ్కి
సహజ కవిత బయల్పడి సన్నుతిఁ గను. (పుట 48)

ఆ యువమ లనుపమములు. సత్య ప్రత్యయ స్థావనాచార్యకములు. ఎట పట్టి చూచినను ఆయన కవిత్వ మణివోక చెప్పినట్లుండును. సహజత్వ ముట్టి పడుచుండును. వ్యాసపీఠముపజ్జ బాసితపట్టు వేసికొని గంటముతో కవితాకలకంఠికి గండక తైర వేయునట్లుండదు. స్నానశాలలో జలయంత్రపు తుంతుర్వని మేన త్రుళ్ళిర లాడి నంత బయల్పడలు కూసరాగము పలెనుండును. బహుజ న్మాంతరసాంద్ర సంస్కార బలమున ఆయన అరివోకగా చేసిన అపరిస్పృహనము లందును మధురిమలు

తొణకిన లాడుచుండును. ఆ పద్యము లా పదము లా కూర్పు లా యూహలు
 ప్లాస్కునుండి కప్పులోపోసిన కాఫీ ద్రవనవోష్ణకవలె సద్యః స్వాద్యముగానుండును.
 సహజకవి - “బ్రతుకున సుంకం బెఱుగక - స్వతంత్ర రాజ్యంబు నేయు ప్రభువు
 వలె’.... పతివ్రత వలె, సత్యవ్రతి వలె నిత్యసంతోషియని యొకచో వాక్రుచ్చిరి
 (పుట 58). అంత సహజకవిత్వశాలి కనుకనే ఆయన అంత సర్వతంత్ర స్వతంత్రు
 డాయెను.

“ఎందుకో పెద్దలు పడిక ప్లేర్పటిచిరి
 యాట పాటలు గొల్వైన కనువగునటు
 తెల్లముగ నున్న నలిగిన తెన్ను మాని
 త్రొక్కుఁ బెడత్రోవ నా వంటి నిక్కుఁ బోతు” (పుట 48)

అది పెద్దలు నడిచిన జుట్టు మార్గ మైనను తన కంత పడదని గడుసుగా సూచించిరి.
 “మురారే స్తుతీయః పంథాః” అన్నట్టి దిది. అయితే మురారి గురుకుల క్లిష్టదు.
 కవిగా జీవాతువులైన కావ్య హేతువులలో ప్రతిభ గరియసి. అది కవితకు ప్రాణ
 సారము. ప్రతిభా సహకృతమైన సృష్టి నిత్య ప్రత్యగ్రము. ఎప్పటికప్పుడేదో యొక
 నవ్యసింహిత తత్వరావ జీవలక్షణము. అందుచే దాసుగారివలె ప్రతిభా సమగ్రు
 డైన కవి పూర్వకవి ప్రౌఢ మార్గములు తన కెంత నచ్చియున్నను తన పుంత తా
 నేర్పరుచు కొనును. జీవితమున మహాజన మార్గానుసరణ మవశ్య ముపాదేయమే
 గాని సాహిత్యమున ప్రతికవియు ఎవరి దారి వారు చూచుకొనుటమే మంచిది.
 ప్రతిభావంతులైన ప్రాచీన మహాకవు లందరు చేసినపని యదియే. లేకున్న
 కవిజగత్తున వారికొక వ్యక్తిత్వమే లేదు, విశిష్ట ప్రసక్తి యుండదు. దాసుగారి
 యూహ యదే.

ప్రాచీనకవి ప్రతిపత్తి :

అయితే తృణీకృత బ్రహ్మపురందరుడైన ఆయన దుర్విదగ్ధులగు ప్రతి
 స్పర్థులకొక పెడనరపు కొర్రువలె గన్పింతురు గాని హద్దుమీరిన యహంకారము
 గాదు వారిది. ప్రాచీనుల మీదను పెద్దల మీదను గౌరవములేని గర్విష్టులుకారు.
 తన “జగజ్జ్యోతి” కి తాను వ్రాసికొన్న పద్య పీఠికలో—

“కావ్య రచనకు వాల్మీకి కావలయును
 తగును వ్యాసుఁ డొకండె శాస్త్రంబుఁ దెలుప

శక్తి లేమి నెఱిగియు లజ్జ నొఱంగి
వేత్తవలె నటించెద విధిశమున."

అనియు, ఈ 'కవచి' 50 వ పుటలో—

"కాళిదాసుని రఘువంశ కావ్యముఁ గనుఁ
గొనియు, భవభూతి నాటకమును జదివియు
బాణు గద్య మరసియుఁ గవనము జెప్ప
వెఱవఁ దద్దిర నా వంటి వెఱ్ఱివాఁడు"

అనియు తన విశితివి మనస్సాను వివిస్సుత మధురాభిరుచి ప్రవంతిగ ప్రకటించు
కొనిరి. ఇంకను పలుకృతుల పలుతావుల వారి కవితాభిరుచులు కొన్ని ప్రకటితము
లై వవి. ప్రహ్లాద చరిత్ర పీఠికలో—

"పూర్వ కవు లందరున్ గడు పూజ్యు లందు
భాగవతు యి గోస్తనీ పాకముగను
గృతు లొనర్చు నధికుల సంస్కృతమున జయ
దేవుఁ దెనుఁగునఁ బోతనం దెరిసి యెంతు"

నని చెప్పకొనిరి. మరికొన్ని తావులగూడ వీరిరువురను ప్రశంసించిరి. దాసుగారికి
వీరిపై నేదో ప్రత్యేకమైన మక్కువ యున్నదన్నమాట. దాని కింకేమి కారణమై
యుండును! ఆ యిరువురు నీయన వలెనే జీవనమునను కవనమువను పరమ భాగ
వతులు, ద్రాక్షపాక రిరంసువులు. అంతేగాక కడు పిన్నటనుండియు పోతన
భాగవత మీయనకు భావగతము పంచవర్ష దేశీయమైన ప్రాయమున భాగవత
పఠన ప్రావీణ్యమునకు బహుమతి నందిరి. ఉపరి పోతనయు నీయనయు సహజ
పాండిత్యదురీణులు, అంత్యస్రాస ప్రవణులు, ప్రవీణులు. జయదేవుడు నీయనయు
మధుర సంగీత మధితాంతరంగులు. వెరసి మువ్వరును పరమభావుక పట్టభద్రులు.
ఈయన కించునట్టి మరియొక జగదేక మహాకవి గలడు. "షేక్స్పియరుని వంటి
కవి నభూతో న భవిష్యతి" అనియు, "తన కావ్య దర్పణంబున జగము నెల్లఁ
జూపిన మహాను భావుఁడు భారతీయులలో వ్యాసుఁడు, ఆంగ్లేయులలో షేక్స్పియరుని
నా యభి ప్రాయము" అనియు తన 'నవరస తరంగిణి' పీఠికలో ఢంకా బజాయించి
చెప్పిరి. కాళిదాసు కంచెను షేక్స్పియరు నధికునిగా నంభావించిరి. దానికి కారణము
షేక్స్పియరు కవిజగచ్చు వగుటయేకాదు—"షేక్స్పియరుడు సహజ పండితుఁడు.
స్వతంత్ర కల్పనా చతురుఁడు. పరుల కట్టుపాట్లకు లొంగక యధేచ్ఛగాఁ గావ్యంబు

లొనర్చెను. మఱియుం బెక్కు శబ్దంబులను నిజేచ్ఛాను సారార్థంబుల వినియోగించెను. కాళిదాసుఁడు ప్రాచీన విబంధనములకు లోబడి కృతు లొనర్చె." (చూ. శ్రీ నారాయణ దాస వ్యాసపీఠము - పుట 183). ఈయన కచ్చివచ్చిన గుణములే షేక్స్పియరులో నున్నవి. అందులకే ఈయన కంత నచ్చినా దాయన.

సదసత్కావ్యవివేచనము :

ఆ షేక్స్పియర్కాళిదాసుల రసపోషణ విషయమై తాము రచించిన దృహద్గ్రంథము 'నవరస తరంగిణి' పీఠికలో సదసత్కావ్యముల గురించి తెల్పుచు దాసుగారు - "మనసున కింపగు శబ్దార్థ సమూహము కావ్య మనఁదగినది. జనుల కే శబ్దార్థసమూహమువలన మనసున కుల్లాసము గలిగి సత్కర్మాచరణమున కుత్సాహము కల్గినో యట్టిది సత్కావ్యము. జనులకు భయ శోక జాగుస్సా క్రోధ ములఁ బుట్టించి దుర్మార్గమునకుఁ బురికొల్పునది యసత్కావ్యము -" అనియు, అందులోనే కవిత్వ ముఖ్యలక్షణమును, ప్రయోజనమును విశదీకరించుచు - "తనము చెడనీయక యమకపుష్టిగ చెప్పుట, సందర్భశుద్ధి గల పదప్రయోగము, స్వతంత్ర ముగ కథను గల్పించి యపూర్వ మగు నూహం దెల్పుట, అతుకుంచక పద్ధెము లల్లుట, పండిత పామర రంజకముగ మృదుమధురోచిత శబ్దంబుల న్నొందు పరుచుటయు కవిత్వమున ముఖ్యాంశములు. సర్వసాధారణానుభవమును యథోచితం బుగఁ దెల్పి జనుల హృదయంబుల కెల్ల రస ముప్పతిల్లం జేసి వీరి న్నోదించుటయే కవితకుందగు ప్రయోజనము" అని యుద్ఘాటించిరి. వేరొకచో - "ఖ్యాతిమీర మంచి కావ్యమున్ విరచించి కవి తాను తరించి లోకమున్ దరింపించు" ననిరి. తమ ప్రహ్లాదచరిత్ర పీఠికలో - అంధప్రాయమైన పూర్వ ప్రబంధాను కరణమును గర్హించిరి. ప్రౌఢకల్పనల పేర అనుసృత మగు క్లిష్టభావనా మార్గమును విరసించిరి. అప్రసిద్ధములు అప్రయుక్తములు నగు పదముల ప్రయోగము నీనడించిరి. వైశద్య మనుపేర పేలనత్వము ప్రదర్శించుటను తెగడిరి. (చూ. కచ్చపి - పుట 18). లోకపు మానసులలో తలచినట్లు చెప్పువారును, చెప్పినట్లు చేయువారును మిక్కిలి యరుదు. ఆ యరుదైన వారిలో మిగుల నరుదైనవారు భావితాంతఃకరణ శిరోమణి దాసుగారు. ఆయన ప్రకటించిన కవితాశయము లెల్ల ఆయనకవిత కవశ్యము చెల్లును.

ఒక మధురాశయము :

తమ దైన మరియొక మధురాశయమునే భంగ్యంతరముగ సారంగధర నాట కమున నిట్లు సూచించిరి :

సీ॥ చిలుకలపై జిలిజిలఁబాటు పెరియేటి
 నీటిపై లకుముకి దాటు జూచి
 నానాట నలవాటు బూని మెల్లనఁ జేర
 వచ్చు జింకల కూర్మిపాటు జూచి
 మడుగులఁ జెఱలాడి బెడిదపు చొడ్డులఁ
 బొలియించు నేనుగుపోటు జూచి
 దువ్వి ముద్దుగొనుచు దొడ్డులుల తోడ
 నాటాడు చెంచెత నీటు జూచి

వర్ణనము పేయుచున్ భూరి వనములందుఁ
 బయరకంబుల పిట్టల పలుకులకును
 స్వరము గట్టుచుఁ జెట్టుల పట్టించు
 పద్యములు వ్రాయు లాగ్యంబు పట్టు నెప్పుడు!"

అసలు దాసుగారి నింత నిసర్గ మధుర ప్రకృతిని, బహుళ కళా సురభిలాత్ముని జేసి
 నది వారి యభిజ్ఞ మజ్జాడ నావరించిన సువర్ణముఖ సజీవ స్రోతస్విని వరమ
 రమణీయ పరిసర ప్రకృతి. ప్రకృతిసవిత్రిని రసప్రసువుగా భావించిన ఆ మహాను
 భావు దా తరంగిణి నముత్తంగ తరంగముల గముల గలగలలలో తీరస్థ వానీర
 నికుంజ కిక్కిరివి సంకుల కింకిరాత సమరకళా హళాహళి కఠిత లలిత కల కూజ
 తములలో వినిపించిన సంగీత సరస్వతీ కచ్చపీఠుతులను కనిపించిన కవితా సరస్వతీ
 దరహాసములను తన కళాభిరుచి వికాసమునకు సంచకరువుగా గ్రహించెను.

దాస కవితా దర్శనము

కవిత్వ మహత్వము :

దాసుగారి నిర్యాణానంతరము 29-1-1915 జేది ఆంధ్ర పత్రికలో శ్రీ చెళ్లపిళ్ల
 వెంకటకాశ్రిగాడు - "గానమునందు వలెనే కవిత్వమందుగూడ శ్రీ దాసుగారికి విశిష్ట
 స్థాన మీయక తప్పదు" అని వక్కాణించి యుండిరి. ఆ వైశిష్ట్య మెట్టిదియో
 యథావకాశముగ పరిశీలింతము. ఏ కవికై నను అతని సాహితీసర్గమునకు ప్రధానము
 లైన యుపాధులు నాలుగు; ఊహకాలిత (Imagination), అనుశీలనము (Obser-
 vation), విషయజ్ఞత (Information), అనుభవము (Experience). కవి

సామాన్యుడైతే ఆతడే విషయము నే యుపాధి నాశ్రయించి ఆవిష్కరించుచున్నాడో తేలిపోవును. అదే మహాకవియైతే ఆతడు సర్వమును అనుభూతి సాక్షికముగనే ఆవిష్కరించినట్లుండును. అయితే మహాకవియును సామాన్యకవివలె సంఘోష జీవియే. ఇరువురి అనుభవ పరిణాహమునకు నొక అవధి యుండును. ఆతడెంత మహాకవియైనను తత్కావ్యగత స్వీపిషయములు నతని అనుభూతి పరిధిలోనివే యై యుండుట కివకాశములేదు. కాని యతడు ప్రతి విషయమును తన ప్రతిభాప్రకర్షమున మసిశ్చక్షువు ముందు సాక్షాత్కరింపజేసికొని అంతస్సన్నిధి చేసికొని తా ననుభవించినట్లుగనే ఆవిష్కరించును. అందులకే సామాన్య కవుల వాక్కులు చెవికెక్కవు. మదికించవు. అందు పేలవత్వమే గాని మార్దవ ముండదు. కఠినమే గాని మృణత్యముండదు. మహాకవుల వాక్కులు సద్యోహృద్యములు సహృదయ నైవేద్యములు, శక్తిమంతములు, ఆర్థగంభీరములు, చిరస్మరణీయములు. లోకమున శృంగారమును పోషించిన కవులెందరు లేరు ; అందులో నెందరు కాళిదాస కట్ట బాణ జయదేనామరుకుల నాయనికు రాగలరు ; అట్టి మహాకవులును కాక వట్టి సామాన్యులునుగాక మధ్యస్థముగా మరియొక కోవ కవులుగలరు - విగద్ధమాత్రులు. తమ మన మెప్పులకు పాత్రులైన కవులలో ముక్కలు మువ్వీసము వీరే. సామాన్యకవుల చేతిలో ఇత్తడి యిత్తడియే, పుత్తడి పుత్తడియే; పిందరి పిందరియే పిప్పి పిప్పియే. అదే విదగ్ధుని చేతిలో నయితే నిరాకార కనకశరాక విపుణతమైన గిషీలు చెక్కుకొనును, నగల రూపము ధరించును. మహాకవి చేతిలో ఇత్తడి గూడ పుత్తడియగును. ఇదే భేదము. ఆ కోవకు జెందిన మహాకవులలో కోటికి పదగెత్తిన వాడు నారాయణదాసు. ఏమందురా : —

తరువోజ॥ తొల్లింటి వారు చదువుకొను పెల్ల

తోడివారలకుఁ బెంద్రోవ జూపుటకు,

మల్లి పుట్టెడు తెవుల్ మాన్పించు మంచి

మందిచ్చి విచ్చలుం బ్రతికించు కొఱకు. (కచ్చపి-పుట 48)

భారతీయుడైన మహాకవియే అనగలడి మాట.

“ధరణిం జీ(కటివేళ దవ్వు వెలుగున్ దర్శించు కందోయికి

న్మఱి యే వస్తువులైనఁ దోచనటు నిన్ ద్యావించు నవ్వాని క

ద్దిర మ్మా లోకవికారముల్ మది రవంతేనిం గనన్రావుగా

అరియంగాఁ డిన జీవితంబున మహాత్మా ! సూర్యనారాయణా !

(కచ్చపి - పుట 58)

అమరన్ బంగరునుండి దాని దగు చాయన్ వేణుశేయంగ శ
 క్యము కానట్టుల నిజగం బెడపరా దయ్యారె విన్నుండిః చ .
 క్రమునం గోజము రీతి నారయఁగ నీత్రైలోక్య మేపారి నా
 శము నీ యందునఁ జెందుచుండు వరమేళా ! సూర్యనారాయణా !

(కచ్చపి - పుట 58)

ఆ ఊహలలో నున్నది మహత్వము. వాని నుచితోపమముగ విస్యసించుటలో నున్నది కవిత్వము.

ఊహవై భవము :

దాసుగారి నముదాత్తమైన ఊహవై భవ మాయన సర్వకృతులందును దర్శన విచ్చుచునే యుండును. ఆ వై భవ పాండ్రత నొక్కచో సందర్శింప వలెనన్న నిందలి సంస్కృత సారణియందలి 'తత్త్వదర్శనము', 'భక్త హృదయము', 'ఈశ్వర తత్త్వము', 'ఆదర్శ పురజనులు' అను శీర్షికలు చూడదగును. అయితే తదవ గాహనకు తాదృశచక్షువు కావలసి వచ్చును. ఆ ముప్పదికి పైబడిన శ్లోకము లందు ఉదారోహలేకాక ప్రతి శ్లోపమునందును కవితా కల్యాణి కటాక్షము లైన ఒక అలంకారమో, చమత్కారమో లేవి శ్లోకమే లేదనవచ్చును. భావసంపద యందు ఆయన యెంత సంప్రదాయ విదేయుడో అంత సర్వతంత్ర స్వతంత్రుడు, అభ్యుదయ భావుడు; ఎంత ప్రాచీనుడో అంత నవీనుడు. ఎంత పారమార్థిక చింతకుడో అంత ఐహిక లోకజ్ఞుడు. తన భక్త దృక్పథమును స్థాపించు కొరకు శాస్త్రములను, కర్మకాండను జపతపములను, ద్వైతాద్వైతములను, జ్ఞాన మార్గమును గూడ కాదనుటకు వెనుకాడలేదు. (చూ. కచ్చపి - పుట 58). క్రతు విరాసమును కఠోక్తిగా చేసిన సందర్భమునకు కచ్చపి - పుటలు 30, 31 చూడుడు. పూర్వోక్త పుటలందే దాసుగారి కెంత సత్యదయా ప్రత్యయబుద్ధిగలదో తెలియ గలము. 'ఆదర్శ పురజనులు' అంటికలో పరమ నవనాగరిక భావనను జూడగలము. ఆ సందర్భము లన్నిట ఆయన వ్యక్తిత్వము చక్కగా ప్రతిఫలించినది. కవి యొక్క నముదాత్త వ్యక్తిత్వము కళాత్మకముగ వ్యక్త మైనప్పుడే అక్కడ కవిత్వ ముండును, మహత్వ ముండును. ఆయన శతకము లన్నియు సార్థవముగ ఆయన వ్యక్తిత్వ పై శిష్ట్యము నభివ్యక్త మొనర్చినవి.

ఈ కచ్చపీశ్రుతులను బట్టి వారి విశిష్టోహలను, పట్టిష్ఠాభిప్రాయములను క్రమానుసార ముదాహరింతును. (పక్కనున్న యంకెలు ఈ గ్రంథమునందలి పుట

లను సూచించును). వారి యిష్ట మొక మతమునకు పరిమిత మైనది కాదు. సర్వ మత సామరస్యమును, సర్వ మానవ ప్రపంచ సౌభ్రాత్ర, సహజీవనములను కింతోక్తిగా కోరుకొనిరి (!). పరిణామవాదమును విశ్వసించిరి. అయితే దానిని దళావతారములతో ముడిపెట్టిన వీరి ప్రజ్ఞ ప్రశంసనీయము (4-5). పరిణామవాద మునకట్టి సమన్వయము చేసిన వారిలో వీరే మొదటివారు. ఇది గణేంద్రమోక్షణ హరికథలో. తద్రచన 1886 లో. నగుణోపాసనను సమర్థించిరి. ఆ సమర్థనమును సార్థకము చేయుటకై వీరు ప్రతిపాదించిన భావమ్య మపురూపమైనది (6). ప్రబోధ వేళ దాసుగారొక ఉత్తమాచార్యులు. ధర్మదేవతాంశ వారి నావహించును. (9-11, 16-21). లోకము యొక్క నాస్తిత్వము గురించి చెప్పునపుడు వారి కై వాదమును గనుడు :-

కం॥ కలిమి గల వాని - లేమిన్

గలవాడెటు లాశ్రయించి కలిమిఁ దెలుపునో

తెలియుఁడు లేని జగం దిది

యొలయన్ నర్వేళు నొద్ద నున్నటు తోఁచున్ (15).

గీ॥ కలదనిన లేదు, లేదన్నఁ గలదు జగము

నభమునందునఁ గప్పెడు నల్పుమాక్కి (24)

ఏ రూపమునను కడకు యజ్ఞసూపమునను పకుహింస పనికిరాదని వారి దృఢ విశ్వాసము (30, 31, 36, 38). నిద్య గురించి యొక విశిష్ట దృక్పథమును ప్రదర్శించిరి (42, 37). తన కాలేజీ అధ్యాపకుల యెడ ఆయన ప్రకటించిన గురుభక్తి అత్య పూర్వము (62-63). వీరి దేశభక్తి అనుసమానము (37, 44, 52). వీరి స్వరాజ్య కాంక్షకు, ఆదర్శస్వరాజ్య భావనకు అక్షరార్థపిగా నడచిన తారక కావ్య మంతయు తార్కాణయే. కళాకౌశలము గూర్చి వీరి యూహ లపురూపములు.

“ఆటపాటలు మప్పట కలవికాదు

ముక్కు పెడలెట్లు మేనితోఁ బుట్ట వలయు”

నందురు. పెద్ద లేర్పరిచిన పడికట్లు మీరుటకు తాను తెగించితినిని తెల్పిరి. భగవత్ప్రసక్తి లేని కళాస్థితిని నిరసించిరి. పరోపకారమే దాని పరమ ప్రయోజన మని యుద్ఘాటించిరి (46-49). వారి మహాభక్త హృదయమును పలుకావుల దిలకించి పురికించవచ్చును కాని యొక ప్రత్యేకతకై 57-59, 60, 61, 72-78 పుటలు పరిశీలించ దగును. అయీ సందిర్భములందెల్ల భావమున సుదాత్తత యున్నది, భాష

యందు వైశద్య మున్నది, ఏదో యొక రూపమున కవిత్వపు కళాయి ప్రత్యక్ష మగుచునే యున్నది.

దాసుగారి సర్వసారస్వతమును పరిశీలింప నక్కర లేకయే వారి 'మేఘబంతి' యను చాటు ప్రబంధమును, ఈ కచ్చపీఠులను జూచిన చాలు వారి యూహ పరిధిలోనికి రాజాలని వస్తువుగాని, వారి వాక్కుచే చైతన్యచకచ్చకితముగాని భావముగాని యుండబో దనిపించును. అంతర్ద్రిష్టయైన కవి యూహ కగమ్యమైన దేముండును : "కవిః క్రాంతిదర్శి" అని కదా ఆర్యోక్తి.

వర్ణనా వైదగ్ధ్యము :

"నా నృషిః కవి రిత్యుక్త మృషిశ్చ కిల దర్శనాత్
విచిత్ర భవ ధర్మాంశ తత్త్వ ప్రఖ్యాచ దర్శనమ్ ॥
స తత్త్వ దర్శనాదేవ శాస్త్రేషు పఠితః కవిః
దర్శనా ద్వర్జనా చ్చాథ రూథా లోకే కవిశ్రుతిః॥"

అని కావ్యకౌతుక కర్త తౌతఢట్టు నెలవిచ్చినాడు. అనగా ఋషి కానివాడు కవి కాలేడు. దర్శనమువలన ఋషిశ్చ మబ్బును. చిత్రచిత్రభావములను, ధర్మ సూక్ష్మములను గ్రహింపగల ప్రజ్ఞయే దర్శనము. తత్త్వదర్శనము కవి లక్షణములలో ముఖ్యమైనదని శాస్త్రములు చెప్పుచున్నను అది వర్ణనా సహకృత మైనప్పుడే కవి శ్రుతి లోకనిరూఢిని పొందుచున్నది. అందులకే—

"తథాహి దర్శనే స్వచ్చే విత్యే ప్యాదికవే ర్మునేః
నోదితా కవితా లోకే యావజ్జాతా నవర్జనా॥"

అదికవి వాల్మీకి యెంత అంతర్ద్రిష్ట యైనను ఆయన వర్ణనానిష్ఠుడగు నంతకు కవిత లోకమున ఆవిర్భవించలేదు. మన ఆదిభట్టు ఎంతటి ద్రష్టయో ఉపరి నిరూపించితిని. ఆ ఋషికల్పాదు "వర్ణనా నిపుణః కవిః" అను అభాణకమున కెంతవట్టు లక్ష్య భూతుడో పరిశీలింతము. వర్ణన యనగా రసభావ ప్రాంగణ రంగవల్లిక. దాసుగారు హరికథ చెప్పుచున్నప్పుడు సరేసరి అడియొక సద్యోహృద్య రసానుభవ సమారాధన. ఆ సంతర్పణములం దెన్ని వర్ణనా వ్యంజనముల నెంత యొడుపుగా వర్ణింతురో చెప్ప వలసికాదు. కనీస మనుస్యూత కథాసూత్రముగల ఆయన కృతులను పఠించినను పఠిత యొకపాటి భావూత్తై నజాలు ఆ వర్ణనలవల్ల నగు కిట్టుబడి పనిపేయ. ప్రకృత మీ 'కచ్చపీ' యందలి వర్ణనలు కథాతీతువునుండి దూసిన విడిపూసలు. విడిపూసలేగాని విటవకు మణిపూసలు.

ఉదా॥ 1. చూ. పుట 2-కృత్తివర్ణన. పోతనగారి పంక్తి యొకవడిగ నురవడించిన
యా వర్ణన బయానకరనభావ సముద్దీపకముగ నున్నది.

2. చూ. పుట 3-చంద్రోదయము :

“ప్రొద్దు పండుటాకు పోలిక రాలె, గెం
జాయ చివురు లెత్తె, గోయిల అనఁ
జెలఁగి కవినె చీకఁబులు, పూనెఁ జక్కలు
పైని చందమామ పండు తోఁచె.”

ఫలతరూపమ మగు నిట్టి యపురూపమైన చంద్రోదయ వర్ణన అంత పండువెన్నెల
కాసిన మన ప్రబంధసీమలం దెందును నాకు కానరాలేదు. పరిశిష్టము పుట 3లో
గల చంద్రోదయ వర్ణన ప్రబంధ సాధారణదోరణి నున్నది. 34వ పుట-చంద్రాస్త
మయ వర్ణన యందు భంగ్యంతర వస్తువ్యంగ్య మున్నది.

3. చూ. పుట 3-సరోవరవర్ణన. తిక్కనవలె సమాసప్రచుర రచన విషయ
మున పిసినారి యాయన. కాని పోతనను వలచి పెద్దనను తలచి యీ పద్యము పద్య
మంతటి నేకసమాసధాటిగా నడిపించెను.

4. చూ. పుటలు 11, 12, 40, 41, 68, పరిశిష్టము 15, 16- ఈ పుటలం
దెనిమిది పద్యములందు వేసవి వేళలు చక్కని నైవిధ్యముతో స్వభావోక్తి సుభగ
ముగా వర్ణితములైనవి. అందొక మచ్చుతునక :

“ఘోర : గారడీ నూర్యుండ ! అబ్బరంబు
కద బ్రదుకువలె నీ కరకౌశలంబు
అల్ప భౌమంబులన్ జూపి యధిక దివ్య
ములను గన్పట్టనీయక మోసపుచ్చు.”

ఇందు—నీ కిరణ ప్రసరణ నైపుణ మాశ్చర్యకర మవి ప్రకృతార్థము. కాని హస్త
లాఘవ విద్య అద్భుతావహము గద అను నర్థాంతర చమత్కారము గూడ గమ్య
మానము. అద్భుతత్వ విషయమై బ్రదుకుతోడి సామ్యము హృదయంగమము.
పద్యాంతమున అల్పములైన అధిభౌతిక విషయములను ప్రకటించి అంతకంటె జీవికి
పరమ ప్రాప్త్యములైన దివ్యముల గోచరింపనీయవను నుదాత్త గభీరమైన యూహ
మృదంగ వాద్యమునకు ముక్తాయంపువలె నున్నది.

5. గ్రీష్మతు వర్ణనమునే కాదు కడమ ఋతువులను గూడ అలంకార చారువులుగా మలచిరి దాసుగారు. వనంశవర్ణన స్వభావోక్తి సురభిశముగ నున్నది (పుట 34). తొలకరి వర్ణనలో (పుట 41) చక్కని యుపమలు సందర్శించినవి. “దూది పింజెల లాగు దొడ్డమబ్బుల నేకి కరువలి పలుపులుగా నొనర్చె” నట! మెఱుపుతో పుట్టిన యురుము వెండిచబుకును బోలగిలబడ వేసినట్లున్నదట! పెను గారి నవ్వడి వానకాళ్లు అను తీగెలను విగించి యాటవ వడిలో వీణ వాయించు నెఱ జాణగాణయొక్క పాటవలె నున్నదట. ఈ ఔపమ్యము దాసుగారి అనుభవపు టనుగు విధ. అత్తోవర్ణన (పుట 53-54) యందున్న పద్యములన్నిట ఉపమకును స్వభావోక్తివి పోటి పెట్టి యొక గొప్ప వినోదప్రదరసన గావించిరి. అంద్ర వాఙ్మయమున ఋతువర్ణన బాహుళ్యముగా పలుగురు వడిచిన బాట. ఆ బాటలో క్రొత్తగా చిరు పచ్చికయు మొలకెత్తుట కష్టము. కాని ఆ బాట యందును దాసుగారి ఊహల యల్లికలు నవమల్లిక వల్లికలు. “న కావ్యార్థ విరామోఽస్తి యది స్యాత్ప్రతిభా గుణః”

6. పుట 7 - “జలధులు రోమకూపములు, శల్యము లద్రులు....” ఇత్యాది విరాడ్రూపవర్ణనమున ఆ మహా మహోన్నాతి స్వరూపచిత్రణము “అలఁతి యలఁతి తునియలఁ గాహళ నందించిన విధమున” నున్నది. సువర్ణ దుర్గామహాదేవి యొక్క విశ్వరూప నిరూపణము నందు (పుట 32) అలంకారవిస్ఫురణము మరి అందగించినది.

7. పురవర్ణనలో రకరకముల చమత్కారములకు దాసుగారి చాటుప్రబంధము— “మేలుబంతి”ని చూడదగును. అందు 21 పుటలలో 34 నగరముల ప్రశంస గలదు. అందుండి యిందొక త్రిపురముల వర్ణన గ్రహింపబడినది (44-46). చతుర్భాషాసీసమున సాగిన పీఠికా పురవర్ణన లోగడ కడు ప్రసిద్ధమైనది. ప్రలోభ వడి పలు పత్రిక లా పద్యమును ప్రకటించుకొన్నవి. నీలగిరి వర్ణనలో నింకొక చమత్కార మున్నది :

“జేసవి యెందై నఁ బ్రియమగుచుండు ని
ల్లారి చూపుల పొలయల్క మాడ్కి
హితమయ్యెడు నకాల హిమపాతమయ్యు వి
వాహ మందలి యుపవాస మట్లు”

ఇట్టి అలంకార చమత్కారము లందలి సార మెరుంగుటకు కొంతైన నొంటబట్టిన

యనుభవ ముండవలె. మైసూరు పురవర్జన మొక సంస్కృత దండకమున కంద
గల సమాసములతో కడు చక్కగా సాగినది.

8. సౌందర్యము, అనురాగము, వావి ఆత్మబంధువు శృంగారరసము - ఈ
మూటికిని దగ్గరి చుట్టము దాసుగారి హృదయము. అనుభవ సిద్ధులైన రసికులు వారు.
“శృంగార సర్వజ్ఞ” సార్థక విరుద ప్రతిగ్రహీతలు. ఆ విషయములందు వారి చూపు
దేగ చూపు. పలుకు పావురా పలుకు. జగన్మోహినీ సౌందర్య ప్రస్తావమును (పుట 19)
తానుగా జేసినప్పు దాయన ప్రకటించిన అభిరుచి యెట్టిదో పరికింపుడు - “చిరుగుంట
కల్గిన చెక్కిలి”, ‘ముక్కు ప్రక్క మొదలు మోవి మూలవఱకు పొల్పారు వంక’,
‘హోయలుగఁ బల్చారు నొకవంకఁ గనుపర్చు విన్న నవ్వు’, ‘నడుమఁ జక్కని
నొక్కు తొడరిన గడ్డము పొలుపు’ - ఇవీ ఆయన కించునట్టి సోయగపు వాయ
నములు. ఆ యభిరుచి జీవితమున బహువారములు బహుభంగుల సుందర ముఖార
విందములను బహిరంగముగా చూచుట మాత్రగాదు అంతరంగపు మెత్తని పొత్తి
ళ్లలో భావన చేసిన రసిక రాధికా ప్రియునిది గాని సామాన్యునిది గాదు. జగన్మోహి
నితో శివుని పలుకులుగా నున్న సీస పద్యమున (పరిశిష్టము - 1) వారిరువురికి చెలవ
మున గల పోలిక చమత్కార చారువుగా విహపింప బడినది. అంతేకాదు.
జగన్మోహినీ సంబుద్ధులు నాల్గుపాదాంతము లందును - సారంగ గమన, సారంగ
నయన, సారంగ చికుర, సారంగ పాణి అని యున్నవి. ఆయన యెట్లును సారంగ
ధరుడు గదా. అంత సారంగోపమ యైన యామెతో - “నీవు నాకు దక్కుటయే
యచిత” మని శివుని భావన వ్యజ్యమాన మగుచున్నది. సావిత్రిచరిత్రమున సత్య
వంతుని సౌందర్యము ‘పుంసాం మోహన రూపః” అను తీరున మనోహరముగ
వర్ణితము (కచ్చపి పుట 33, 34). సావిత్రి సత్యవంతులకు తొలిచూపులో వలపు
తొలకరించిన విధము మనోజ్ఞ వర్ణనావసధము :

“సరిలిత సాదాంబుజాతంబు లందునఁ

గొదమ తుమ్మెద కవగూడునట్లు

భాసుర నిమ్మనాదీ సరోవరమున

గండు బేదిన జోడు కలియు భంగి....”

ఇత్యాదిగ సాగిన వర్ణనమున వారి అపాదమ స్తక పరస్పరాకర్షణ చిత్రణము కవి
సమయ కలితముగ క్రమసమిద్ధముగ అలంకార చతురస్రముగ నున్నది. సీతా

సౌందర్య దర్శనమున— “కుండ్రని చెక్కిలిపైఁ జిలునొక్కు సొగసు’ను వారు
మరచిపోలేదుగాని యింకొక సొగసై న లక్షణమును దర్శించిరి.

“కొప్పు విలువఁబడి విప్పినన్ నీలి గా
జల మలారము పోల్కిఁ జెలఁగు నేల”

.....

తరుణికి తలిదండ్రులు పెట్టని సొమ్ము దమ్మిల్లము. రసిక పురుషుని చప్పున
నాకర్షించు రమణీమణి యాస్తిలో నదీయొక ముఖ్యాంశము. అందులకే “కేశసంపద”
యని దానికొక పెద్దపేరు. మదనయుధ పూజామందిర మది. కావినీ కాముకుల
రతి కౌతుకము పరాకాష్ఠ నందినప్పుడు పరస్పర కేశస్పర్శ సౌఖ్యానుభవ మొక
సంభోగరహస్యము. అందుచే కబరీ ప్రళంస లేక కాంతావర్ణన మపర్యాప్త మగును.
ఈ రసజగద్రహస్యము లెవ్వయు దాసుగారికి తెలియనివి కావు. అందును విప్పిన
కొప్పునకు వారి నీలిగాజల మలారము పోలిక అశ్రుతపూర్వము. రాముని
చూడ్కుల చెలిమిఁ దోడ్కొని యేగు చేటవలగు’ ఆమె చూపు లిరుల నీనుచున్నవట!
అనగా నీలమేఘశ్యాము దగు నతని నా చూపులు సర్వాంగీణ పరిష్కంగము చేసి
మందాక్ష మధురోహదోహంము లైన వని వ్యంగ్యము. (చూ. పుటలు 11,12).
ఆ సీతారాముల పరముగా వర్ణితములైన నవవధూవర చేష్టలలో గబ్బిసిబ్బిలి యెల్లగ
ఉల్లిమునుండి పెల్లుబుకుచున్న వల్లమాలిన మక్కువ చిత్రింపబడిన వైనము
మనోజ్ఞము (పుట 25). దాసుదారు తమ మిత్రులు సోమంచి భీమశంకరంగారి
శృంగార సంగీతము నతి చమత్కారముగా నాలపించిరి. (51.52) ఆ పద్యము
లేదును నొక మధుర హృదయ విసంచికపై పలికిన మహితాను రాగ శుభశ్రుతులు.
శంకరంగారి వలపుకత్తై వక్షోజములట తమ భారమును భరించు నడుముపై అనుకంప
మాని దాని ప్రకంపనమునకు కారణభూతము లైనవట. శంకరంగా రూర కొందురా ;
తగిన శాస్తి చేసిరి. వానికి నఖక్షత దంతక్షత మర్దనాదిక వివిధ శిక్షలు వేసిరి. ఇట్టి
వర్ణనలు చేసిన దాసుగారు మాత్రము తమ ప్రాయశ్చ ప్రాప్త్యమున అట్టి పారు
వత్తెము లమలు జరిపి యుండరా !

అలంకారసంపద :

మామూలు మాటయొక్క కవితాజగత్ప్రవేశమునకు కవాటము నోసరించునది
అలంకారము. అయితే ఆ అలంకారము రసోపస్కారకము, ప్రకృతార్థసుబోధకము,
చమత్కారజనకము అయితేనేగాని కవితాసరస్వతి దానిని పూర్తిగా కటాక్షించదు.

ఇంచుమించుగ దాసుగారి ప్రతిపద్యము చదువరి పెండ్లికొడుకునకు సాలంకార కన్యా దాసమే. అం దలంకారముల వై విధ్యము గలదుగాని దాసుగా రుపమకు తాళిగట్టిరి. అది యొక శై లూషి యని అప్పయదీక్షితులవారు నెలవిచ్చిరి. దాసుగారు దానిచేత వేయించిన వాలకములు అడించిన ఆటలు చూచినచో చట్టున కాళిదాసు జ్ఞప్తికి తగిలి నను అతడు తెలుగువాడు కాదులే అని యటించి— “ఉపమా అదిభట్టప్య” అన్నదే మాట అని యనుకొందుము. ప్రతి యూరకవియు నుపమలు వాడు వాడేకదా మరి యీతనిదేమి ప్రత్యేకత ? అనిపించును. పదిమంది దిస్తి తగిలిన పదుచుప్పిల్ల యొక్క వితో కన్ను గిరిపిన దన్నచో అది వాని యొక్కటి యోగ్యతకాదా మరి. అన నీ యుపమ అలంకార ప్రపంచమున పరమ ప్రాచీనమైనది. ఋగ్వేదమునందును దానికి రూఢములమైన స్థితియున్నది. అదికవి కడ సాష్టాంగపడిన దామె. భరతాచార్యుని పరిగణనమునందును దానిదే అగ్రతాంబూలము. అంతేగాక అప్పయదీక్షితుల వారి వక్కణ ప్రకార మది సర్వాలంకార బీజభూతమైనది. అందుచేతనే అలంకారము లలో దానికంత ప్రాముఖ్యము. తద్విన్యాసమున నిరుపమానమైన నిపుణత ప్రద ర్శించు శక్తి సిద్ధించుటకు కాళిదాసశ్వమే నిమిత్తము కానక్కరలేదు నారాయణదాస త్వము వలనను అది సిద్ధింపగలదు. నిపుణతతో బాటు దాసవాఙ్మయమున ఉపమ కధిక ప్రాచుర్యమును గలదు.

ఉదా॥ 1. భగవంతుని కొలత (పుట 27) :

సీ. వలయరేఖకుఁ బోలె వళమె తెల్పంగ నీ
కాది మధ్యాంతము లప్రమేయః ।
ఎల్ల జగంబుల కీవె యాదారము
రెక్కల కన్నింటి కొక్కటి వలె
పెరుగవు తరుగవు విభజింపఁబడవు శూ
న్యాంకము వలె నకలంకచరిత ।

.....

ఏవంవిధ గణితోపమాన మపూర్వము. ఆ యుపమలకు దగినట్లా వంబుద్ధులు సాధి ప్రాయములు.

2. కుంభకర్ణుడు (పుట 28)

సీ. సంజకెంజాయచే సంజనాచల మట
కావి దుస్తుల వీలకాయ మమర

ఇరుగడ మేరుళిఖర మినచంద్రుల
వలెఁ దల కుండలంబులు వెలుంగ
క్రొమ్మెఱుంగులతోడి క్రొక్కారు మబ్బట్లు
తారహారముల నెద విలసిల్లి

.....

‘ఘంటా మాఘు’ని కై వాడమును దలపించుచున్న వీ యుపమలు.

3. రిప్లేక్టరుంబోలె రెట్టి జేయును నై జ
మగు తెర్వి దీపంబునంటి విద్య (42)

‘దీప శిఖా కాళిదాసు’ చూపునకు దీటుగా నున్నదీ పంక్తి.

4. వల్లంబువంకఁ బ్రవర్తించె నీ ర్విశే
ష్యము జాడఁ జను విశేషణము భంగి....

ఇత్యాదిగా సాగిన ప్రావృద్వర్ణనమున వ్యాకరణశాస్త్ర సుర్యాదా సంవాదియైన యుపమ దాసుగారి శాస్త్రరాసిక్యమునకు గుర్తు (పుట 53).

5. పానగోష్ఠి నెమ్మివలెఁ గొన్ని కాల్యలు
వాన కురియు నంతవఱకుఁ దోచి
పంకశేషము లయి యింకెడున్; మఱికొన్ని
మన్నునెపుడు సుజనమైత్రిఁ బోలు.

దాసుగారి దెంత లోకజ్ఞత ! వట్టి లోకజ్ఞతయేనా; ఏమైన అనుభవముగూడ నున్నదా; యన్నచో పిన్నట అప్పుడప్పుడు భంగును, బ్రాందీని సేవించినట్లు వారే స్వీయచరిత్రలో వ్రాసుకొనిరి. వానికి చిన్నగురువు, పెద్దగురువు అని ముద్దుపేర్లు. వారి కెప్పుడైన నుండిన ఈ గురువులే, మరి వేర విద్యాగురువులు లేరు. ఆ ఉపమేయోపమముల అనుబంధ మర్థనారీశ్వరము.

6. పుట 53-54లో ఆలకనారాయణ గజపతి ప్రభువు తెన్నిసుక్రీడను, పప్పు వెంకన్నగారి పాటను వర్ణించు పట్టునను, 54వ పుటలో శోకహత లోకము గురించి యన్న పద్యములందును అనుపదమున కవి పొదిగిన యుపమలను పరికించితిమేని అవర్ణ్యవిషయముల ఆంతరస్నాయువుల యెడను వారు సారింతు సునిశిత పరిశీలన క్షమమైన చూపును గుర్తింపగలము.

7. శ్రీహరి కథామృతములో నొకచో మాయావృతుడైన మూఢ మానవుని అద్దములోని తన నీడతో తాను పోరు పిచ్చుకతో సుపమించుట చతురముగా నున్నది. (కచ్చపి - పుట 77) :-

స్వచ్ఛాయాం దర్పణే వశ్యన్ । యద్యతే చటకో యథా
మాయాయాం స్వం వీక్షమాణః । తథా మూఢో విముహ్యతి ॥

‘చత్రభారవి’ని మరపించుచున్న దీ పోలిక. దాసుగారి యుపమలు కొన్ని ఉపరి వర్ణనా వైదగ్ధ్య ప్రకరణమునను ప్రసక్తములైనవి. ఎప్పట్టున జూచినను వారి యుపమ లెక్కడనుండియో తెచ్చిపెట్టుకొన్న ఎరవుసొమ్ములవలెగాక స్వీయస్థిరాస్తియైన లోకజ్ఞత నుండి తీసి వాడుకొనుచున్నట్లుండును.

ఉపమ దాసుగారి కుంపుడుకత్తెయైతే స్వభావోక్తి సహధర్మచారిణి. ఉన్న దున్నట్లు చెప్పిన స్వభావోక్తి యగునేమోకాని అది అలంకారముగాదు. అందులకే “స్వభావోక్తి రసౌచారు యథావద్వస్తు వర్ణనమ్” అన్నారు విద్యానాథులైన పెద్దలు. స్వభావోక్తిని విన్యసించుటకు మిక్కిలి లోకలోకన జ్ఞానము, అందు చారుత్వము విజేపించుటకు సౌందర్యతృష్ణ కావలె. ఇందులకు లక్ష్యములుగ దాసుగారి యీ పద్యములను గమనింపదగును :

“అత్తైన నల్లాడనీక దిగ్బంధన

ముగ గాలి చెమ్మటం బొదవె నుక్క....

“ఉడుక్కెత్తి పాదులన్ ముడిగిన నీడలు

చల్లగఁ దూర్పున సాగుచుండె.... (పుట 11)

ఇంకను నవవధూవరచేష్టలు (పుటలు 25-26), ఆమని (34), శ్మశానము (39), శివుని ముసలి వారికము (పరిశిష్టము. 3), తాటకాగమనము (23) మున్నగు సందర్భములు చూడదగును.

మూర్తపదార్థమునేగాక అమూర్తమైన వట్టి భావమునుగూడ గ్రహించు శక్తి ఛాయాగ్రాహక యంత్రమున కున్నచో దాసుగారి కృతుల ననేక ఛాయాచిత్రములతో అచ్చువేయవచ్చును. చిత్రకారుడైతే మాత్రము దాసుగారి భావముల నాశ్రయించి కృతకృత్యుడు కాగలడు.

దాస కవితాలంకారములలో తృతీయ స్థానము చూపకముది. వైడేహీ దాశ రథుల వనవాన రాజభోగము (26), సుపర్ణ దుర్గ విశ్వరూపము (32), విజయ

లక్ష్మీ వివాహము (31) వారి రూపక వైఖరులకు తగిన తార్కాణము. ఉపమ వేసిన వేరొక వాలకమే గదా రూపకము. ఉపమా విరూపణమున నిపుణుడైన కవి రూపక నిపుణు డగుటలో వాళ్చర్య మేముండును ? ఉపమేయమునకు తగిన తూకములో నుండవలె నుపమ. ప్రబంధకవుల నరు కెక్కువగా ప్రాచీన కవి నమయముల పాతరనుండి తీసినది. దాసుగారిది మన మనుగడ పరిధిలోనిది. మన కనువిత్య పరిచిత మైనది.

కడమ యలంకారములకు దాన వాఙ్మయమున విరళ ప్రచారము. హరికథలలో వచనములందు కాదంబరీ గడ్డలోవలె శ్లేష, విరోధాభాసము మున్నగు వాని కెక్కువ వినియోగము గలదు. ప్రకృతము 'కచ్చపి' నుండి మరి కొన్నిటి నుదాహరింతును :-

సీ॥ కందున్న పున్నమ చందురుఁ గాదంటి
మో వీని మోమున కుపమ యేది ?
అబ్బము ల్వాడు నటన్న విక్కందోయి
కగు నెచ్చట నిదర్శనాతిశయము ?
ఏన్లు తొండమ్ము లిస్సీ వంక లన వీని
హస్తమ్ములకును దృష్టాంత మున్నె ?
మరి యనంగుం డగు మరుని కితని తోడ
సకియరో సుంతైన నమ మడెట్లు ?

ఇందు ప్రతి పాదాంతమునను సందర్భ సహజముగా పేర్కొనబడ్డ యుపమాదు లలంకారవాచకములు. తత్తదలంకారములకు వర్ణ్యముపట్ల నిరవకాశ మనుచున్నాడు కవి. అందుచే ఆనన్వయ స్ఫూర్తి గలదు కాని యది వాచ్యముగా లేదు. ద్వనిత మైనది. ఇదో సొగసు. ఇంచుమించిట్టిదే జగన్మోహినీ మూర్తి చిత్రణ పద్యము (19). అర్థాంతర న్యాస విన్యాసము తత్ర తత్ర సందర్భోచితముగా నున్నది.

ఉదా॥ 1. విఘ్నేశ్వర ప్రార్థన (?) :-

కోరికల కడ్డు దగిలెడు వారిలోన
గొప్పవాడవు గాన నిన్ గొల్వవలసె
అడ్డు దగిలెడువాఁ డెక్కుడైన యప్పు
వేడుకొన కేమి చేయుదు విఘ్ననాథ !

ఇంటి హృదయంగమ చమత్కారము గమనార్హము.

2. దేశభక్తి ప్రబోధము (52) :-

మనదు శక్తి యొకమత్యముఁ బొందక
యలఁతి పగతునై న నడచు పెట్టు ;
లెన్నునందుఁ బడక రెండు జాముల యెండ
కడఁగి దూదినై నఁ గల్పఁ గలదె ?

ఇది యొక విధముగా ప్రతి వస్తువను ప్రతిపత్తినిగూడ గల్గియున్నది. 51 వ పుట
యందలి—“అమిత విజృంభణంబు లబలా తగునా సుజనాళి కెప్పుడున్” అను
పద్యమున అర్థాంతర న్యాసము హేతుత్పేక్షతో చెలిమి చేసినది. హేతుత్పేక్ష
కింకొక చక్కని లక్ష్యము :

విశ్వేశ్వరాభిషేకాయ । సతి భాగీరథీ జలే
కాళ్యాం కో మాం వాంఛతీతి । నారితేలో నజాయతే ॥ (77)

సాగర తీరమున కైదామడలు పైబడిన ప్రదేశములందు కొబ్బరి మొలకెత్తదు.
దక్షిణ దేశమునందేగాని యుత్తరదేశమున అది యుండదు. అందుకే దానికి
'తెంగాయ' అనిపేరు. కాశీనగరమున కొబ్బరికాయ లేక పోవుటకు కారణ మట
విశ్వేశ్వరాభిషేకార్థము గంగాజల ముండుట చేతనే నట!

ఉల్లేఖము గూడ దాసుగారి వాక్కున సముత్పల్లి మైనది :

ఉదా ॥ 1. మహాజాధరోష్ఠ ప్రవారేఽలి కల్పా
పురద్విద్ధనుః కాననేఽగ్ని చృటాభా
సక్మత్కౌళికాంఘ్రి స్థితాఽంభోజ తుల్యా
చకాస్తే స్మ తే దృక్ ప్రభో రామచంద్ర॥ (74)

ఇట సుల్లేఖము ఆర్థికోపమా బీజభూతమైనది.

2. సౌధ స్యాగ్రేఽరుంధతీవ । మధ్యే సౌదామనీ యథా
అధస్తాత్ పాంచాలికేవ । కాళ్యాం భాతి కులాంగనా॥ (77)

కాళిలో కులాంగన మేడచివర నున్నప్పుడు కనీ కనిపించనట్లుండును. నడుమ మెరు
పట్లు తోచును. దిగువ నున్నప్పు డొక బొమ్మవలె నుండునట. ఆ సామ్యములం
దామె పాతివ్రత్యమహిమ, వపుర్వర్చస్విత, సాలంకార వివిధాంగ సౌష్ఠవము ధ్వనిత
ములు. ఆ కులాంగనా తేజః స్ఫూర్తికి భిన్నస్థల కాలావస్థ లభ్యంతరములు కా

వవియు కవి హృదయము. శ్లేష దాసుగారి కంఠ రుచించదు గాని వారి శ్లేష మన కించక పోదు.

ఉదా॥ చక్రత్రమణ కరత్వా త్కుదృష్టిభి ర్ద్వారం వర్జమానత్వాత్
త్రుత్యంత ఖేలనత్వాత్ మళక ! త్వమేవ మాధవం మన్యే (52).

మళకమునకు మాధవోపమ ! కవి కన్ను గురించి, లేఖని గురించి షేక్స్పియరు చెప్పిన మాటలు గుర్తుకు వచ్చును. (చూ. Midsummer Night's Dream — Act V., Sc. i)

“నీ జడన్ జూచినన్ జిలువతేడు స్ఫురించె”

ఇత్యాది పద్యములో (పరిశిష్టము-పుట 1) స్మరణాలంకారము గలదు.

బలం రోదనం బాలకానా” మితి త్వం
విదన్ మాం సమాశ్వాస యాతీవ మూఢమ్.....,
తులాయాం సమం దర్దురాం స్తోలయేచ్ఛేత్.....

ఇత్యాది శ్లోకములలోను (74, 75),

“పాముం జావదు కట్టయున్ విరుగ దన్ వార్తాను సారంబుగా”

ఇత్యాది పద్యమునందును లోకోక్త్యలంకారమును గుర్తింపగలము.

అపూర్వ భావ సంపన్నులైన దాసుగారికి శబ్దాలంకారము నెడ మమకారము గాసరాదు. అయితే యెందులకోగాని “యమక పుష్పిగ చెప్పుట” నొక కవితా ముఖ్యాంశముగ పేర్కొనిరి. ఆ పద్ధతి వారి హరికథలందరి మంజరీలందును కీర్తనలందును గలదు. అందలి వచన రచనలందు కడమ శబ్దాలంకారము లెడనెడ గలవు. హరికథలు సభ కుద్దిష్టములు. శబ్దాలంకారములు సద్య స్సంభారంజన సమర్థములు. వారి పద్యరచనయం దవి సకృత్పత్తితములు. అం దెక్కువగా దోచునది పోతనగారి యొరవడిని బడిన అంత్యానుప్రాస. మొదటి నాల్గు సారణులందు గల 188 పద్యములలో సుమారు ముప్పదింటి నీ లక్షణము గలదు. ఎక్కడను కక్కుర్తి కనిపించదు. ఉపరి అర్థస్ఫూర్తి కతిమాత్ర దోహదము చేసినదది. ఉదా॥ పుట 61 :-

ధనమా రాదు, దురాశ పోదు, పరతత్త్వజ్ఞానమా లేదు. కృ
ష్ణనియందా మది నిల్వఁబోదు, సుమబాణు న్నోర్వగారాదు, వి
న్నెనయన్ లోకములోన వాదు, విరహం బిట్లుండఁగానీదు, పా
వన వంశంబు స్వతంత్ర మీదు చెలియా ! వాంఛల్ తుదల్ముట్టునే ?

కోరిక తీరదాయె, నిను గొబ్బునఁ జూడఁగ దూరమాయె, నీ
వారికి భారమాయె, సుమబాణుని వైరము ఘోరమాయె, నీ
నేరపు నేరమాయె, మఱి నిందలు నాటులు నూటులాయె, నా
పేరున రోపమాయెఁగద భీత మృగాక్షి : యిఁకేమి వ్రాయుదున్.

ఇందు తిరుపతి వేంకటకవుల బాణీ స్ఫురించినది.* స్తుత్య మృత్యుంజయము” అంది
కలో (21-23) ఎవిమిది పద్యములందును అంత్యానుప్రాస పకర్బిందుగా పడి దాని
స్తోత్రదర్శమున కుత్కర్ష కల్గించినది.

శై లీలాలిత్యము :

శైలి యనగా శబ్దిక చండ తాండవము కాదు, సమాన వ్యాఘ్రము వైయా
త్యముకాదు. రసభావసందర్భములకు తగిన రచనా విన్యాసము. అటుగానిచో అది
శైలికాదు. ధోరణి. సహృదయ పాఠకులకు చవిగొల్పి వానిని సద్యః స్వాద్యము
చేయుట శైలియొక్క పరమ ప్రయోజనము. కావ్యజగత్తున నైకవిద శైలీ మార్గ
ములను కనుగొందుము. ఆ శైలీ వైవిధ్యమున కాయా కవుల శక్తిత్వము శారణ
మనుకొనుట పొరపాటు. వారివారి వ్యక్తిత్వము లందులకు ప్రధాన నిమిత్తములు.
ఒకని శైలియందలి జీవలక్షణము జటిలత యగును. ఒకవియందు ప్రౌఢి యగును.
వేరొకనిది లాలిత్వము. ఇంకొకనిది పేలవత. దాసుగారి శైలియొక్క స్వభావజీవ
లక్షణము లాలిత్వము. లలితకళాపరిత వ్యక్తిత్వము, లలితాదేవీ భవ్యభక్తిత్వము
గల వారి కది తగియున్నది. లాలిత్వ మనగా సర్వతః ప్రసన్నత. ప్రసాదగుణము
మహాకవిత్వ లక్షణములలో నొకటి. అదికావ్యమైన రామాయణము రచనా రామ
ణీయకములోని రహస్యమదే. కాళిదాసాదుల కవితాకళాకీలక మదే. మురారిభట్ట
ప్రభృతులు వచ్చి స్వకీయ గీర్వాణముతో సార్వజనీన గీర్వాణ కావ్యశైలిని మరి

* “ధనమా పోవును, మానమా చెడును....” (శ్రవణానందము) రచన 1897.

“వేసవి డగ్గరాయె, మిము వీడుటకున్ మన సొగ్గదాయె....” (అత్మకూరు
సంస్థానమునకు మొదటిసారి ఆ 1897 లోనే వెళ్లినప్పుడు చెప్పినది.) చూ.
జాతకచర్య - పుటలు 100-101. దాసుగారి పద్యములు రెండును ఆయన
ఏలూరు వెళ్లినప్పుడు సోమంచి భీమశంకరం గారి వేళ్య నుద్దేశించి చెప్పినవి.
దాసుగారది తన 24 వ సం॥మని స్వీయ చరిత్రలో స్పష్టముగ చెప్పిరి.
వారి జననము 1884. అందుచే ఆ సన్నివేశకాలము 1888,

యొక మార్గమును వట్టించిరిగాని అతఃపూర్వము లలితమార్గమే దానికి స్వతస్సిద్ధమైనది. వాల్మీకిలోగాని కాళిదాసులోగాని సుదీర్ఘ సమాసము లెన్ని చూపగలము ? శబ్దాలంకారముల నెన్ని యేరగలము ? స్వభావతః దాసుగారి దా మహాకవుల మార్గమే. అయితే దౌర్భాగ్యవశమున గీర్వాణ గిరాంధురంధరులు, శబ్దజాల జాంగలి కులనైన మన ప్రౌఢ ప్రాచీనాధిక గంధ గజేంద్రమటల పాండిత్య వీర విహారముల ఫలితముగా జటిలపద పటాబోపము, సుదీర్ఘ సమాసముల సాముగరిడీలు గల బంధమున కలవాటు పడిపోయి మన సాహిత్యద్రష్టలు చాలమంది తాదృశబంధము తతంగమున్నదానినే ప్రౌఢకావ్య మనుకొనుటయు, లేని దానిని కాదనుకొనుటయు జరుగుచున్నది. తన్నై నమః సారవరాజ్మభాయ.

పోతన మీది ప్రీతిచే అనుప్రాసములు, సమాసములు మున్నగు వాని విషయమున ఆ పోకడలు కొన్ని పోకపోలేదు దాసుగారు.

ఉదా॥ 1. కృత్తి యొక్క అవిరూపి (2) :-

అభ్రంలిహోదత్ర విభ్రమాభ్ర భ్రమ
కృన్నీల దీర్ఘ శరీర మమర
ప్రళయ కాలానల ప్రథను జక్రికృతే
క్షణముల రౌద్ర మక్షయము గాగ
తైర్నిరోక్య కబళనోత్సాహ సూచక మన
వక్త్ర త్రయోగ్రత వాసితెక్క
బర్బుబర్బర కేశ పాళారుణ ప్రభా
కాల సంధ్యారాగ కాంతి దనర

.....

ఇందు వ్రథమ పాదము యథాతథముగ పోతనగారిది. మిగిలినవి దాసుగారివి. పోతనగారి పోలిక కొంత వచ్చినది.

2. నరసింహావతారము (15) :-

గంభీర భీకర గర్జారవంబున
బ్రహ్మాండభాండ కర్పరము వగుల
చటుల సటాచ్చటా చలన సంజాత ప్ర
చండ వాతాహతిన్ గొంధ భేగయ

కాలానలాభీల కీలాభ జిహ్వ ప్ర
 బావళిన్ జగమెల్ల జేవురింప
 తరుణేందు బాసుర దంష్ట్ర నఖచ్ఛాయ
 లలమి దిక్కులకు వెన్నెలలు గాయ

.....

3. వక్రవిక్రమము (పరిశిష్టము- పుట 2) :-

సీ॥ భూరి భూత్కార సంభూత గంభీర గుం
 భద్వానమున శైలసంక్తి వదక

.....

ఇందును పోతనక పొటమరింపక పోలేదు.

4. సరోవర వర్ణన (8) :-

చ॥ చనిచని కాంచె నుల్లసిత చారుపయోరుహ నన్మరలద బా
 దన మచ మత్త బంధర వితాన రవ ప్రతిమాన గావ మా
 ననియమితోరు భంగ పటనాద మృదంగ రవానుకూల చ
 క్రనివహరావతాళ రవరమ్య వికాల సరః ప్రదానమున్.

5. వీరాలాపము (38) :-

సగ్ధర ॥ కతిన జ్యామోష మాశాఘన కరటి పుటాకర్ణముల్ వ్రక్కలింపన్
 పితర ప్రోద్భూత దావాన్ని నిమిద పరరాజ్ఞీరసాగాళి గల్పన్
 జతకీ భూతారి నూత్నోష్ణ రుధిర మదిరోన్మత్త భూతంబు లార్వన్
 వితఙ్గల్ స్తోత్రింప నన్మద్విజయ యశము దిగ్విజృంభన్ వెల్లవైతున్.

6. సుత్యమృత్యుంజయము (21) :-

కా॥ గోరీచిత్త సరోజ భృంగ! త్రిజగత్కల్యాణదాపాంగా! సం
 సారద్వాంత పతంగ! మూర్ధ విచలత్వర్గరాపగా భంగ! కే
 యూరప్రాప్త భుజంగ! మర్దిత బరోగ్రోద్ధండ మాతంగ! కా
 లారాట్రుజ్వలితోత్తమాంగ! లలితార్థ స్వాంగ! మృత్యుంజయా!

ఈ మూడు పద్యము లందును దాసుగారి శబ్ద ప్రభుత్వ, సమాసగ్రథన కౌశలములతో
 పాటు పెద్దనాది ప్రబంధకవు లనేకుల పోకడ కన్పట్టును. అసలు దాసుగారి కీ పద్యతి

ససేమిరా సహజమైనదికాదు. అయితే ఎంత వద్దనుకొన్నను కడు పిన్నటనుండి భాగవత ప్రాణి కావువను, తా ననేక భాగవత కథలను హరికథలుగా రూపొందించిన వాడు కావునను దాసుగారి కా ధోరణి యొక్కొకపుడు నెట్టుకొని వచ్చుచుండును. అది కాదాచిత్కము. అసలు ధోరణి యిది :

మ॥ స్మిత పూర్వాస్య సరోజ, మున్నత భుజాశ్లిష్టంబు, నాజానులం
బిత బాహుద్వయ, మబ్బ నిర్మల శిరోవేష్టంబు, సత్యామృతం
చిత వాక్పూర, మఖండవక్ష, మరుణస్పీతంబు శిష్యాశి బ్రో
వుత మంచున్ గురు చంద్రశేఖర మహామూర్తిన్ బ్రళంసించెదన్ (48)

విక్కచ్చిగా చెప్పవలయు నన్నచో విదియుకాదు దాసుగారి ధోరణి. సంగీతమున ఆయన బాణీ కెట్లొక ప్రత్యేకత యున్నదో అట్లే సాహిత్యమునను నున్నది. ఆ బాణీ ఆయనవలె తెలుగును వలచిన తిక్కన పక్కికి కొంత యిరుగు పొరుగుగా నుండును. తిక్కనగారి వలెనే యాయనయు సాదారణముగ సమాసము నాశ్రయింపక ఉడుమువలె నొక యొడుపును బట్టుకొని చెప్పదలచిక భావమెల్ల చేవదేరునట్లు రచింతురు.

ఉదా॥ హనుమద్వి క్రమము (28) :-

సీ॥ ఉదితి వేని సప్తోర్ధ్వ లోకంబులు
గిరగిర సుడివడి తిరుగకున్నె
త్రొక్కితి వేని యధోభువనము లెల్ల
దట్టముగా నట్టగట్టకున్నె
ఉదితివేని మహోదధు లన్నియుం
జిలుతుంపురై మింటఁ జెవరకున్నె
గ్రుద్దితివేని మేరుధరాధరంబైన
మఱి తుమురై మచ్చ నూయ కున్నె

సత్య సంకల్పుడవు మనోజవుడ వీవు
కామ రూపి వప్రతిహత గతివి నీవు
నీ మహత్వ మొకింతయు న్ని వెలుగవు
గాని హనుమంత ! నీవు సాక్షాచ్చివుడవు.

ఇందొక చక్కని సమతతో గూడిన యొడుపు గలదు ఆ యొడుపు చిక్కని యర్థ స్ఫూర్తికి ముడుపు గట్టినది. ఒక్క హనుమ ద్విక్రమ పరాజయ్య వస్తువాచక శబ్ద

ములే సంస్కృతములు గాని కడమ వన్నియు తేట తెలుగు మాటలే. ఉదాహృత పూర్వములైన - “ధనమా రాదు, దురాశపోదు....”, “కోరిక తీరదాయె, విసు గొబ్బునఁ జూడఁగ దూరమాయె....” ఇత్యాది పద్యములు నిట్టివే. భీష్మ ప్రతిజ్ఞ, భీష్మ సంగ్రామము (పరిశిష్టము - 6,7 పుటలు) సీసపద్యములు నిట్టివే. ఇదే అసలు దాసు గారి బాణి. లోకములో అందరి కవితలలోను శైలి యుండదు. లోకము చేసుకొన్న పుణ్యమును బట్టి కొందరి కుండును. అందరికిని వ్యక్తిత్వ ముండునా ? పదిమందిలో తొమ్మింద్రు నిర్గుణ పరబ్రహ్మలుండురు. దాసుగారు సగుణ పరబ్రహ్మయే. వట్టి కన్నుతో చదువుకొనువారి కొక్కొక్కపుడు వారిశైలి తేలిపోయినట్లుపించును. అది పద్యముగానీ గద్యముగానీ సంగీతానుపగు దాసుగారు తదుచ్ఛారణ కూపిరి పోయు దురు. ఆయన హరికథలందు గద్య చదువు నొడుపు విన్నవారు మరచిపోలేరు. ఒకపాటి సంగీత శ్వాసగల మనసుతో చదివినచో వారి పద్యములందు హృద్యమైన శైలి సర్వత్ర గోచరించును. గద్య శైలి యందును వారి వ్యక్తిత్వ ముద్రను గాంచ గలము. (చూ. వ్యాస పీఠము). అందు కాదంటరీ మర్యాదలు మరికొన్ని గలవు. గీర్వాణమునందును దాసవాణి వాల్మీకి వ్యాస కాళిదాస భర్తృహరి ప్రభృతుల అనగా భావపటువులైన సరళహృదయుల అపేరిత వాగాలింత మైన లారిత్యము దక్క గొన్నది.

ఉదాహృత శ్లోకములు పరికిలింపుడు.

భాషానుషమ :

ఒక సధవ యైన సంస్కృతాండ్ర కళాశాలాధ్యక్షురాలికి క్రొత్తల్లుడు ఆమె కాంగ్లము రాదనియేకాక తెలుగున జాబు వ్రాసిన తెగ మురిసిపోవునని యెంచి అసలు తరపు పెత్తుగడయే పగడగా నుండవలెనని “గంగా భాగీరథీ సమానురాలైన అత్తికామణికి” అని ప్రారంభించెనట. అది చూచుకొన్న యామె మిక్కిలి వెక్కసం పడి కుక్కకాటుకు చెప్పుదెబ్బ కొట్టవలెనని తలపోసి అల్లువానికి తగిన తాదృశములైన పురుషసంబుద్ధులు తన యుభయభాషా పాండిత్య పరిణాహమున నెచ్చటల గానక విసుగెత్తి చివరకు— “నేను గంగాభాగీరథీ సమానురాలను కాను కాని మీ భాషాయోష అట్లున్నది” అని రెండుముక్కలు గీకి పారవై చెను. అంతట “నేను కేవలము పవిత్రతాగౌరవము నుద్దేశించి యట్లు వ్రాసెతిని. కాని మీ సమాధానము నాకు సంతోషాశ్చర్యములను కలిగించినది” అని తిరుగు టసాలో ఆమెకు సమాధానమువచ్చినది. అట్లున్నది మన తెనుగుయొక్క స్థితి. సంస్కృత సాహచర్యము

లేనిచో అది వట్టి ముండమోపి తెలుగు. ఆ కత్తి యున్నచో నదే మనకు పరమ పాపన మైన తెనుగు. ఇదీ వరుస. అల్లువాని యర్థమును తన కావ్యభాష యందు సార్థకము చేయ సంకల్పించిరి దాసుగారు. వెనుకటి 'సంస్కృత ప్రాకృత సమేతరం బయిన భాష అచ్చ యనబడు' నేమోగాని 'అచ్చా' యనిపించుకో లేదాయె; దానికితో డీయన తద్భవములను గూడ పరిహరించి కేవల దేశ్యాండ్రమునందే దానికి 'నాటు తెలుగు', 'సీమపలుకు' అనుపేర్లు పెట్టి అందు పలు కృతులను, ఒక ఆపూర్వ నిమంటువును వెలయించిరి. (వివరముల కిందలి శివ అనుబంధము చూడసగును).

“మొరక లేతదనము, దలిరుల నపకంబు,
మొగ్గ సోగదము, పువ్వు లావి
లేనె తీయదనము, తెనుఁగునకే గాక
పరుష సంస్కృతాఖ్య భాషకేది?” (62)

అవి తెనుగు యొక్క సౌబగు చెప్పుట గాక సంస్కృతమునకే యొక పెటకము పెట్టిరి. చరమపాదమున “మోట లాతి నాటు మాటకేది?” అనియు మరియొకచో పాఠాంతరమును వెలయించిరి. తెలుగన్న యింత మమకారము తిక్కన్నకును లేదేమో! అసలు చాలమంది అచ్చతెలుగు కవులను అందు కావ్యము వ్రాసినలుగురినీ మెప్పించుట యొక గొప్పగా భావించిన వారే కాని వారి యందును ఇంత వల్లమాలిన మక్కువ గలవారు. దరేమో! పాల్కూరికి సోమనాథుడొకడు “తెలుఁగు మాట లనంగవలదు వేదముల కొలఁదియగాఁ జూడుఁ” డన్నాడు గాని —

“త్రిలింగ భూరేశ భూమిః । త్రిలింగనర ఏవ నా
త్రిలింగ భాషైవ భాషా । నాత్ర కార్యా విచారణా॥

అవి యన్న దాసుగారి యంత ఆంధ్రాభిమానము జూపిన వాడు గాడు. అస లట్టివా డుండదేమో! అయితే చిత్రము. అంత కఠోర నియమ నిగళమును కోరి తగుల్చు కొన్నారా దాసుగారు, అయినా అందు రచన అతిహేళగా అవలీలగా చేయుదురు.

ఉదా॥ కోరిక (70) :-

“తెల్లముగా నచ్చ తెలుఁగుతోఁ జెప్పు
మేల బల్మిన్ జేయు నెగ్గెఱింగియును
మానిసి ? నా యరమర తీర్పు మప్ప!”

అని అర్జునుడు కృష్ణుని తనకు సందేహానివృత్తి అచ్చతెలుగులో పేయుమని అడిగె నట ! అహా దాసుగారి మమకారము !

“అనఁ దిన్న నవ్వున ననె నల్లవేల్పు—

కడముద్దె వెట్టి రోకలిఁ దలఁ జుట్టు
మనునట్టు లడిగెదో యశ్చాయీ : నీకుఁ
జెని పట్టరేదు నా చెప్పిన మాట
మఱువకు సరిగ నీమది నిల్చుకొనుము.

కోరికె తప్ప నీకుఁ బగవా దెవండు ?

నీరూపు కోరిక, నీకు నీ వెదిరి

అద్దముఁగను పిచ్చుకటు తమకమున

నీ నీడతోడనే నీవు పోరెదవు.”

ఇందులో అచ్చతెలుగు వానికేగాదు చచ్చ తెలుగువానికిని అర్థముగాని మాట యే మున్నది ? మరియొక చిత్రము. అవసరముపడి యొక్కకోవకు చెందిన పలుకు లెత్తుకొనిరా పట్టిక లేకరువు పెట్టగల దిట్ట ఆయన.

ఉదా॥ నీ. కుడియడ్డు, పర్వడి, కుమ్మరింపు, పణము,
చాంగణ, చాళియ, చలికి, చేబ....

ఇట్లు పద్యమంతట నలుబది మల్లబంధ విశేషములను పేర్కొనిరి.

నీ. ఈ వెట్టిపాటుఁ, డీ యెంబన్న, ముసలి, యం
బేద, పిసాళి, యవిటి, చెనంటి....

ఇట్లు నాల్గు పాదముల విటువంటి యోగ్యతా వాచకములను ముప్పదింటిని పేర్కొనిరి. ఎంత బరువైన భావమునైన అనాయాసముగ వ్యక్తముపేయు శక్తి తమకును తమ తెనుగునకును ఉన్నవారిలో ఎన్నికైనవారు తిక్కనయు నీయనయు. తెలుగు జాతీయములు లోకోక్తులు గుప్పించుట యందును ఇద్దరును సిద్ధహస్తులు. అంతేకాక వీ రిరువురు సంస్కృత ప్రచురముగా సమానగుంభన గంభీరముగా రచన చేయ జాలియు “చెల్లియుండియు సైరణ చేయు నతడు” అన్నట్లుగా తెలుగు దనమును వలచినవారు. వీరి మిశ్రభాషా పద్యము లందును తెలుగు పారే అధికము*. దాసు గారు ‘నవరసతరంగిణి’ యందు పేక్చియరును మిశ్రభాషయం దనువదించిరి. కాళి దాసును అచ్చతెనుగు జేసిరి. అది వారి నియమము. భాషాంతరీకరణమున మాతృకా భాషాశబ్దములు దొరలిన అది యనువాద మెట్లగునని వారి పృచ్ఛ. వారు చాటువులం

దెడనెడ లెన్పు, రిఫ్లేక్టు మున్నగు ఆంగ్ల శబ్దములను వాడుటకును వెనుదీయలేదు. మిగిలిన అన్యదేశ్యములు సరేసరి, వానికి కొంత వినియోగ మెక్కువ. పీఠికాపురవర్జన మొక చతుర్భాషాసీసమున వ్రాసిరి (పుట 44-45. సంస్కృతము, పాఠశాలము, ఆంగ్లము, తెలుగు). వారు ఆరబ్బి పర్షియను భాషలందును మహా పండితులు. ఉమరుఖైయాము రుబాయతును పాఠశాల మూలమునుండి అనువదించిరి. ఆంధ్రీ కరణము, సంస్కృతీ కరణము ప్రత్యేకముగా జేసిరి. సంస్కృతమున తారకమును నొక కావ్యమును. శ్రీహరికథామృత మనుపేర మూడు హరికథలను, రామచంద్ర, కాశీ శతకములను రచించియుండిరి. అచ్చటచ్చట సంస్కృతమునకు కొంత తెలుగు వారికము వైచినను వైయాకరణైక వేద్యములైన ప్రౌఢ ప్రయోగములు చేసి ప్రాచ్య పాశ్చాత్య పండిత ప్రకాండుల ప్రశంసల నందుకొనిరి. ఇందలి "సంస్కృత సారణి" యందు కొన్ని మచ్చు తునుకలను జూడదగును. ఆంగ్లమున మహా విద్వాంసుడీయన. తన 24 వ యేటనుండియే షేక్స్పియరు అనువాదమునకు పూను కొనినట్లు స్వీయచరిత్రలో చెప్పిరి. అనేక హరికథలలో అలవోకగా అశువుగా సభ్యుల అభ్యర్థన మీదను, స్వయముగను షేక్స్పియరు ప్రభృతుల పద్యముల ననువ దించుట వీరి కొక పరిపాటిగ నుండినట్లు నాటి వార్తా పత్రికల వలన తెలిసికొంటిని. ఆంగ్లమున చిన్నచిన్న గ్రంథపీఠికలు, సంస్కృత శ్లోకానువాదములు తప్ప వేరే రచన లెవ్వయు నున్నట్లు తెలియవచ్చుటలేదు. ఏ భాషయందు రచన చేసినను మృదు మధురముగ హావణించుట వీరి తీరు. "కృతిని నిఘంటువు వెతికి ముదురు లాటి । ముంజెవలెన్ జేయు" మూర్ఖులను, "ప్రౌఢకల్పన లని పన్ని తనకుఁదానె । యర్థం బెఱుఁగలేని' వ్యర్థులను, "తేట తెల్లంబని తెన్ను బానకు బట్ట । తెరచి చూపించెడి" దేబెలను ఎలుగెత్తి గర్హించిరి.

చందస్సౌందర్యము :

ప్రపంచమున సర్వే సర్వత్ర కవిత్వము ఛందోమయ భారతి నాశ్రయించియే అనిష్కృతమైనది. ఛందమే కవిత కాదుగాని, అది దీని బహిరాకృతియేగాని దానికిని దీనికిని గల అనుబంధ మతి సనాతనము, సహజము, సమీచినము, సమంజసము నైనది. ఛందస్సు కవితయొక్క బహిరాకృతి మాత్రమే కాదు. ఒక్కొక్కపుడు దాని

* తెలుగు భాషగురించి దాసుగారి కున్న అవగాహన మద్భుతమైనది. తత్పరిశీలనార్థము వారి "సీమపల్కావహి" పీఠికను, వ్యాసపీఠమును జూడదగును.

అంతరంగ సంగీతము వాలాపించు ఉత్తమ పరికరముకూడ కాగలదు. సంగీత సాహిత్యములు రెంటిను అచ్చమైన సరస్వతీ స్తనంధయుడైన దాసుగారు చందస్సును వలచుట సహజము. వారి కృతులు ముక్కలు మువ్వీసము చందోఘటితములే. వారికి న్యస్తాన వేషభాషాభిమాన మతివేలముగ నున్నట్లే దేశిచ్ఛందస్సులందే మక్కువ యెక్కువ. ఈ 'కచ్ఛపి' యందుగల 352 పద్యములందును సంస్కృత శ్లోకములు-69, వృత్తములు-58, దండకము-1, లయగ్రాహి-1. మిగిలిన వన్నియు దేశిచ్ఛందస్సులే. సీసములు-83, గీతపద్యములు (తేటగీతులు+అటవెలదులు)-78, కందములు-32, ద్విపదలు-8, మంజరులు-8, ఉరువోజులు-2, మధ్యాక్కర-1, రగద-1.

పలు విధముల చందస్సులకు లక్ష్యము యదాహృత పూర్వములు. మిగిలిన వాన కొన్నిటి నుదాహరింతును :-

లయగ్రాహి

దారుగరి నొడ్డునకుఁ జేరుకొని వృక్షముల
 ఘోరముగ లాగి జలపూరమున గంతున్
 దోరమగు తొండమున వీరమును బీల్చుచు గ
 భీర వినదంబు పయిమీఱు నెగ జిమ్మున్
 సారస రజంబున శరీర మొగిఁ బూయఁబడ
 భూరి కనకావలము తీరున వెలుంగున్
 భోరున మునింగి పయి మీఱు తనచేత నొక
 వీరజముఁ బట్టి పొలు పారఁగ నటించున్.

ఇది గజేంద్ర మోక్షణము హరికథలోనిది. మదద్విరద స్వైర విహారమును వర్ణించు నట్టిది. నీటిని చూచిన యేనుగునకు నీలుగెక్కువ. అప్పటి దాని విలాసచేష్టా విశేష ములలో అన లది యేపని చేసినను అందొక ధ్వని వినిగుంభన ముండును. సప్త స్వరములలో విషాదస్వరమునకు నిదానము గజ ఘీంకృతియేకదా. ఆ చేష్టలన్నియు దాని కతి సహజములు. ఏ అబ్జమునంటి అపురూపపు వస్తువో లభించిన అది యిటు నటు సవిలాసముగా నూగులాడుటయు దాసుగా రెట జూచిరోగాని అదియు చాల సహజమైన సన్నివేశము అందొక లయబద్ధత యుండును. ప్రకృతి ప్రత్యక్షావున చిటుకు నున్న చీమలో చూపిల్లశ్వానలో సంగీతమును దర్శించు లయబ్రహ్మ

దాసుగా రీ నన్నివేళమునకు దగినట్లు లయగ్రాహిని స్వీకరించుటయు ఆ నన్నివేళ
మున గల లయహోయలును తన పలుకుబడిలో పట్టుకొనుటయు ప్రళంసావహము.

ర గ డ

బుడుత నూతను బడిన నుడివిని పొలుపు చెడి పరుగిడు జనకు వలెఁ
గడగి త త్తరపాటుతోఁ గనుకడల వెడవెడపాటుతోఁ దన
యొడలి చెమటల నీటుతో నెడ నుబ్బు గుబ్బుల పోటుతోఁ గడు
నడరు పెదవిని గాటుతో జీరాడు పై వలెవాటుతో మయి
గడను గుంకుమ తేటుతో వెనుకడను గీల్గడ వేటుతో ముడి
వదెడు భూషణకోటితోఁ గొనవంగు చిటికెన గోటితో మొల
నడలు కనకపు శాటితో వెన్నెడు చక్కని బోటితో వెలు
వడియెఁ గేలి గృహంబు వెన్నుఁడు తత్తరక్షణ లోలుఁడై.

ఇదియు గజేంద్ర మోక్షణము లోనిదే, అసలు ఘట్టము లోనిది. 'సిరికిం
జెప్పఁడు, శంఖ చక్రయుగముం జేదోయి సంధింపఁడు....'—అను పద్యము.
ఆ నన్నివేళమునే వెన్నుని వేసమును మరించుక మార్చి అతని గజప్రాణావ
నోత్సాహ గమన సంరంభమునకు దగిన గతి విశేషము గల రగడను
స్వీకరించి, ఏ ఛందస్సును గ్రహించినను చేతగాకున్న నడక చెడగొట్టుటకు
కవులకు గల మహావకాశమును జారవిడిచి, ఆ నడక కనురూపములైవ
పగడై న పలుకులతో, బిందుర విక్షిప్తమైన భావసౌందర్యమును సందృక్షిత మొనర్చు
అంత్యాను ప్రాసలతో సహృదయ హృదయావర్ణకముగా నడిపించిరి దాసుగారు.
ఆ యీ ఉదాహరణములను గాని అసలు గ్రంథములోనియే పద్యమును గాని యెంత
పరికించి చూచినా తిక్కనగారి కవితలో వలె నెక్కడను కనీసము యతి ప్రాస
లందును అడుకులు కనిపించవు. అడుకుంచకూడ దన్నది దాసుగారి శాసనము.
తిక్కనకు వలె నీయనకును పదమధ్యయతి అశ్రమ సాధ్యము. సంవన్నులు న్వవ్య
సనార్థము కర్చునేయునట్లు భావముపై విఘ్న వేసి కరదదరము లగు శబ్దముల
నిచ్చుచొప్పున అలవోకగా ప్రయోగించుచు అనాయాసముగా వ్రాసుకొని పోవుటయే
వారి వంతు. సందర్భమున కనువైన ఛందస్సు నెన్నుకొనుటలోను వీరిద్దరు సిద్ధ
హస్తులు. భీమసేనుని భీషణరోషమును చిత్రించు పట్టున శార్దూలమునో స్రగ్ధరనో
యెన్నుకొనును తిక్కన. అట్టిచో సమాసమును పరిధించుటయు ఆయన తీరు.
సత్యవంతుని వీరాలాపమును (38) దాసుగా రొక స్రగ్ధరలో సమాసాట్టహాసము

తోనే గాక క్లిష్ట ప్రాసతోను నడిపించిరి. భీముని క్రోధాతిరేకము నొకచో తిక్కనగారు - "నేలయు వింగియుఁ దాళముల్ గా జేసి, యేపునరేఁగి వాయించి యాడ" అని సీసమునను సమాస రహితముగను చిత్రించి యందు జీవకళ పొదిగిరి. దాసుగారును తాదృశానేక సందర్భములందు సీసమునకు వన్నె దెచ్చిరి.

చూ. 1. నరసింహావిర్భావము (16) :-

సీ॥ గంభీర భీకర గర్జారవంజున
బ్రహ్మాండ భాండ కర్పరము పగుల....

2. నక్రవిక్రమము (పరిశిష్టము-పుట 2) :-

సీ॥ భూరి భూత్కార సంభూత గంభీర గుం
భద్రానమున శైలపంక్తి వడక....

అయితే యిందు సమాసములును, శబ్దాలంకారములును గలవు. అట్లు రేకుండగను ఆ సందర్భములకు సీసము నియోగించ వచ్చునని నిరూపించిరి.

చూ. 1. భీష్మ ప్రతిజ్ఞ (పరిశిష్టము-పుట 4) :-

సీ॥ రాలనీ చుక్కలు, కూలనీ కులగిరు,
లిలఁ గ్రుంకనీ, వార్ధు లికిపోవి
అకస్మికముగ సూర్యాచంద్రముల్ గతుల్
దప్పనీ, జగమెల్ల తల్లడిలవి....

2. భీష్మ సంగ్రామము (పరిశిష్టము-పుట 7) :-

సీ॥ విరిగెడు నరదము లొరిగెడు గుఱ్ఱముల్,
తెగిపడు సింహములు, త్రెళ్లు కరులు....

ఇటు చందమునకును శైలికిని గల మధుర బాంధవమును దర్శింపగలము. పలాని సందర్భమునకు పలాని చంద మను వియమము సామాన్యకవులకు. విదగ్ధు లే సందర్భమున ఏ చందము నెత్తుకొన్నను తమ శైలీ ప్రాగల్భ్యముతో దానికి మొలాము వేయుదురు.

"ముందటి దినములలోపల : కందమునకు సోమయాజి ఘను డందురు." శ్రీనాథుని సీస మందురు. నన్నయ మత్తేభ మందురు. వేమన అటవెలది యందురు. అదిభట్లవారి దేమనవలెనో నాకు బోధపడలేదు.

నాకుజూడ భక్తియందును వ్యక్తిత్వమునందును దాసుగారియందు పోతనత్వ మెక్కువగా ప్రతీయమానమైనను భాషయందును శైలియందును చందస్సునందును తిక్కనతనమే యెక్కువ యనిపించును. ఆ మూటి లక్షణముల నా భీష్మ సంగ్రామ పద్య మచ్చముగా తిక్కనగారి దనిపించును.

అనువాదప్రజ్ఞ :

ఈ సరసోక్తి కావ్య మొకఁ డిమ్ముల సంస్కృతభాష నచ్చుగాఁ జేసిన నట్ల వీఁడు మఱి చేయుట యేటిది యఁచుఁ జెప్పఁగా జేసి యనాదరం బురక చేయకుఁడి- విలుకాఁడు తూటుగా నేసిన నందె పాట మఱి యేసిన వావిద సూటి గావునన్.

అని కొఱవి గోపరాజకవి అనువాదయితృ కౌశల ప్రకృతి నెప్పుడో చేసియుండెను. అర్థవంతమైన మాట యది. గురి నేర్పరిచినవాడు మొదటి విలుకాడే కావి గురిచూచి యేసిన రెండవ వానిదే సూటి. అనువాదకరణమున స్వతంత్ర రచనలో నుండు వెనుకబా టుండదు. అందుచే అనువాదమున నెగ్గినవాడు పెద్ద నేర్పరి క్రిందనే రెక్క.

దాసుగారు భాషాదేవి భక్తులలో అగ్రగణ్యుడు. పట్టగోచులు పెట్టిన పూట నుండి వరుసగా సంస్కృతాంధ్రములు, అంగ్లము, అరబ్బీ, పర్షియను భాషలలో వ్యాసంగము సేయుచు అందు విశేషప్రజ్ఞ నార్జించిరి. సంస్కృతాంగ్ల పాఠశీకముల నుండి కొన్ని యనువాదములు చేసిరి. అందు ముఖ్యమైనవి :

1. సంస్కృతము నుండి తెలుగునకు- ఋక్సంగ్రహము, కాళిదాస వాఙ్మయము.
2. ప్రాకృతము నుండి తెలుగునకు- కాళిదాస కవిత.
3. అంగ్లమునుండి తెలుగునకు- షేక్స్పియరు వాఙ్మయము, ఫిట్స్ గెరల్డు పద్యాలు.
(ఉమరుకై యాము రుబాయతు అనువాదము)
4. అంగ్లమునుండి సంస్కృతమునకు- డిబ్
5. పాఠశీకమునుండి తెలుగునకు- ఉమరు కై యాము రుబాయతు.
6. పాఠశీకమునుండి సంస్కృతమునకు- డిబ్
7. సంస్కృతమునుండి అంగ్లమునకు- కాళిదాస శ్లోకములు.

(కొద్ది-కొన్ని 'మేలుబంతి'లో ఉదాహృతములు).

ఆయా గ్రంథముల గురించి వివరములకు అనుబంధము-3 చూడదగును.

ఇక వారి అనువాద విధానము గురించి కించిత్రమాలోచనము :-

1. సంస్కృతము ననువదించు పట్టున ఆచ్చతెలుగునే ఉపయోగింతు రది వారి శపథము. భాషాంతరీకరణమున మూలభాషాశబ్దములను ముట్టగూడ దన్నది వారి నియమము. ఋక్కుల ననువదించునపుడు వానిని స్వరపరిచి వీణపై వాయించి చూచుకొని వాని గీతి భర్మమునకు దగినట్లు మంజుల నెక్కువగా వాడిరి. ఆ వైదిక సంస్కృతము లౌకిక సంస్కృత విద్వాంసులకే కొంత వింతగా నుండునేమో గాని దాసుగారి నాజతెలుగు మాత్రము ప్రౌఢాంధ్ర ప్రబంధ భాషావల్లభులకును, సామాన్యులకు సరేసరి, సులభ గ్రాహ్యముగా నున్నది. (చూ. పుట 100) లౌకిక సంస్కృతానువాదమున మరీ లాఘవమును జూపిరి దాసుగారు. “యదాలోకే సూక్ష్మం వ్రజతి....” అను అంత పెద్ద కాకుంతల శ్లోకము (33) :-

కం. చిన్నది పెద్దదిగా, విడి

యున్నది కలిసిపోతు, పంక నురునది సరిగా

జెన్నారు దవులఁ జెంగటఁ

గన్నులఁ బడ దెద్ది తేరు కడువడిఁ బోవన్.

అను చిన్న పద్యముగా అవతరించిన దనువాదమున. అయినను మూలభావ మూచ ముట్టుగా వచ్చినది. అటనున్న పదములన్నియు చిన్న చిన్నవి. సహసముల అట్ట హాసము లేదు. పద్యపు నెడక నల్లేరుపై బంది. ఆర్థావగతి కరతలామలకము. ‘వేదాంతేషు’ అను శబ్దసంపుటికి ‘ప్రాఁ జదువుల కొనల’ అని అర్థము నాశ్రయించి యనువాదము. ‘భక్తియోగ’ మనుటకు “బత్తిజోగ” మని తద్భవ రూపకల్పన. “కుసుమ ప్రసూతి” అను దానికి “పుష్ప సమర్త” అని మనోజ్ఞమైన మార్పు. కాళిదాసుని యౌవన నిర్వచనములు- “రాగబంధ ప్రవాళమ్”, “విలసిత పద మార్ద్రం” అనువానికి ‘తగులు తలిరు’, ‘హౌయలు తొలిబెంకి’ అను పదబంధము లనువాదము సంజ్ఞ నస్వర్థ మొనర్చినవి. అనువాదము నందలి యీ క్రింది పదములు తెనుగు నుడికారము విగారమును స్ఫురింపజేయుచున్నవి : వామన-మఱుగుజ్జ, పరా జ్ఞాని-పెడ మొగము, అతర్కితోపపన్నం-కోరనట్టి కోర్కె, లక్ష్మిం తనోతి- మెఱుగునిడు, శరీరం-బొంది, అర్కః-జగము కన్ను, వ్రతిబోధపత్యః-నెఱ జాణల, పరితాపం-వలపంత. ఆయా పద్య సందర్భములు పరిశీలించినచో వీని సార్థ కత మరింత మెచ్చుగొల్పును.

ఈ మూలాను వాదములను విదానముగా చిత్తగొప్పడు :

మూ॥ అనాఘ్రాతం పుష్పం⁴, కిసరియ మలూనం కరరుహై³,
రనావిద్ధం రత్న², మ్మిథు నవ మనాస్వాదిత రసమ్¹,
అఖండం పుణ్యానాం పరి మివచ తద్రూప మనఘం
నజానే భోక్తారం కమిహ నముపస్థాస్యతి విధిః ॥

అను॥ క్రోలని క్రొత్త తేనె¹, మొన గ్రుచ్చని మానికె², గోడునాటులన్
దాచనట్టి లేఁ జివుడు³, తావి గొనంబడ వట్టి పూవునుం⁴,
భోలిన దాని సోయగము ముందిటి నోముల మేటి పంటగాఁ -
భోలును దాని నేలుటకుఁ బుట్టిన యాతని దెంత పున్నెమో !

అనువాదమున ఆ చక్కని పదబంధముల పొందిక, అతుకులు లేని యతి ప్రాసలు, అనువాదమయ్య సహజత్వ ముట్టిపడుచున్న కై లీలాలిత్యము, అతని దెంత పున్నెమో అను జాతీయచిత్తము మున్నగు సంకముల మాట యటుండ దాసుగా రా మూల శ్లోకమున నొక డ్వని విశేషమును కనిపెట్టి దానికి సహజమగునట్లు అనువాదమున క్రమము మార్చిరి. అనువాదమున గల క్రమమునుబట్టి ఆ నాల్గు మాటలకు అర్థాంత రముల నే నిట్లుహించితిని. 1 చుంబనము (అధరామృత పానము), 2. దంత జీతము, 3. నఖజీతము, 4. అస అనుభవము (సంభోగము). పరిణామక్రమ రమణీయమైన పద్ధతి యదే మరి. ఆ దాసును మించిపోయినా డీ దాసు.

2. ప్రాకృత శ్లోకానువాదమును నాటు తెలుగుననే సంస్కృతానువాదము సాగినట్లే సాగినది. మచ్చునకుమాత్ర మొక్క సందర్భమును చేర్చితిని (పుట 90).

3. ఆంగ్లమునుండి చేసిన యనువాదమున 'నవరసతరంగిణి' యందు 'షేక్స్పియరు రచనకు మిత్రభాషయు, 'ఉమరుకై యాము రుదాయతు'న ఫిట్జ్ గెరాల్డు రచనకు నాటు తెలుగును వినియుక్తములు. రుదాయతునకు ప్రత్యేకముగా సంస్కృతానువాదముగూడ వెలయించియుండుట వలన దాసుగా రట్లు చేసియుందురు. వారు గైర్వాణి నెంత కటాక్షించిరో ఆంగ్లి నంత మచ్చిక చేసుకొనిరి. ఏ పద్యమని యుదాహరింతును ! అటనట కొన్ని పంక్తు లేరి చూపుదును.

షేక్స్పియరు నుండి :-

- a. That ever death should let life bear his name
Where life hath no more interest but to breathe ?

ఊపిరి తీయచే యొక పనియైన
బాపురే చావేల బ్రతు కనరాదు ?

- b. That man that hath a tongue, I say, is no man,
If with his tongue he cannot win a Woman.

మాటాడువాఁ దెల్ల మగవాఁడు కాఁడు
మాటలచేతఁ జామల గెల్వకున్న.

- c. Lovers, to bed; 't is almost fairy time.

వలపు నూల్కొను మీరల్ పడుకొందు సెజ్జలం
దిప్పుడు గంధర్వవేళ పొనరుచునుందెన్.

- d. Love is a smoke made with the fume of sighs.

వల పనఁగ వెచ్చనూర్పులఁ గలిగిన పొగ.

- e. So lust, though to a radiant angel linked,
will sate itself in a celestial bed
And prey on garbage.

దివ్యమూర్తిని గలిసియున్ దృప్తి పడక
గుహ్య చాపల్య మెంగిలి కూళ్లు గుడుచు.

ఇది మిశ్రభాషానువాదమైనను తెలుగువై పే ములు సూపినది. fairy time అను
టకు- 'గంధర్వవేళ', prey on garbage అనుటకు- 'ఎంగిలికూళ్లు గుడుచు' అను
నవి గదసరి పలుకుబడులు.

ఫిట్ గెరాలు నుండి :-

- a. The Bird of Time has but a little way
To flutter-an the Bird is on the Wing.

ఊపిరి పులు గెగిరిన నీ కది దొరకదు.

- b. Oh Thou who didst with pitfall and with gin
Beset the Road I was to wander in.

నీవే కలుఁగులఁ ద్రవ్వతి

నీవే వల పన్నినాఁడ వే జను త్రోవన్.

ఆ ఊపిరి పులుగు, కలుగులు ద్రవ్వట, వలపన్నుట-ఇ ట్లొకటా రెండా ఎక్కడ

వట్టిచూచినను దాసుగారి రచనలో తేనెవంటి తెనుగుదనము. జాణవారుచుండును. దాసుగారిలో తెనుగుదన మున్న దనుట ఉదధిలో ఉప్పున్న దనుట.

4. అంగ్లమునుండి సంస్కృతమునకు (80-81) :-

a. షేక్— To gull'd refin'd gold.....

అను. స్వర్ణే హేమ విరేపనం, సమధికే రక్తోత్పలే రంజనం,
చాంపేయ ప్రసవే సుగంధకలనం, హైమోపలే స్నేహనం,
దేవేంద్రస్య శరాసనే సముదితే వర్ణాంతర ప్రావణం
దీపే నార్కరుచి ప్రదీపన మతివ్యర్థ మ్రుహసాన్పదమ్ ॥

ఇది భర్తృహరి భవభూతి ప్రభృతుల తవ్యకవిభావేకుల రచనా విన్యాసమును దలపించుచున్నది.

b. షేక్— It seems she hangs upon the cheek of night
Like a rich jewel in an Ethiop's ear.

అను. రౌత్రౌ కాశీశ్రవణ విచల ద్రత్న భూషేవ భారి.

c. షేక్— So, Shows a snowy dove trooping with crows
as yonder lady O'er her fellows shows.

అను. వాయసౌఘే చరతి వరటావ తృఖీ మండలే.

ఈ రెండుదాహరణములును అనువాదమున సంక్షిప్తత కన్పించును. Ethiop's ear అనుటకు- కాశీశ్రవణము, Snowy dove అనుటకు వరట మన వాతావరణమునకు సన్నిహితముగ నున్నవి. పిట్ట గెరాల్డ్ సద్యానువాదము నందును ఈ లాఘవము కన్పట్టును (చూ. 96-98).

పారశీకమునుండి జరిగిన సంస్కృతాంధ్రముల అనువాదము గురించి నే నేమియు చెప్పజాలను. సంస్కృతము నుండి అంగ్లీకరణమునకు లక్ష్యము లీ గ్రంథమున లేవు. 'మేఘదూత'లో గలవు.

అనువాద మెప్పుడును "అహో మూలచ్చేదీ తవ పాండిత్య" మ్మనునట్లు నేలవిడిచిన సాము కారాదు. అట్లని మూలమునకు చిత్తము బిత్తై మనుచు అయిన దానికి కానిదానికిని మక్కికి మక్కిగా నుండగూడదు. అనువాదభాషయొక్క స్వభావ జీవలక్షణమునకు తగినట్లు తజ్జాతీయతా వాతావరణమునకు తగినట్లు సహజత్యమును గలిగి యుండవలె. స్వతంత్రత పేరిట మూలాతిరేక సాహసము తగదు.

అనుసరణ పేరిట మూలవిధేయ సాధ్యసము వలదు. ఈ అనువాద ధర్మముల కను గలముగనే యున్నది దాసుగారి కృషి. స్వతంత్రకృతి ప్రణేత యైననాడు అనువాద యిత యైనచో ఆత దెదిరి కౌశలమును గుర్తింపగలడు, తన కౌశలము దాచుకొన లేడు, ఆ అనువాదము రాణించును అని విహపించినా రాయన.

ఆ మహాకవికి రసికాబ్జరవికి నా జోహారు.

సుమారు రెండేండ్ల క్రిందట ఈ గ్రంథమును సంకల్పించి రూపొందించితిని. ఇద్దరు పెద్దల ధర్మమా యని యిప్పటికి వారి అర్థభాగ్యము లభించి నాకామ్య మీదేరి దీనికి మోక్షము వచ్చినది. 'తడవర్తి' యింటి పేరుగాని అడిగినదే తడవుగా తడవు సేయక ముందుకు వచ్చిన రసజ్ఞశేఖరులు శ్రీ బసవయ్యగారు. "దాసభారతీ భార ధూర్వహులలో నే నొకడను" అని సగర్వముగా చెప్పుకో గలిగిన ఈశ్వరరావు గారు అన్న మాట యందు మాత్రము యింటి పేరు విలబెట్టుకొని వెన్న పూసవంటి మనసుతో నా వెన్ను తట్టి బసవయ్యగారితో జట్టుకట్టి యీ ప్రచురణ భారము నిర్వహించిరి. ఆ ప్రతిమిత్రులు, సహృదయ చక్రవర్తులు ఆ యిరువురకును నా కృతజ్ఞతా కుసుమాంజలి.

ముద్రణమున ఎవరి యేమరుపాటు వల్ల నైతేనేమి కొలది దోషములు లేక పోలేదు. అయితే ఏమంత దారుణము లైవని కావు. త్వరలో దీనికి ద్వితీయ ముద్రణ భాగ్యము లభించునను ఆశగలదు. అప్పుడవి సవరింతును.

ఈ గ్రంథ ముద్రణము నుచితముగా ప్రారంభించిన శ్రీ ఉషశ్రీ ప్రింటర్సు వారికిని, మధ్యలో ఆడుకొని, అచిరకాలమున దీని నింత సర్వాంగసుందరముగా తీర్చి దిద్దిన సహృదయులు వెల్కం ప్రెస్ మేనేజింగు డై రెక్టరు శ్రీ పి. రామకృష్ణమూర్తి గారికిని, ముద్రణ విద్యాధురంధరులు శ్రీ యస్. పాండురంగారావు గారికిని నా సౌహార్ద సాధువాదములు.

'నాయని నాల్గు మోము లవునా యెటు ముద్దిడె ?' దంచు నల్వ యా ప్తాయముగా హసింపఁగ, 'అనంతముఖన్ నను నెట్లు ముద్దిడం బోయదొ ?' యంచుఁ జెల్వ నగ- "ముద్దిడెదన్ గను" మంచు నల్వ నా రాయణదాసు గాఁగఁ ద్రవనందు సరస్వతికిన్ నమస్కృతుల్.

— యస్వీ జోగారావు

ఈ యభిలమునందుఁ బర

మేళ్వరుఁ దెట్టుచు విండియుండెనో

యో యభిలము వచ్చి తన

యంతన నుండెన మాదిభట్ట నా

రాయణదాసులో హరిక

భాకృతి భారతి సర్వశిల్ప వి

ద్యాయుతి సంస్కృతాంధ్రముల

యాకృతియై పెఱమూర్తురై మఱిన్.

— మహాకవి విశ్వనాథ

విషయ సూచిక

I హరికథా సారణి

	పుట
1. సర్వమత సామరన్యము	1
2. కృత్తి	2
3. సంప్రార్థనము	2
4. పరిణామము	4
5. సగుణోపాసన	5
6. సూర్యాస్తమయము	5
7. చంద్రోదయము	6
8. సరోవరము	6
9. విపన్నద్విపము	6
10. వికాడ్రూపము	7
11. హరివెంటన్ సిరి	8
12. ఆత్మజ్ఞత	8
13. సంగోరుగౌరు	9
14. ప్రబోధము	9
15. వేసవివేళలు	11
16. పూర్వకవులు	13
17. ఆధునిక కవులు	13
18. ప్రహ్లాద పాత్ర	14
19. సదసత్సంకయము	14
20. నరసింహావతారము	15
21. కర్తవ్యబోధ	16
22. భవనిరాసము	17
23. కర్మము	18
24. భక్తలక్షణము	19
25. మూర్తి చిత్రణము	19

	పుట
26. అభ్యుదయాభాసము	20
27. మనుషుల పోక్తి	20
28. స్తుత్య మృత్యుంజయము	21
29. రాకాసి	23
30. తత్త్వము	24
31. ప్రభాతము	24
32. నవవధూవరచేష్టలు	25
33. వనవాస రాజభోగము	26
34. కష్టసుఖములు	27
35. భగవంతుని కొలత	27
36. రామభక్తి	27
37. హనుమద్విక్రమము	28
38. కుంభకర్ణుడు	28
39. అరుణకీరణము	29
40. శోకహతలోకము	29
41. క్రతునిరాసము	30
42. ఉత్తమములు	31
43. విశ్వరూపిణి	32
44. పుంసాం మోహనరూపః	33
45. అమని	34
46. భూత భూతేశతత్త్వము	35
47. విజయలక్ష్మి వివాహము	35
48. వీరాలాపము	36
49. తొలిచూపులో వలపు	36
50. విద్యాగర్వము	37
51. ధనలోభదంభము	37
52. భరతఖండము	37
53. మాంసాశన నిరాసము	38
54. సత్యదౌర్గత్యము	38

55. శ్మశానము	పుట 39
56. పాపతోషము	39

II కావ్య సా రణి

57. నిదామవేశ	40
58. గారడీ సూర్యుడు	40
59. వేసవి వేకువ	41
60. తొలకరి	41
61. విద్య	42
62. గురుశోకము	42
63. దేశదుర్దశ	44
64. త్రిలింగము	44
65. పురవర్ణన	44
66. కళాకౌశలము	46
67. కవి	49
68. శృంగార సంగీతము	50
69. మళక మాధవము	52
70. దేశభక్తి ప్రబోధము	52
71. కఱవు	52
72. అర్థోవర్ణన	53
73. చెన్నిన్ క్రిడ	55
74. తిరువళ్ళూరు రాజాయిపాట	55
75. పప్పు వెంకన్నగారి పాట	55

III శతక సా రణి

76. సూర్యనమస్కారములు	57
77. సత్యవ్రతి	59
78. హృదయ వివేదనము	60
78. పహాదర సౌహార్దము	61

IV రూపక సారణి

80. తెనుగుతీపి	62
81. బలవా వింద్రియగ్రామః.	62
82. జగత్తు-భగవంతుడు	62
83. చిత్రాంగిమేధ	63
84. కులకాంత	63
85. చంద్రుని మొగము	64
86. మేలిముసుగు	64
87. దైవోపహతుడు	64
88. ఋతాన్వతనైతిరి	65
89. కళానిరూపిక	65
90. వేసవి	66

V అచ్చిక సారణి

91. తెలుగు తెలివి	67
92. రెంట్రాగుడు తిండి మెట్టంటువేల్పు!	68
93. కోరిక	70

VI సంస్కృత సారణి

94. తత్త్వదర్శనము	72
95. భక్తహృదయము	74
96. కాశీపురి	76
97. ఈశ్వరతత్త్వము	78
98. ఆదర్శ పురజనులు	79
99. సుకవి	79

VII అనువాద సారణి

	పుట
100. షేక్స్పియరు సౌగసులు	80
101. కాళిదాసు సౌగసులు	80
102. కర్తవ్య వర్తమావము	88
103. జీవాత్మ	97
104. విధివాత	98
105. విధివంచితుడు	99
106. ఇంద్రసూక్తము	100
107. నదీసూక్తము	100
108. కలితలలిత	101

*

*

*

అనుబంధములు

౧. దాసుగారి సూక్తులు	౧-౮
౨. శ్రీ నారాయణదాస జీవిత పంచాంగము	౯-౧౨
౩. నారాయణదాస గ్రంథావళి	౧౩-౩౩
<p>హరికథలు - అచ్చ తెలుగు కృతులు - ప్రబంధములు శతకములు - రూపకములు - గద్య కృతులు - అను నాదములు - సంస్కృత కృతులు - అమృదితములు - అల్పములు - అకారాది గ్రంథ సూచిక - దాసభాగతి ప్రచురణములు - దాస సాహితీ శివిగ సమీక్షా గ్రంథములు.</p>	
౪. అకారాది విషయానుక్రమణిక	౩౪-౩౫

vi

17. 11. 1905

17. 11. 1905

17. 11. 1905

17. 11. 1905

17. 11. 1905

17. 11. 1905

I హరికథా సారణి

౧. అంబరీష చరిత్రము

—o—o—o—

1. సర్వమత సామరస్యము :

సీ॥ ఆదికారణ మెన్నరాదు కావున స్వభా
 వము లోకమని చెప్పు బౌద్ధమతము
 జగ మబద్ధము బ్రహ్మ సత్యం బటంచు నెం
 తయు బోధపర్చు నద్వైతమతము
 సగుణుఁడీశుఁడు ప్రపంచము వాని యిచ్చాని
 భూతి యంచు గణించు ద్వైతమతము
 ఇహమె నిక్కము పరంబెల్లఁ గల్గయటంచుఁ
 దెల్లముసేయు నా స్థికమతంబు

ఇన్నిమతములలో సారమెంచియెంచి
 దయయు నిర్మోహము నృక్తి ధర్మబుద్ధి
 నాల్గిటిన్గ్రమముగఁ బొంది నయము మీఱ
 జయము మన మందవలయు నో సభ్యులార !

చం॥ మహిఁగడు నై కమత్యమున మానవులందఱు, నొక్కరీతిగా
 సహనము సర్వభూతదయ సత్యము జ్ఞానముఁగల్గియొందొరుల్
 రహి ననుకూలదృష్టుల ననారతము ననుగొంచు సౌఖ్యమీ
 యిహమునఁ బొందుచుంట నిక నేఁ బరికించెడి భాగ్యమెన్నఁదో !

2. కృత్తి :

సీ॥ అభ్రంలిహదభ్ర విభ్రమాభ్ర భ్రమ
 కృన్నీల దీర్ఘ శరీర మమరః
 బ్రళయకాలానల ప్రభను జక్రికృతే
 క్షణముల రౌద్ర మక్షయముగాఁగఁ
 ద్రైలోక్య కబళనోత్పాహ సూచకఘన
 వక్రత్రయోగ్రత వాసికెక్క
 బర్పు బర్పరకేశ పాశారుణప్రభా
 కాల సంధ్యారాగ కాంతిఁదనరఁ

గ్రకచ కఠిన కరాళ దంష్ట్రలు వెలుంగఁ
 బదయుగోద్ధాత పాంసువు ల్చదలుగప్ప
 నేఁబదముల నింగివి నిడ్డతలల
 నత్తిగొనిఁచెఁ గృత్తి తా మిత్తి పగిది.

౨. గజేంద్ర మోక్షణము

—o—o—o—

3. సంప్రార్థనము :

గీ॥ అన్నిటికిఁ దుద మొదలయి యున్నవాఁడ !
 పలుతెఱంగుల నొకఁడవై పరగువాఁడ !
 దొరికి దొరకని యట్టులఁ దిరుగువాఁడ !
 నేను నీవాఁడఁజుమ్ము నాలోనివాఁడ !

గీ॥ కోరికల కడ్డుదగిలెడు వారిలోన
 గొప్పవాఁడవుగాన నిన్నొల్వవలసె

అడుదగిలెడు వాడెక్కుడై నయపు
వేడుకొనకేమి చేయుడు విఘ్ననాథ!

గీ॥ నాకు మూగి న తి లేకుండఁజేసిన
యమ్మ ! నీ దయారసమ్ముఁ జల్లి
నాదుమాట మె తనగఁ దీయగాఁ దేట
గా నొనర్చి నన్ను గావరాదె.

సీసార్థము॥ తెలుకలియెద్దు కన్నుల గంత కట్టఁగఁ
బడి గాన్గునకుఁ బూన్పఁబడి యొకింత
యును దారితోచక యుండియు నెంతయు
మునికోలచే దండిఁబొడువఁగఁబడి
చుట్టిన త్రోవనే చుట్టెడు తీరున
మనమును మనమోహమునను గ్రుడ్డి
వారలమై విధివశమున సంసార
మందు పూన్పఁగఁబడి ముందలగతి

తెలియకున్నను గాలంబువలనఁ బోల్లు
వడసి చర్విత చర్వణ వర్తనంబు
సలుపుచున్నార మిట్టి యజ్ఞానదళను
బొందకుండగఁ నీకుండు
త్రోచుఁగాన వేడుఁడీ
నీచరతులగాని-నిత్యసంవదనూని
కొచమక్కరగాని-గడుసుతనములూని
యోచనం బికనేల గతి-జూచుకొననిది వేళ తడ
వాచరించుటమేల భవ-మోచనంబగుఁ జాల॥ యీకుండు ॥

4. పరిణామము :

కాంభోజి-సీసమాలిక
 పరిపూర్ణుడగు పరబ్రహ్మ సర్వప్రపం
 చాకారుడై తనయందు దానె
 యవతరించు యథేచ్ఛ నడగు, నీ జగమెల్ల
 నతనికి నాటపట్టయి చెలంగు,
 నొకటి సున్నను గూడియున్నప్పు పడిగతు
 లందు పోలిక మాయనొంది యతడు
 తొలుతను బదివేషములఁ జూపు, నవ్వాని
 జాడల జంగమ సంఖ్యపెరుగుఁ,
 గేవల జలచర జీవులలోఁ జేప
 పదివేషములలోన మొదటిమచ్చు,
 దీని రెక్కల జాడనాని పైకెగిరెడు
 పక్షులు బుద్ధి నాపెని, నాల్గు
 కాళ్ళతో భూజల గతులందు తాదేలు
 రెండవరకముగా నుండు, దీని
 వలె పంచనఖములఁ బరగు నడవి పంది
 మూడవయది, దీని మొదలు చేసి
 తోకలుగల మృగలోక మంతటిలోన
 సింహము నాల్గవ చెల్వ, తోక
 గలుగక చేతులు గాళ్ళేర్పడగఁ బొట్టి
 యగు మేను గల్గి మాటాడగలుగు
 మనుజుఁ దైదవ తీరు, మఱివానికన్న రై
 ర్యంబు కొంతయు బుద్ధి నందునట్టి
 మనుజుఁ డాటవపోల్కి, జనలోకపాలన
 దక్షిణై యుత్తమోత్తముఁడుగాఁగ
 నెగడు భూభర్త యేడగువేష మదియె వృ

ద్దికి మేర యంతతోఁ దీసివేత,
క్రమముగా సృష్టికిఁ గలుగు నెన్నిదియవ
వేషము మతున వెలయుచుండు,

తొమ్మిదవరూపు వికృత వేషమ్ము, మఱియుఁ
బదియవది మృగలీలతోఁ బరఁగుఁ, దుదకు
భూమిచరములు జలముల మున్ను, సృష్టి
యెల్లయును దెగు, మిగులు సర్వేశుఁ దొక్కఁడు.

5. సగుణోపాసన :

ద్విపద॥ పతి దూర దేశంబు పట్టినయపుడు
సతి వాని చిత్రంబు సరగునఁదెచ్చి
కనుఁగొని యుప్పొంగుఁ గన్నీరు నించుఁ
గొనియాడు మనవి గైకొనుమని వేఁడు
సతిభక్తి గొల్చు నాథాయనిపిల్చు
బ్రతిమాలు పదముల పైఁబడి సోలుఁ
దన గతిఁగని పొక్కు ధైర్యంబు చక్కు
తనదు సొమ్ములఁదీయు ధర్మంబు సేయుఁ
బెనిమిటి చరితంబు వినిపించువారిఁ
గని గారించు సత్కథల నాలించు
నటువలె మనము నిత్యంబు సర్వేశుఁ
బటమున భావించి బ్రతుకుట మంచి.

6. సూర్యాస్తమయము :

గీ॥ తన్ను వెంటఁ దగులుచున్నట్టి కోడె చీఁ
కటుల కెదిరి నిల్చు కడిమిలెక

పశ్చిమాబ్దియందుఁబడి దాఁగె సూర్యుండు
కాల మొక్కరీతి గడుపఁగలమె.

7. చంద్రోదయము :

గీ॥ ప్రొద్దు పండుటాకు పోలిక రాలెఁ, గెం
జాయ చివురులె తెఁ, గోయిల లనఁ
జెలఁగి కవినెఁ జీకటులుఁ, బూచెఁ జుక్కలు,
పైని జందమామ పండుదోచె.

8. సరోవరము :

చ॥ చనిచని కాంచె నుల్లసిత చారుషయోరుహసన్మరందభా
దనమదమా తబంధర వితానరవ ప్రతిమానగానమా
ననియమితోరు భంగపటునాద మృదంగ రవానుకూల చ
క్రనివహరావతాళ రవరమ్య వికాల సరః ప్రధానమున్.

9. విపన్న ద్విపము :

ద్విపద॥ నరసులోపల వెయ్యి సంవత్సరములు
సరిగాను మకరితో నల్పెఁదాఁబోరు
అంతకంతకు నక్రమధిక నత్వమున
వింతసౌంపున హెచ్చి వేఁ దనుఁ బట్ట
బహులపక్షపు విదు పగిడిఁ గన్నట్టి
యహమర్థమగు తరి నందు మానవుని
నీడపోల్కిని డింది నీటునుదప్పి
వాడిక్షీణించె నా వనగట మపుడు

కాలకింకరుచేతఁ గష్టాత్ముఁగిది
జాలరి వలఁబడ్డ యుషము చందమునఁ
జెలఁగి సంసారంపుఁ టిక్కునఁబడుచుఁ
బొలుపుమాలిన జాని పోల్కిని మఱియు
నప్పులలో మున్ను నలఁతి చందమున
నప్పులలో మున్ను హస్తీంద్రుఁడవుడు
చెడుగు నక్రమువల్లఁ జేడ్పడి కనుల
బుడి బుడి కన్నీరు చొడవఁజింతించె.

మ॥ ధరణీమండలమెల్ల నేలినను విద్యాసాగరుండై నఁద
త్వరమాధ్యక్షుఁడనై న నెవ్వఁడయినన్ బ్రారబ్ధముల్ దప్పునా
యెఱుఁగన్వచ్చెను నాకుఁజూడ మును నింద్రద్యుమ్న భూపాలుఁడన్
గురుశాసనంబున నింతవచ్చె నని యా కుంభీంద్రుఁ డూహింపచున్.

10. విరాడ్రూపము :

మధ్యాక్కర॥ అతఁడిట్లు నిర్గుణ బ్రహ్మాంగమాత్మలో నలరుచుండ
స్తుతిఁజేసి యంతతోఁ దుష్టిఁబొంద కాతురతనుబొంది
చతురత్వమూని సర్వేశు నంతటన్ సగుణునిజేసి
యతిభక్తితోడ వర్ణించె సంతసంబతిశయిల్లంగ

చ॥ జలధులు రోమకూపములు, శల్యము లద్రులు, సూర్యచంద్రు ల
క్షులు, సవనంబు లూరువులు, శుక్లము వర్షము, మిన్ను శీర్ష, మి
య్యల జఘనంబు, మేను జగమెల్లయునై వెలుగొందు నేవిభుం
డలఘుఁ డనంతఁడవ్యయుఁ డనాది గురుండగు వానిఁ గొల్పెదన్॥

11. హరివెంటన్సిరి :

గీ॥ కావిపావడ జీరాడ కాంచి వీడ
కౌను జవ్వాడ నారదమౌని పాచ
మేచకముతోడఁ దొల్కరి మెరుపుజాచ
నేగుడెంచెను లక్ష్మి సర్వేశునీడ.

3. గౌరప్ప పెండ్లి

12. ఆత్మజ్ఞాత :

సీ॥ మురికి కాయక మిది-మూనాళ్ళ ముచ్చట
గాలిలోని యిలాయి కరణిఁగదలు
తలఁచినట్టులరాదు-తగువానివలె మెలఁ
గినఁ దప్పఁగడువ దీ-గిడ్డబ్రతుకు
తనతోదీవారల-న్దానెట్టులెనఁ గుం
దింపక మేల్పొంపు-పెంపుకాదు
ఓరిమిక చొప్పడ-దోరిమి కుదురదు
మెలఁకువ న్యంతయే-మిగులుఁదువకు

అనుచు నెఱిఁగిన గొప్పవా-రనయము నిను
వేడి చావని పుటని వెరవుఁ గనిరి
తొల్లి, యీనాఁటి కల్లరీం-ద్రెల్ల నిన్ను
మఱచి రెంటికీఁజెడి పిల్కు-మారుచుండ్రు.

13. సంగోరు గౌరు :

సీ॥ ఎడమవై పాడుది-కుడి తట్టు మగవాడు
 నడుబొంది నిరువుర-బెడగుదోష
 నిటు కప్పు గొప్ప కొ-ప్పటు మినువాక పొ
 ల్తుకడాగు పస్సె వెం-డ్రుకల కొందె
 యీత్రేవ బిగిరె క-యా కెలకునఁ బాప
 పేరిటఁగ చ్చటఁ-బెరుగు దాలు
 రెంట త్రాగుడు తిండి-పెంటితే డీవల
 నా చక్కి క్రొవ్వాడి-యాలబోతు
 పిన్నజాబిలి మూడవ-కన్ను నింగి
 నేల లేరెడు నేరుపు-నిండు తన్ని
 యెదురెటుంగక మఱి మఱి-బ్రతుకువేడ్క
 గౌరు ముక్కంటులకు వంతు-గాఁ జెలంగు.

మ॥ ఇటుముక్కంటియు మెట్టుపట్టి, కవమై నింపారు చెల్వంబుతో
 నెటు రెండేనియుఁ దాముకాని దినుసే దీలేని యల్లెల ము
 చ్చటల న్మచ్చికదోచు చాడు మగయోజ స్తోయ్యనవ్వారి బా
 సటయై కోరని కోర్కులిచ్చెదరు పెల్పు న్వేయి కన్నాకులై.

౪. జానకి శపథము

~~~~~

14. ప్రబోధము :

సీ॥ పెద్దలమాటలఁ బెడచెవిబెట్టకు
 కార్పణ్యమున నహంకారపడకు
 మెట్ట వేదాంతము పట్టి యంతయు మిశ్ర
 యని ధర్మభంగముగ నడవకుము

దేవాలయములందు దీర్ఘసేవలను మా
 హాత్యంబు లేదని యార్వఁబోకు
 విపరీతబుద్ధివై స్వీయకులాచార
 ముల మాని పరమతములను గొనకు
 ప్రాణులం జంపనొల్ల కెబ్బంగినై న
 మారొనర్చకు మే యపకారికై న
 నొరుల గొప్పకు నుల్కుకు మో హృదయమ
 సర్వము నిష్ఠుమయమని శాంతిబొందు.

సీ॥ తెలియని సుఖదుఃఖములు బొంది కొన్నాళ్ళు
 పొత్తిళ్ళలోఁబడి పొరలినావు
 తలిదండ్రులకుఁ దప్ప వెలిలోక మెఱుఁగక
 తప్పటడుంగులఁ దారినావు
 కొన్నాళ్ళు పిమ్మటం గోతిచేష్టలు గల్గి
 దుడుకుదనంబునఁ ద్రుఱ్ఱినావు
 అటుపయిఁ గొన్నాళ్ళు లడియాసవలపునఁ
 గడు మోసక తైలం దడవినావు
 ఇప్పు డెఱిఁగియు నెఱుఁగక గొప్పకొఱకు
 వ్యర్థ సంసారమున దేవులాడెదీవు
 ధరణి నీమీద నేమి కాఁదలఁచి నావొ
 చాలు నిఁకనై న దెందమా శాంతిబొందు.

సీ॥ ధనము కావలసిన దంభము లోకము
 లేవ లిచ్చకములు సేయవలయు
 కామ సంతృప్తికై కాంతలకున్ పొంగి
 కాని గడ్డెల్లను గలువవలయు

స్వకుటుంబ వృద్ధికై వ్యయము ప్రయాసంబుఁ
 బడి యాత్మ సౌఖ్యంబు వదలవలయు
 పేరొందుటకుఁ బెద్ద వేషంబులం బెక్కు
 దేశంబులం దిమ్మదిరుగవలయు
 అల దిగంతపురేఖ యట్టులను మదికిఁ
 జేరువై తోచి సంతృప్తి దూరమగును
 దుఃఖమే మిగిలియుండును దుదకు మనకు
 గాన నిహ భోగముల పయిఁ గాంక్ష తగదు.

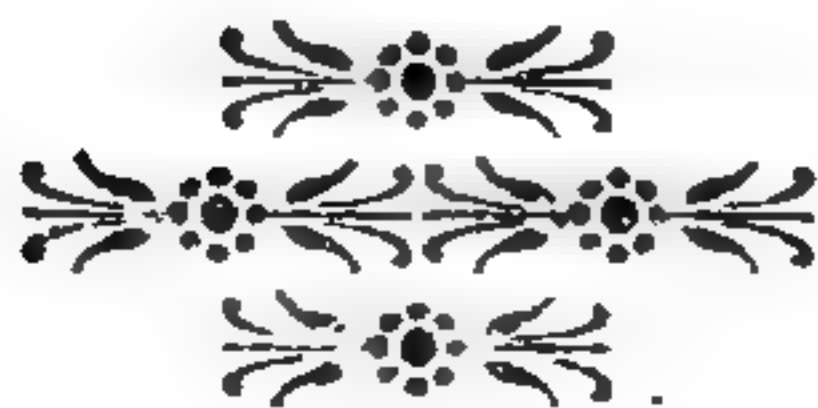
15 వేసవి వేళలు :

సీ॥ ఆత్మన నల్లాడనీక దిగ్బంధన
 ముగ గాలి చెమ్మటం బొదవె నుక్క
 మిన్నంటి చెల్వకై మెలపుతోడుత గ్రద్ద
 చాలుగ నిరుప్రక్కఁ జొచ్చె రెక్క
 ముంఁగళ్ళతోఁ జెట్టుమొదట గాతన్ ద్రవ్వి
 కుదురుగఁ బడుకొనె గుంటనక్క
 యెండమావులఁ గాంచు చెంతయు దప్పితో
 వాడి పరువువెట్టె లేడిబక్క
 యొడకు లుడుకెత్తి తుమ్మెద లుడిగె నద్దు
 రగులుకొను నగ్గికిం గనరాదు హద్దు
 అడవిపందికి బురదనీ రయ్యె ముద్దు
 వెలసెఁ బనిరద్దు నిడువేసవి నడుప్రొద్దు

సీ॥ ఉడుకెత్తి పాదుల న్ముడిగిన నీడలు
 చల్లగఁ దూర్చున సాగుచుండె

వడదాకి తొర్రల నడగిన పిట్టలు
 ముదముగఁ బైటను మ్రోగుచుండె
 కడు నెండవేడిమి న్నాగిన గాడ్పు హ
 యిగ మంచుకొండకై యేగుచుండె
 కొండను దిగి మేతకొరకు బెబ్బులు అమ్మి
 రిగఁ బల్లములఁ జెలరేగుచుండె
 పాములకుఁ బుట్టలోనుండి పడగపెచ్చె
 మడుపు నెడఁబాసి యేనుంగు లడవిఁజొచ్చె
 ప్రొద్దు పడమటకు న్నావలి ముద్దువచ్చె
 నెగడి జానకి వాలుకన్నుగవ విచ్చె.

సీ॥ ఎల్లపిల్లలు గూళ్ళకెక్కగ గుడ్లగూ
 బలు బుషిపక్షులుం బయలుదాసె
 వైదేహి దురవస్థ పరికింపలేనట్లు
 భిన్నుడై సూర్యుండు కన్నుమూపె
 పనపుఁ గుంకుమము నాకసమున సంజయ
 న్నేరానపెద్దమ యారఁబోసె
 అంచెలుగా నక్క లరచుచు దెనలందు
 ధరణి కషంబు నెలుకజేసె
 చీకటిముసుంగునన్ భూమి చింతఁబండె
 చుక్కలు నీతకై మింటఁ బొక్కుచుండెఁ
 బొదలి దవుదివ్వెలుగఁ గొండపోళ్ళు మండె
 జనకజకు నప్పు డష్టమశనియు నిండె.

౧౬. ప్రహ్లాద చరిత్రము

—•—•—•—

16. పూర్వకవులు :

గీ॥ పూర్వకవు లందరున్ గడు పూజ్యు లందు
భాగవతులయి గోస్తనీ పాకముగను
గృతులొనర్చు నధికుల సంస్కృతమున జయ
దేవుఁ దెనుఁగునఁ బోతనం దెలిసి యెంచు.

17. ఆధునిక కవులు :

సీ॥ పూర్వప్రబంధము పోల్కికై వచ్చిన
యీగ నంటించెడు హీనుఁ దొకడు
ప్రౌఢకల్పన లని పన్ని తనకుఁదానె
యర్థం బెఱుఁగలేని వ్యర్థు దొకఁడు
కృతిని నిఘంటువు వెతకి ముదురుతాఁటి
ముంజె వలె నేయు మూర్ఖు దొకఁడు
తేటతెల్లంబని తెనుఁబాసకు బట్ట
తెరచి చూపించెడి దేజె యొకఁడు

కలివశంబున శారద కలుషయయ్యెఁ
బిదపకాలంబునఁ దలంపు పిచ్చియయ్యె
అచ్చు చవకయ్యె మూఢులు మెచ్చుటయ్యె
నహహ! యెందుకు కవులై రి యాధునికులు.

18. ప్రహ్లాదపాత్ర శీలచిత్రణము :

సీ॥ ఇతరుల మనము నొప్పించఁ దే కరుణావి
 శిష్టుఁడు తన కంత చెలియెనఁ
 జోద్యమునకునయ్యుఁ జూడఁ దే ధృతిశాలి
 పరకాంతఁ దానెంత సరసుఁడె న
 నఖిలజనంబుల కడకువఁ జూపు నే
 విజ్ఞాని తా దొరబిడ్డఁడె నఁ
 దెలియనియట్టులఁ దిరుగు నే తత్వవి
 స్ఫూర్తి తా సర్వజ్ఞమూర్తియెన
 వ్యసనముల కెదుర్చుక్క, సత్యంపుమొక్క
 యందపుఁ దుడిమెట్టు, తెలివి కాటపట్టు
 జ్ఞానభాగవతాగ్రణి, దానపమణి
 యజ్ఞానకు న్నక్తి సున్న ప్రహ్లాదు నెన్న.

19. సదసత్సంశయము :

సీ॥ హరియన నెవఁడని యందురేని యతందె
 ముఖ్యకారణ మన్ని భూతములకు
 ఆకాశమట్టుల నంతట నిండియుఁ
 దా నెద్దియుం గాక తనరుచుండు
 కల్లను నిక్కంబు గావించు నాతండు
 సున్నకు విలువను బిన్నునట్లు
 అతనికి వేటైన దదియె శూన్యము దాని
 నే మాయ యని మన మెఱుఁగవలయు
 పెక్కులేల యెల్ల వేదాంత సారంబు
 తేటతెల్లముగను దెలియపర్తు

ఎద్ది కలదొ యదియె యీశ్వర
ఎద్ది లేదొ యదియె యీ జగంబు

కం॥ కలిమిగలవాని లేమిన్

గలవాఁ డెటు లాశ్రయించి కలిమిఁ దెలుపునో
తెలియుఁడు లేని జగం బిది
యొలయ న్పర్వేళు నొద్ద నున్నటు తోఁచున్.

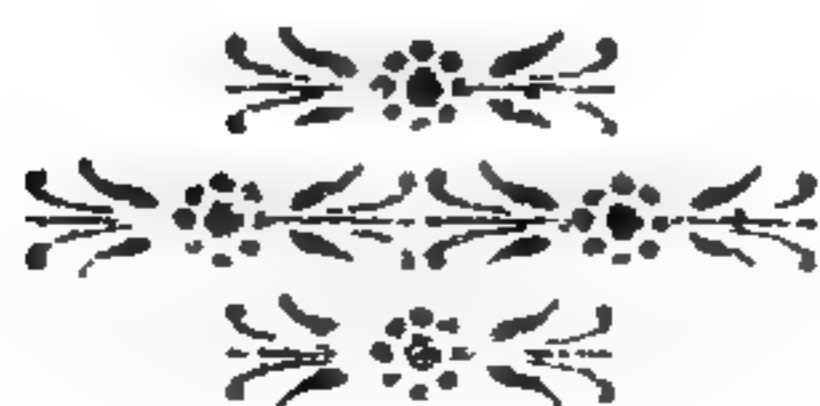
అంతర్జాతీయ పుస్తక సేకరణ
కేంద్రం : డా॥ బెల్గా వెంకటేశ్వరయ్య
విక్రమ్, సహకారిశాలెం.
Call : 9392055065

20. నరసింహావతారము :

సీ॥ గంభీర భీకర గరారవంబున

బ్రహ్మాండభాండ కర్పరము వగుల
చటుల సటాచ్చటా చలన సంజాత ప్ర
చండ వాతాహతిన్ గొండ లెగయ
కాలానలాధీల కీలాభ జిహ్వ ప్ర
భావశిన్ జగమెల్లఁ జేవురింప
తరుణేందు భాసుర దంష్ట్రనఖచ్ఛాయ
లలమి దిక్కులకు వెన్నెలలుగాయ

కరము లురమును శిరము సింగంబుమాడ్కి
నాభికిన్ గ్రిందిభాగము నరునిపోల్కి
నలర నరసింహరూపున నవతరించె
నాశితపరాయణుండు నారాయణుండు.

౬. భీష్మ చరిత్రము

21. కర్తవ్యబోధ :

సీ॥ పసుల జన్మమునఁ జంపఁగనేల నాకలి
 గొన్న భూతమ్ముల కన్న మిడుఁడు
 నోరునొవ్వఁగ వేదపారాయణము లేల
 సందటిమోల సత్యము వలుకుఁడు
 తీర్థయాత్రల దస్సి తిరుగులాడఁగనేల
 నారులకెల్ల సహాయపడుఁడు
 నన్యాసిలిక్ష నెంచఁగనేల మనతోటి
 పాటివారలకునై పాటుపడుఁడు

ఎందుకీక వేయిమాట లీ యిలను సర్వ
 జనుల కుపకారముగ నడువని మనుజుఁడు
 జపతపంబులు నిష్ఠలు సలుపుటెల్ల
 బూడిదంబోయు పన్నీటి పోల్కిగాదె.

సీ॥ బ్రతికియున్నంతకు స్వర్గనరకముల
 సంగతిఁ దెలియ నసాధ్యముగద
 తరలినవారలు పరలోకవార్తలఁ
 జెప్పిరా మనతోడ నెప్పుడైన
 మర్త్యుల నోళ్ళలో మలయు వేదములకుఁ
 గనఁగన నొక ముక్కుమొనయుఁ గలదె

దీపమాతీనయట్లు తెవ్వి కూన్యంబగు
దేహంతములయందుఁ దెల్లముగను

మనకు గగనారవింద వర్ణనము లేల
యిహమునందున స్వమతాభివృద్ధి మీఱ
నెల్ల రన్యోన్యమైత్రికి హేతువై న
ధర్మవర్తన మెపుడైనఁ దప్పఁజనదు.

గీ॥ చెలఁగి తలిదండ్రుల యభీష్టములను దీర్చు
పుత్రులకు నిశ్చయంబుగఁ బొందరాని
పదవులుండునె ధరణిలోపల సమస్త
జనులకుం బితృభక్తి రసాయనంబు.

గీ॥ చెల్లునని పెద్దలమని తోచిన విధమునఁ
జెలఁగి సంసారులకు బాధ నలుపరాదు
నీతిమాలిన యపుడు మన్నింపఁదగదు
గురులనైన మరెట్టి భూసురులనైన.

గీ॥ తమకు లాభ మెదియుఁ దలపోయ కెంతయుఁ
బరులకొఱకు పాటుపడుచునున్న
పిన్నవారికైనఁ బెద్దలకైనను
మంచిచెడ్డ దెలుప మనసె సాక్షి.

22. భవనిరాసము :

సీ॥ తల్లిగర్భమునం దొదవినట్టి కష్టము,
పొత్తిళ్ళ లోపలఁ బొరలుబాధ,

పసితనంబున నన్యవశతచే నిబ్బింది,
 యౌవనంబునఁ గామయాతనయును,
 వార్ధక్యమున వ్యాధివలన వేదన, ఊత్పి
 పాసల నంటినపట్ల నిడుమ,
 సతత మంతర్పహిళ్ళత్రుణవిత పీడ,
 తాపత్రయంబునఁ దగులుచింత

బ్రతుకు నిఖిలం బిదియె సుఖభాస మకట
 దుఃఖపూరిత మటుగాన దురితదూరః
 వాసుదేవః ముకుందః యీ భవము మఱలఁ
 జెందనీయక నన్ను రక్షించు కృష్ణః

23. కర్మము :

సీ॥ పాతాళగంగ నుపాయంబునం బై కి
 రప్పించవచ్చు యంత్రములచేత
 మెలపున జీవనదులఁ గాల్యలం దీసి
 నీరు వలయుచోట్ల నింపవచ్చు
 పర్వతములఁ గల బలు నీటిధారల
 నెప్పట్టులకునై నఁ ద్రిప్పవచ్చు
 వేయేల మఱికొన్ని వెరవులఁ గోరిన
 వేళ వాన న్గురిపించవచ్చు

కర్మమునఁ గానిదెద్దియుఁ గానరాదు
 కర్మమే దై వతము జగత్కారణంబు
 కర్మవశమున స్వర్గాధికార మందు
 వాని కిటు లంచమిచ్చుట వటి వెఱి.

24. భక్తలక్షణము :

సీ॥ నీవె సర్వంబని నిశ్చయించినవాడు
 భవరోగ మంటఁదో పద్మనాభ :
 త్వద్దివ్య నామామృతము గ్రోలువాఁ దీహ
 భోగంబు లొల్లఁదో భోగిశయన:
 నీ పదాంబుజ భక్తినిరతుఁడో వాఁ డన్య
 కర్మము లే్యఁదో జ్ఞానరూప:
 నీదు దాసులతోడ నే న మందినవాడు
 పరుల సేవించఁదో పరమపురుష:
 నీవలన బ్రతుకున్ గాంచు నేను నిన్ను
 మోసపుచ్చఁగఁ బూనితి మూఢుఁడ నయి
 అక్కటా! గ్రుడ్డు పిల్లను వెక్కిరించు
 నట్లు మాధవ! గోనింద! హరి! ముకుంద!

25. మూర్తి చిత్రణము :

సీ॥ చిరుగుంట కల్గిన చెక్కిలితోడుత
 నద్దిరాయద్ద మెట్లగును సాటి
 ముక్కుప్రక్క మొదలు మోవి మూలవరకుఁ
 బొల్పారు వంక కే పోల్కిగలదు
 హొయలుగఁ బల్చలు నొకవైపు గన్పర్చు
 పిన్ననవ్వున కెటు వెన్నెల యెన
 నడుమ చక్కనినొక్కు తొడరిన గడ్డము
 పొలుపున కెద్దానిఁ బోల్పవచ్చు
 భళిరాయాత్మైకవేద్య స్వభావమహిమ
 నుషమ లుత్పేక్షలుం దమ యాహఁ బన్ని

తప్పబల్కుట గాక సత్యమునఁ దరమె
యజునకై నను మఱి వాని యబ్బకై న.

౭. మార్కండేయ చరిత్ర

26. అభ్యుదయాభాసము :

సీ॥ జనులార మన పిన్నతనమున మనకుఁ గ
లిగిన హాయి, యప్పటి మన యవస్థఁ
గనుగొంటిరే నాఁడు కనులకుఁ జీమప్రా
కుట సైత మెంతయో గొప్ప చోద్య
ముగద యెంతటి యాకలి గొనియెనం జప్ప
టులు విన్నయంత నేడ్చు దొలఁగుఁగద
నేడు మోదముసేయ నేరవెవ్వియు మన
చూపులకై నను శ్రుతులకై న
నక్కటా! యీడుతోడుత నానపురుగు
పెరిగి చెరిగి నంతుష్టి జెరచుచుండె
జ్ఞాన మేపారె నజ్ఞాన మనుచుఁ
జెప్పుకొనుటకు లోలోన సిగుపుట్టె.

27. మనుషుల పోకిళ్లు :

గీ॥ ఎఱచీరఁ జూచి వెట్టియెనలు బెట్టి
పరుగులిడుచు నార్చు బట్టెఁబోలి
ప్రతిభఁ గాంచి యొర్చు ప్రాజ్ఞత లేమిఁ బై
కుచ్చి శక్తిహీను లుల్కుచుండ్రు.

గీ॥ పాలకులు తనకిచ్చు జీవనముకన్న
రెండురెట్టులు గుఱపుబండికొఱకు,
సానిపాపకు, మఱియు సీసాలకొఱకు
నిచ్చు నుద్యోగి కప్పెచ్చువచ్చునెట్లు?

సీ॥ ఒకచోట సాధులఁ ద్రికమకలం బెట్టి
బాధించి మను న్యాయవాదిజనము
లొకచోట రాజులయొద్ద నిచ్చకములఁ
బల్కుచు నెగడు విద్యతులమ్ము
నొకచోట లంచము లొడిసి మ్రింగుచు దంభ
మొయ్యనఁ జూపు నుద్యోగిగణము
నొక్కచో వెలిసేత లెక్కించుకొనుచు రూ
కలఁ దీయు పీఠాధికారిజలము

లక్కటా వీరలే యిపు డవనియందు
సకలజన సూత్రధారులై సాగుచుండ్రు
మారికిన్వలె వీరికి మనుజులెల్ల
వడకుచుందురు కలికాల వశముచేత.

ఉ॥ అప్పెగవేయకుండ మరి యర్థము దొంగిలకుండ శత్రువు
ల్పొప్పడకుండ పాలకులు జూచినఁగాని సమస్తసౌఖ్యము
ల్పప్పునఁ బారఁద్రోలి యవశంబయి వచ్చెడు చావుదయ్యము
న్పొప్పగఁజాలినట్టి చతురుం డొకఁడైనఁ గనంగవచ్చెనే?

28. స్తుత్యమృత్యుంజయము :

శా॥ గౌరీచిత్త సరోజభృంగః త్రిజగత్కళ్యాణదాపాంగః
సారధ్వాంతఃపతంగః మూర్ధవిచలత్స్వర్గాపగాభంగః కే

యూరప్రాస్తభుజంగమర్దితబలోగ్రోద్దండమాతంగతా
రాబ్రాబ్బిజ్వలితోత్తమాంగలలితార్థస్వాంగమృత్యుంజయా

మ॥ చటులాంభోధిగభీరభాషావిచలత్స్వర్వాహినీభూషాసం
కటసంసారవిశోషాదృష్టివిలసత్కారుణ్యపీయాషాదు
ర్బటరక్షోజనభీషాభక్తజనహృద్రాజీవనంతోషాసో
త్కటగౌరీరమణీయవేషాదురితాంధఃపూషామృత్యుంజయా

మ॥ రవిచంద్రానలనేత్రాదుర్బటమహారక్షాపురీజైత్రాసం
స్తవనీయోరుచరిత్రాభక్తజనహృద్రాజీవసన్నిత్రాదు
ర్భవషడ్వర్గలతాలవిత్రాగిరిజారామావనీచైత్రాభ
స్మవిలిప్తాంచితగాత్రాభూరివియదంభాపాత్రామృత్యుంజయా

మ॥ కరుణాలోకనజాలరాత్రిచరమేఘస్తోమవాతూలసిం
దురచర్మాంచితచేలఃమూర్ధవిలసద్ద్యోవాహినీకూలిన
గ్గిరిజాచిత్రవిలోలఃభక్తజనహృద్వీధీనటచ్ఛీలఃభా
స్వరదక్షిణయశోవిశాలఃశశిరాజత్ఫాలమృత్యుంజయా

మ॥ నిరతశ్వేతగిరీంద్రగేహాప్రమదోన్నిద్రాశ్రితవ్యూహాబం
ధురగోనాయకవాహాదుష్టదనుసూనుస్ఫోటనోత్సాహాదు
స్తరరక్షాపురదాహాపర్వతతనూజాబద్ధసమ్మోహాసిం
దురచర్మాంచితదేహాభక్తజనబందున్నేహామృత్యుంజయా

మ॥ అరుణాంభోరుహవీక్ష!దైత్యకులరాడ్డసీంద్రహర్యక్ష!దు
ర్ధరహాలాహలభక్ష!సంచితభక్తప్రాణసంరక్ష!దు

ర్పరసంసారవిపక్ష!నర్వసుమనఃప్రస్తాపనాధ్యక్ష!సిం
ధురదేహాంచితకక్ష!భూమిధరరాడుక్పక్ష!మృతఃకంజయా!

మ॥ నతబృందాభయదాన!పాలతలవిన్యస్తోదురాట్సాన!సం
తతసామాగమగాన!యోగిజనహృద్యన్మోక్షసంధాన!ప్రో
ద్ధతహాలాహలపాన!రక్షితకనద్దాజ్ఞయణీమాన!సం
గతకారుణ్యనదీన!శశ్వదపరోక్షజ్ఞాన!మృత్యుంజయా!

మ॥ పరిపుష్టాబ్జభవాండ!శిక్షితసురప్రత్యర్థివేదండ!సం
సరణచ్చేదనశౌండ!కల్మషతమిస్రస్తోమమార్తాండ!దు
ర్పరరక్షోజనదండ!దారితమదోగ్రకూరపాషండ!బం
ధురవేదాశికరండ!శూలవిలసద్దోర్దండ!మృత్యుంజయా

౮. యథార్థ రామాయణము

~~~~~

29. రాకాసి :

సీ॥ పదఘట్టనమునకు బెదరి జంతులు పాటఁ
బెను హంకృతికి దెస లీటదేట
ప్రేలాడు కొప్పున వెదురుదొంకలు చిక్కు
వడి నేల నూడ్చు చప్పుడు నొనర్చ
గాళ్ళకుఁదగులు వృక్షంబు లన్నియు గడ్డి
కాడలవలెఁ జాపకట్టుకొనగ
అడుగడుగకు మధ్య నాపాటి యీపాటి
యేళులుం గుట్టలు నిముడుచుండ

తోనికిం బైటి కూర్చు పులులనులాగ
నరకపాల ముక్తాభరణంబు లెసఁగ
నగ్నికుండము లట్లు రక్తాక్షి లలర
వచ్చి తాఁక పిడుగులువడగఁ బల్కె.

30. తత్త్వము :

గీ॥ లేని దున్నయట్లు లీలకై తలపోసి
పురుషుఁ డందు బంధమోక్షములను
బిల్లకాయ మాడ్కి నెల్ల జగం బిది
వచ్చుఁ బోవు నతని యిచ్చకొలఁది.

గీ॥ ఎటుల భావింప నటు తోచు నిజగంబు
అత్మ తప్ప మఱే వస్తువైన లేదు
కలుగుఁ దనయంత జ్ఞాన మజ్ఞానమట్లు
శాశ్వతంబగు నాత్మకు సహజమిది.

గీ॥ కలదనిన లేదు, లేదన్నఁ గలదు జగము
నభమునందునఁ గన్పడు నల్పు మాడ్కి
నిర్గుణుఁడు నిత్యుఁ డాత్మ దనిశము ప్రకృతి
నంటఁ డంటియు నీ ర్తమరాకు వలెను.

31. ప్రభాతము :

సీ॥ తప్పు బయల్పడ్డ చొప్పున, నోడిన
పెరపునఁ జంద్రుఁడు వెల్లఁబాటె

కెంగేలు గలిపిన సింగారపు పవారు
 నడడున నివాళి నందు సౌరు
 అటకోర్కి మడుపుల నందించుకొను నేర్పు
 నిముసమ్ములోన వేసముల మార్పు
 ఇక్కువలఁ బువ్వచెందేయు జాణతనంబు
 నెగసక్కెముల మొల్కనగుల డంబు
 గడుసుముద్దు విసీవినపడని సుద్దు
 కన్నుమెలపు కడు న్నుత్తకొన్న వలపు
 క్రొత్త యాలుమగలు గయికొన్న పెగలు
 పూని గడియించు బెటు నల్వయైనఁ గాని.

33. వనవాస రాజభోగము :

సీ॥ ధరణి తివాసి, వితానము విను, వ్రేల
 బడు దీపగోళము లుడులు, పెలు
 చూపెడు దివిటీలు సూర్యచంద్రులు, కొండ
 గాలి జంత్రము, తలగడలు రాలు,
 సౌధరాజము పర్ణకాల, కార్యైకములు
 ద్వారపాలురు, మంటియరుగు గద్దె,
 కరములు బంటులు, కాళ్ళు గుఱ్ఱములు, దుం
 పలు భోజనము, చెట్టుపట్ట దుస్తు,
 జడలు సొమ్ములు, ధర్మరక్షణము ధనము,
 దుర్గము గుహ, యథాలాభతుష్టి మౌళి,
 శమము మిత్రము, శుద్ధసత్వము సచివుడు
 యడపి రాజ్యము, మఱి మన మధిసతులము.

34. కష్టసుఖములు :

గీ॥ కష్టసుఖములు మబ్బుల కరణి వచ్చు
నరిగెడుఁ దమంత నవియుఁ జింత్యములు కావు
ఏది యెట్లుండినప్పటి కీ బ్రతుకున
ధర్మపద్ధతి సుంతయు న్దప్పరాదు.

35. భగవంతుని కొలత :

సీ॥ వలయరేఖకుఁ బోలి వశమె తెల్పంగ నీ
కాదిమధ్యాంతము లప్రమేయః
యెల్లజగంబుల కీవె యాధారము
లెక్కల కన్నింటి కొక్కటివలె
ధర్మమువై పె యెంతయు జోగుచుందువు
బలువువంక న్ద్రాసుములు విధమునఁ
బెలుగవు తలుగవు విభజింపబడవు శూ
న్యాంకమువలె నకలంకచరితః
పిన్నకుంబిన్న పెద్దకుంబెద్ద వీవు
కొలతకందవు నిన్నెన్న నలవికాదు
చెలఁగు సరిబేసియై నీవు తలచినంత
భక్తమందార భవదూర పరమపురుషః

36. రామభక్తి :

గీ॥ రామచంద్రుని కన్న శరణ్యుఁ డెవఁడు
రామనామము కంటెఁ దారక మిఁకెద్ది
రామభక్తిని మించు సామ్రాజ్యమేది
దయను సెలవింతోహో రామదాసులారః

37. హనుమద్విక్రమము :

సీ॥ ఉబికితివేని సప్తార్థ్య లోకంబులు
 గిరగిర సుడివడి తిరుగకున్నె
 త్రొక్కితివేని యధో భువనము లెల్ల
 దట్టముగా నట్టగట్టకున్నె
 యూదితివేని మహాదధు లన్నియుం
 జిలుతుంపురె మింటఁ జెవరకున్నె
 గ్రుద్దితివేని మేరుధరాధరం బైన
 మఱి తుమురె మచ్చమాయకున్నె
 సత్యసంకల్పుఁడవు మనోజవుఁడ వీవు
 కామరూపి వక్షతిహతగతివి నీవు
 నీ మహత్వ మొకింతయు న్నివెలుఁగవు
 గాని హనుమంత! నీవు సాక్షాచ్ఛివుఁడవు.

38. కుంభకర్ణుడు :

సీ॥ సంజకెంజాయచే నంజనాచల మటు
 కావిదుస్తుల నీలకాయ మమర
 నిరుగడ మేరుశిఖర మినవంద్రుల
 వలెఁ దలకుండలంబులు వెలుంగఁ
 గ్రొమ్మెఱుంగుల కోడి క్రొక్కారు మబ్బట్లు
 తారహరముల నెద విరిసిల్లఁ
 గొండలఁ న్మల్లెపూచెండుల గతి నెత్తఁ
 జాలిన శూలము కేలఁ దనర
 ప్రళయభై రవువలెఁ దాండవము సలుపుచు
 నట్టహాస మశనికబ్బ మహహసింహఁ
 గోటగోడ నొక్కడుగున దాటి కుంభ
 కర్ణుఁ డేతెంచెఁ గపులు నల్లడలఁబాలు.

౯. రుక్మిణీ కళ్యాణము

39. అరుణకిరణము :

గీ॥ తొంటికొండకు జేగురు తోడుకుండ
చేతులం జాచివచ్చిన లేతయెండ
జగములకు నెల్ల వాచి పెద్దగను దోచి
చిన్నయౌటకు వేడి మించెను మరీచి.

౧౦. సావిత్రి చరిత్రము

40. శోకహతలోకము :

సీ॥ నిరుపేదలకుఁ గుక్కమరికి సంతానమ్ము
కోటీకు నాలికి గొడ్డటికము
చేతనై న కరూపిఁ జేరనీయదు చెల్వ
యందకానికి లోని యంగు సున్న
మృష్టాన్న మారోగ్యహీనుల కుండును
దివగలవారికిఁ దిండిలేదు
దాతను ముంగల్లఁ దన్ని యేగెడు కల్మి
కడు లోలివానిని గొగిలించు
ఉన్నవా రున్నదని యేడ్వ నుర్విలోన
లేదనుచుఁ గుండెదరు సిరిలేనివారు
చూడ నీ లోకమంతయు శోకహతము
సత్యముం దయ గల్గిన జనము తప్ప.

ఉ॥ ఎన్నగఁ గోరనపు లభియించును సంపద తాఁబొమ్మకున్
 సన్నతపూజమాడ్కిఁ, బెలుచం దనుగోరిన రాదు లచ్చి బల్
 చన్నులు మాసకమ్మకటు, చావక తీరని గూనివంపు లా
 గున్నది స్వేచ్ఛలేని బ్రతు కో జనులార! యిఁకేటి సౌఖ్యముల్.

సీ॥ శ్వాననంగతి యటు సంసార మిది సౌఖ్య
 మామీద బహుళ దుఃఖకరంబు
 పానకాలాయని బలుడప్పివలెను బో
 గేచ్చ యెన్నటికి శాంతించఁబోదు
 ఆకాశమందు నల్పటు తనపై బాంధ
 వప్రీతి గలుట భ్రమకృతంబు
 ఎనుముతోకంటటి యీతకు దిగినట్లు
 ఊజీసతుల నమ్మి గొల్చుచుంట
 అనుచు రూఢిగఁ దెలిసి సత్యంబు దయయుఁ
 గడిమి దప్పక దర్మార్థకామములను
 పరహితంబుగ నల్పేడి భాగవతులు
 సంతతానంద పదవికి సాగుచుండు.

41. క్రతునిరాసము :

సీ॥ స్వర్గములోన రంభాభోగ మిట బహు
 మానముఁ గొన యజమానుఁ దొకఁడు
 దక్షిణకై దిక్పాదనంబు నల్పుచుఁ
 బండితమ్మన్యఁడౌ బ్రహ్మ యొకఁడు
 సకలక్రియలఁ బృథగ్గనముల నియమించి
 దంభుఁడై తిరుగు నధ్వర్యుఁ దొకఁడు

కడుపు కక్కురికై కమరుకంపున కోర్చి
 యుక్కిరిబిక్కిరౌ హోత యొకఁడు
 శ్రుతుల సారంబుఁ దెలియక క్రతువులందు
 బతువులం జంపి సౌఖ్య మల్పంబుఁ గొందు
 రుచిత మెఱుంగక యిదియె విద్యుక్త మంచు
 గ్రూరకర్ములకుం దయ దూరముకద.

సీ॥ మొగి 'నహింస్యా త్వర్వభూతాని' యని శ్రుతి
 నాదరింపక 'పశుమాలధేత'
 యనునట్టి యధమ మంత్రానుసారంబుగ
 నల నీచకులము లెల్లమ్మకొఱకు
 బలులిచ్చు తెఱఁగునఁ బండితమానులె
 విప్రులమంచును విఱ్ఱిపిఁగి
 జన్మంబునం బేద జంతువులం జఁపు
 కటిక యాజులకును గలదె ముక్తి
 ఉపనిషత్తులు శ్రుతికొంత కూర్వభాగ
 మం దహింసను స్థాపించు నదియె మోము
 కనుఁ దధఃకాయ మాపెకుఁ గర్మకాండ
 మూని పశుహింసఁ దెల్పు నపాన మచట.

గీ॥ చెఱకుఁ దీపి యనఁగఁ జేరి యద్దానిని
 వేళ్ళమోయ నమలు వెడగు పగిది
 వేదవాక్కు లెల్ల విదులని పశుహింస
 నలుపు కూళ భోగములను గోరి.

42. ఉత్తములు :

సీ॥ ఉత్తము లగువార యర్విలోఁ దలిదండ్రు
 మాటలకుం బవదాటలేరు

పెద్దలఁ బొడగాంచి వినయంబుఁ గన్నరు
 రాదులకు నిత మాచరింతు
 కలనై న నవ్వులకై నఁ గల్గులు వల్కు
 రొరులగొప్పం జూచి యుల్కరెపుడు
 ప్రాణిహింసను జేయ రే నెఱంబుననె నఁ
 దమ కులాచారము ల్దప్పఁబోరు
 వ్యభిచరించరు, కొనరు దుర్వ్యసనములను
 జాను లవుదురు, సోమరులారు, గర్వ
 మందరు, బ్రతికెవరు స్వకిష్టాఠితముగ,
 నీశ్వరునిఁ గోర్కెమాని భజించుచుండ్రు.

43. విశ్వరూపిణి :

సీ॥ చేమంతిపూవుగ శీతాంశుఁ గీలించి
 యొప్పుగ గగనంబుఁ గొప్పుబెట్టి
 తారలన్ముత్యాల చేరుచుక్కనమర్చి
 నుదిటిపై సూర్యుఁ డన్బొట్టుదిద్ది
 భందోయిగా మేరుమందరములఁ జేర్చి
 జలధితరంగము ల్వళులఁజేసి
 రోమావళి న్వనస్తోమంబుఁ గావించి
 ఘనజఘనము భూమిగా నొనర్చి
 తన యధఃకాయ మఖిలపాతాళ మగుచు
 నశ్వపతి జ్ఞానదృష్టియం దవతరించె
 విశ్వరూపంబు తోడుత వేదమాత
 పాలితాశ్రితవర్గ సువర్ణదుర్గ.

సీ॥ కంటికి రెప్పట్టు కడు జాగరూకతం
 బిల్లలఁ గని పెంచు తల్లి నీవు

అన్నదమ్ములఁ గని పెన్నిడులని కూర్చి
 లెక్కించు నక్కచెల్లెండు నీవు
 నాయమ్మ నాయయ్య నాకన్నవారని
 గొబ్బిన ప్రేమించు కూతునీవు
 ప్రాణంబు లన్నియు భర్త కర్పించి యి
 ల్మర్యాద కాపాడు భార్య వీవు
 కార్యహేతువు వీవు, జగమ్ము నీవు
 నీవె యంతయు, నెద్దియుం గావు నీవు
 నీదు తత్వంబుఁ దెలిసి వర్జింపఁదరమె
 యాశ్రితజనా ర్థరః మాయమ్మదుర్గః ।

44. పుంసాం మోహనరూపః :

సీ॥ మొకరితుష్టేదల నార్పొసిన యట్టులు
 ముంగురు ల్నొసటిపై ముద్దులూర
 తెలిదమ్మిరేకులఁ దెగడు వాల్గందోయి
 నెమ్మియు నోరుపు నెనరుఁ దెలుప
 పలుచాలు మల్లెమొగ్గలు, చివుర్యతెర,
 కార్జంపము బిరిగిగడ్డ మమర
 కుంచపుమొదలటు గొప్పమెడయుఁ బెద్ద
 తలుపువలె న్రొమ్ము తనరుచుండ
 భళిరాముంగాళ్ళ దాటు చేతులును, మరియు
 నడుము విడికిట నిముడు, కుందనపుఁ జాయ,
 యొడలు తిన్నని యేరాసియొడ్డు పొడవు
 ఆరుదేమితనిని మగవాఁడె వలచు.

సీ॥ కందున్న పున్నమ చందురుఁ గాదంటి
 మో పీని మోమున కుషమ యేది

యజ్ఞము ల్వాడు నటన్న విక్కందోయి
 కగు నెచ్చట నిదర్శనాతిశయము
 వీనుతొండమ్ము లిస్సీ వంక లన వీవి
 హస్తమ్ములకును దృష్టాంతమున్నె
 మరి యనంగుం డగు మరుని కితనితోడ
 నకియరో సులతైన సమ మదెట్లు

సహజ సద్గుణ సౌందర్యశాఖితై న
 నతతదోషాధిక కురూప యుతునకై న
 చానయెందు కలంకార శాస్త్రగరిమ
 యింక నీ యందకాని వర్ణించుటెట్లు.

45. ఆ మ ని :

సీ॥ చెవులకుఁ జల్లగఁ జెలఁగి కోయిల కూసె
 సందడి పెండ్లిబాజులు మ్రోసె
 కన్నెవేపయుఁ దొగరున్న సమర్తాడెఁ
 జలివేంద్ర దాపున సంతగూడె
 కమ్మ మామిడితోట కాపుల పని హెచ్చెఁ
 బిల్లగాలులు మురిపించి వచ్చె
 గొడుగులు, జో శ్శేందచిడిముడిఁ జల్లార్చెఁ
 దాటిముంజలు కడు దప్పిఁదీర్చె

కారడవి వెల్గెఁ, బడవషికారు గలె
 సందెలింపాయెఁ గొగిట ల్పడలిపోయె
 ప్రొద్దు లేపారె, మాపులు పొట్టివారె
 ఆమని మొదలుపెట్టె, బల్ హాయిపుట్టె.

46. భూ త భూ తే శ తత్త్వము :

సీ॥ పెనిమిటికడ ముద్దుగునిసెడి గువ్వ న
దేల సాకువదేగ యెగరఁదన్నె
పచ్చగఁ జివురించి బరిసిన దొంకల
తెగఁబ్రాకి మేకపో తేలమేసె
నీటియొద్దనఁ ద్రుళ్ళి పాటఁబాడెడు కప్ప
జెట్టనిఁ బామేల పట్టిమింగె
కొండను ధీకొను కొమ్ముల విదళించు
నేనును సింగ మదేల చంపె

ఇజ్జగంబున నన్యోన్య హింసవలనఁ
బ్రబలు భూతంబు లిది స్వభావంబుగానఁ
గాని ప్రకృతిపరిక్షణ కార్యమైన
యాశుతత్వము దయ నా కిదెట్లు వచ్చె.

ఉ॥ జంగమజీవు లెల్ల మఱి స్థావరభక్షణ జేసి వేడ్క లు
పొంగఁ బరస్పరంబు హితముం బచరింపుచుఁజావులేక ని
ష్ఠగొని దైవభక్తులయి జ్ఞానవిభోగముల న్నమానురై
రంగుగ నున్నయప్పు టిది సుఖియించెద నెమ్మనంబునన్.

47. విజయఃస్త్రి వివాహము :

సీ॥ భూమి పీఠము,నభంబు న్మేటిపందిరి,
బహుశత్రుతతి సాక్షివహ్నిగాఁగ,
ముకుట తనుత్రాణముల నుండి డులైడు
రవము తైము ల్దలఁబ్రాలుగాఁగ,
జంబుక స్వస్తివాచకులకు శత్రుల
తలలెంతయు ఫలప్రదానములుగఁ,

గూరెడి భట హయ కుంభి భూరిద్యను
లోలి బాజాబజంత్రీలుగాగ,

బలు వనంతము నెతురువరదగాగ,
నాకబలి మ్రుగ్గులట్ట లాంత్రములు మెఱయ,
మఱియుఁ బగయొజ్జ తంకృతిమంత్రములనఁ
బెండ్లియాడుదు నన్నోహో విజయలక్ష్మి !

48. వీరాలాపము :

నగర॥ కఠినజ్యాహౌష మాశాఘనకరటిమటా కర్ణము ల్రవక్కవింశన్
పిఠరప్రోద్భూత దావాగ్నినిదిక పరరాణ్ణీసాగాః గార్పన్
జఠరీభూతారీనూత్నోష్ణ రుదిరమదిరోన్మత్త భూతంబు లార్పన్
విఠరు ల్లోత్రింప నస్మద్విజయయశము ద్భీతుల న్వెల్లవై జన్.

49. తొలిచూపులో వలపు :

సీ॥ నలలిత పాదాంబుజాతంబులందునఁ
గౌవమతుమ్మెద గవగూడునట్లు
భాసుర విమ్మనాభీ సరోవరమున
గండుబేరిన జోడు గలయు భంగి
ప్రథిత పీనోన్నతోరః ప్రదేశంబున
ఖంజరీటము జఠగట్టు మాడ్కి
కమనీయవక్త్ర రాకాసుదాకరు పజ్జ
ఘనచకోరము జంట నెనయు కరణి.

ఏకముగ వలపుజిగురన నెదలనదికి
సన్నిధిం జేరినకొలంది చనువు మిగిలి
రెప్ప రెగసిన క్రమమున గొప్పమీరి
దంపతుల చూపు లొందొంటఁ దాఱిలె.

౧౧. హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము

50. విద్యా గర్వము :

గీ॥ తా నెఱుంగుదు ననెడు విద్యలకు మేర
యల దిగంతపురేఖ హద్దలు తోఁచుఁ
గాన సంపూర్ణ పాండిత్య మూనితి సని
యులికి సభ నాడుటలు పిచ్చికళలు గావె.

51. ధనలోభ దంభము :

మ॥ ధనభోగముల యాశచేఁ బొడము నీ తత్వప్రబోధంబు లీ
వినయంబు, లృడిసంచెలుం, గరముల స్వేల్లలాడు మాల ల్పొనం
టను నామంబులు, చేతఁ బొత్తములు, కంఠంబందు రుద్రాక్షఱున్
ధనవాంఛ విడిచినాడు వారలకు నీ దుఃఖంబు వింకేటికిన్.

52. భరతఖండము :

సీ॥ సర్వ క్రుతిస్మృతి కావ్యంబులకు మూల
కందమై విఖ్యాతిఁ జెందె నెద్ది
సంతత జపతప స్వాధ్యాయ సత్యవ్ర
తావనీసురులచే నలరె నెద్ది
స్వచ్ఛంద రాజ్యసంపద గల్గి పావన
చరితులౌ నృపతుల వరలె నెద్ది
గణేయించుటకు నశక్యఁబై న కాలంబు
నుండి నాగరికత నిందె నెద్ది

మొదట దేవుని యున్ని నీ భూజనముల
కందటికి నెద్ది తెల్పెనో యట్టి భరత
ఖండమునఁ జెట్టుచచ్చెడు కాలమునకు
మురుగు పిందెలవలె నిష్ఠ పుట్టె జనము.

53. మాంసాశన నిరాసము :

గీ॥ ఆయురారోగ్యకరములై యతిశయిల్లి
పాలు చక్కెర దాన్యముల్ ఫలము లుండ
జంతువులఁబట్టి తిననేల జాలిమాలి
జ్ఞానవంతుల మనుకొను మానవులకు.

54. సత్యదౌర్గత్యము :

సీ॥ ధనముల నాశించి తగని బేరము చెప్పు
వ రకు నోటికి వదకివదకి
దీనుల కొంపలు దీసెడు పీడరు
కూటసాక్ష్యంబులఁ గుండికుంది
మిగుల లంచము మేసి నిగిడెడు నుద్యోగి
కలమునఁ గన్నీరు గార్చికార్చి
సోమరిపోతులై సోదెలు పల్కెడి
మతగురువుల చెంత మాడిమాడి

యెట్టులుంటివి చెప్పుమా యెల్ల వేద
సరసులం బొల్పు రాయంచఁసాదుమైత్రి
గడపు చుక్కానిసత్కులాంగనల సౌమ్య
సువ్రతమ్ముల ముఖ్యమ్ముఁసూన్యతమ్ముఁ

55. శృ శానము :

సీ॥ వెదురు నిచ్చెనలపైఁ బీనుంగు లొకచోట
 నొకచోట గుండాల నుబుకు మంట
 కటికయొజ్జల మంత్రకర్మంబు లొకచోట
 నొకచోట న తెన రుడుకు తంపి
 చచ్చినవాండ్రకు శకునము లీర్చు కా
 కు లొకచో నేడ్చు బందు లొకచోటఁ
 బాతిన శవములఁ బైలాగు నక్క లొ
 క్కెడ నొక్కచోఁ ప్రేవు లీడ్చు గ్రద్ద
 లుండు ఘోరశృశానము దండఁజేరి
 తనదు దుస్థితిఁ దలపోసి తలయు నూచి
 వెల్లబబ పైకిఁ జూచి నిస్సృహత నవ్వి
 యీశ్వరు నపు డతండు ప్రార్థించె నిట్లు.

56. పౌషతోషము :

సీ॥ ముంగిట వాకిళ్ళ ముగ్గులు జెన్నొందుఁ
 గల్మికూర్పుల నెలగంట ముందు
 అత్తవారింటిలో నల్లు డున్న పసందు
 వెలుచూపుల బోగి వేగు సందు
 పెతల కెల్లరికిఁ జేర్వేరునఁ బిలుపందు
 రచ్చపండు వగు సంక్రాంతిపొందు
 పాటలాటలు దక్కఁ బనులన్నిటికి బందు
 కనుమజాతర పేదకాపు విందు
 ప్రొద్దురాకకు నిట్టూర్పు పొగలఁజిమ్ము
 క్రొత్తచాపును పడ్లును గుత్తకమ్ము
 కుంపటుల్ గొగికుల్ గోరుకొన్న సొమ్ము
 పౌషమాసమ్ము నర్వ సంపోషణమ్ము.

II కావ్యసారణి

౧౨. బాటసారి

57. నిదాఘవేత :

సీ॥ నెమరువేయుచు లేళ్ళు నీడల నాగె లోఁ
 బొదలలో నెమరులు కుదురుకొనియె,
 లోఁతు మడుంగుల నీతాదె నేనులు,
 పండులు బురదలఁ బాడుకొనియె,
 గొమ్మలపైఁ జేరుకొనియెఁ గోఁతులు, పులు
 లన్నియుఁ దొట్టల నణఁగజొచ్చె,
 లోవలఁ బడి పులు లావులింతలు దీసె,
 నొండులలోఁ బాము బూర్పులుచ్చె
 నడవి సఁదడి లగ్గె, నల్లదలయందుఁ
 జెలఁగి పొగ చిమ్ముకొంచు కార్చిచ్చు హెచ్చె,
 రెండు జాముల వేసవి మండిపడుచుఁ
 గొండ బీటలువాటంగ నెండకాసె.

58. గారడి సూర్యుడు :

గీ॥ భారగారడి సూర్యుండఁయబ్బరంబు
 కద బ్రతుకువలె నీ కరకౌశలంబు
 అల్ప భౌమంబుల నూపి యధిక దివ్య
 ములను గన్పట్టనీయక మోసపుచ్చు ॥

59. వేసవి వేకువ :

సీ॥ ఒంటిపాటునఁ బొక్కి యురువయి కెంపెక్కి
 విన్ను తూర్పునఁ దూతె పేగుఁజుక్కి
 తెక్కిలు జాడించి ముక్కును గోడించి
 కొక్కిరోకో యని కూసెఁ గోడి
 నీటితావులఁ దాటి తోఁజల గడితేటి
 యొడలు చల్లనఁ జేయుచుండె గాలి
 యెదు జాముల ఁద్దుగాఁ దోచు నికఁ బ్రొద్దు
 పొడమెదు నని చాటఁదొడఁగె గంట
 పట్టు రెడఁబాసి పిట్టలు బయటఁ బాటెఁ
 దలలు టిక్కించి మొక్కులు చెలువుమీతె
 బలిమి తోడుత నిదురబరువు జాతె
 డెబ్బున న్వేసవి న్రేయి తెల్లవాడె ॥

60. తొలకరి :

సీ॥ తొలి తెల్ల కొండలవలె నున్న మొగులు
 గొప్పలై నీలిరంగులఁ దనరై
 దూదిపింజెల లాగు దొడ్డమబ్బుల నేకి
 కరువలి పలుపులుగా నొనరై
 వెండిచబుకుఁ ద్రిప్పి వేసినయట్టులు
 మెఱుముతోడుతఁ బెద్ద యురుము పుట్టె
 నేలఁ గమ్మని తావి నెగడించు చందంద
 వలుదలై లెక్క చిస్కలు మొదలిదె
 మింటికి న్మంటికిఁ దఱచుమీఱ వాన
 యడగు లను తీగెల విగించి యాటవ వడి

వీణె వాయించు నెఱజాణ గాణ మాడ్కి
సందముల గుప్పి గాలి పాదఁదొడంగె॥

౧౩. మేలబంతి

61. విద్య :

సీ॥ రిఫెకరుం బోం రెట్టిజేయును నైజ
మగు తెల్విదీపంబు నంటి విద్య
కష్టకాలంబునఁ గడుబీదటికమున
మల్లము నోదాచుచుండు విద్య
దుర్వార దుర్మోహ గర్వాబ్ధిలో మును
నప్పుడు పైఁదేల్చు తెప్ప విద్య
నర్వోపకారంబు నలుపఁగఁజాలెడు
నెల్ల యంత్రముల పుట్టిల్ల విద్య
యట్టి విద్యలఁ బ్రతిఫల మరుగఁబోక
బోధ చేయుచునుండు నీ మూగ గురుల
పొత్తముల నిటు పల్లికసొత్తు గాగ
నిచ్చు నాతవి శ్రేష్ఠిగా మెచ్చరాదె ॥

62. గురుశోకము :

సీ॥ ఏ దినంబున శోక మెఱుఁగని బుదులెల్ల
కన్నీటి వరదలు గార్చినారు
చీమజారుల వలె శిష్యు లే దినమున
నెందలో బిడి పరువె తినారు

గ్రహణదినము పోల్కిఁ గనుపట్టె నెద్దిన
మఖిలజనస్నాన మతిశయిల్లె
నెద్దినంబున బ్రతుకెల్ల నీ పురిలోన
దుర్దినమై యేమి శోచకుండె

నెద్దినంబున మనబడి యేపు దరిగె
నెద్దినంబున గురువుల ముద్దుచెల్లె
నెద్దినంబున శ్రోత్రియం బేపుదొరఁగె
తెద్దినంబా యిదిగ బుధ విషద్దినంబు.

మ॥ స్మితపూర్వాన్యసరోజ,మున్నత భూజాశ్లిష్టంబు,వాజాను లం
బిత బాహుద్వయ,మబ్జనిర్మల శిరోవేష్టంబు,సత్యామృతాం
చిత వాక్పూర,మఖండవక్త,మరుణస్పీతంబు,శిష్యాశిః త్రో
పుతమంచు న్నుచు చంద్రశేఖర మహామూర్తిం బ్రళంసించెదన్.

సీ॥ ధర్మమూర్తీనీకు తర్పణశోయము
తక్తి నేపారు మా బాష్పధార
పరమపావన,నీకు పార్వణపున్ముద్ర
లకలంకము లగు మా త్రికరణములు
పండితోత్తమ,నీకు ప్రచ్ఛాదనం బచ్చ
నిజమున కలరు మా నిర్మలాత్మ
అగ్రజాగ్రణీనీకు నాబ్ధికకర్మము
పరువైన మా సత్ప్రవర్తనంబు

తే॥గ॥ దెబ్బదైదేండ్లు బ్రతికినా వచ్చి యుభయ
తారకంబుగ నీ వలె గౌరవంబు
కచుకొన శక్య మెవని కిక్కలియుగమున
సత్కిశాంబి రామానుజాచార్యవర్య॥

63. దేశదుర్దశ :

సీ॥ ప్రతివస్తువు న్నాల్గు వంతులు ధర హెచ్చె
 నెంతటి దుర్దశ యిప్పు వచ్చె
 సంగ్రామమునకునై సకలధనము చెల్లె
 భటనికిరము పరంపదము వెళ్లె
 వడ్డములకుఁ బరస్పరకలహము మించెఁ
 బ్రాచీనమర్యాద లంతరించె
 కఱపు, వింతతెవులు మఱిమఱి కొనసాఁగెఁ
 బ్రజలకెల్ల న్నవ్విర్థపరత రేగె
 డంబ మేపారె, దుష్టబోగంబుమీతె
 ధర్మము నశించె, త్రీస్వతంత్రత లభించె
 అ సకత యధువద్దె సత్యమ్ము గిట్టె
 కర్మభూమికి శనిగూడె జ్ఞానమూడె.

64. త్రిలింగము :

శ్లో॥ త్రిలింగదేశభాషైవ పరుషాక్షరవర్జితా
 నిస్పష్టా సర్వసులభా స్వతంత్రా సర్వలౌకికా॥

శ్లో॥ త్రిలింగభూరేవ భూమిః । త్రిలింగనర ఏవ నా
 త్రిలింగభాషైవ భాషా నాత్ర కార్యా విచారణా॥

65. పురవర్ణన :

సీ॥ బ్రాజతే కక్కుడేశ్వర మాధవాలయా
 భ్యాం నభక్కుంబి సౌ-చాంతరేణ

హాసిల మీషజ-హతాబ్బిమూనది .

హీషన్న సౌపీరి-హీరసాల :

రావు సూర్యారావి-రాజా బహదుర్

చారిట బిల్లాల్ పే-జంటురెవి

చదువుల పుట్టిలు-చల్లగాలి న్వెద

జలుఁ బొగడ లి-వేల్లఁ వెలు

మేటిపంటల తెంకి క-ల్మిమెడ లంకి

బెన్నటానినొడావరీ-యీసిసీజె

మరపీర్వజవాలవార్-మీరనాన

పీతికాపుర మ సి త్రి-విష్టప మివ

సీ॥ వేసవి యెందైనఁ బ్రియమగుచుండు ని .

ల్లాలి చూపుల పొలయల్క మాడ్కి

హితమయ్యెడు నకాల హిమపాత మయ్యు వి

వాహ మందలి యుపవాస మట్లు

పరుషప్రకృతి యయ్యు బహుఫలదం బగు

ననవరతఁబు పి-త్రాజ్ఞ కరణి

అభ్యున్నతంబయ్యు నతిసులభం బగు

సాదులఁ బగవత్ప్రసాదము వలె

చెమటపట్టని తావు, సౌఖ్యముల ప్రోవు

అలసటల గొట్టు, దొరలకు నాటపట్టు

క్రూరజంతుల వేర్వీత్తు, కోణి నత్తు

కనుక నీ నీలగిరియే స్వర్గంబు తునుక॥

దండకం॥

జయజయ బగతి శీతానిరోద్భూత రంగ తరంగావళి

రమ్య కాసారకేళి చరన్మ త కుండాల కుందోత్తిరాంభః

కణా స్వాదనోత్పుల సూనాంచిత్రారామవల్లీనికుంజాః

యలాయాసుర క్రూరసమ్మర్దనాంఘ్రిద్వయ స్పార

దుర్గాలయాలంకృతశేష భూమీధర భ్రాజితగ్నేయభాగాః
 ముహూర్తాలసూర్యాంకు దీప్తాయుధస్తోమవేషా
 లసత్సైనికాజ్ఞానుకూల ప్రచండప్లుత ప్రాపితస్వేద
 పూర్ణాభిషిక్తాంగ విభ్రాజమానాశ్వరింభా
 సముద్ధూత ధూళీ పరివ్యాప్త దిజ్మండలాః
 తోహయంత్రోజ్జిత స్వాదునీర ప్రపూర్ణ స్ఫురత్కంఠ
 భారోచ్ఛలస్మద్యఃక్షోజవేణీనితంబాంచితాంభోరుహాక్షీ
 కటాక్షేష మూర్చద్యువప్రాప్త వాతాయన
 ప్రోన్నతస్పీత సౌదాగ్రసంభాసురాః
 పాఠశాలాగతనేక బాలామణీవర సల్లాప
 మంజా ప్రతిధ్వానపత్కూజదుత్కంఠశాలీ శుక్రియుక్త
 నానావిధాలోల భూమీజపంక్తి కనన్మార్గ
 పార్శ్వోరుపీథీ మనోజ్ఞాఃరమాఽష్టదాంశత్య శోభాయమాన
 క్షమాపాల చూడామణీ శ్రీ మహాచామరాజేంద్ర
 వాణీవిలాసాధివాసప్రియాః
 సర్వ కర్ణాటదేవోత్తమాంగీకృతా
 రాజధానీ మహాశూర నామ్ని జయ జయ॥

66. కళా కౌశలము :

సీ॥ ఆదఃజాలనివాఁడు పాడుఁ, బాదన్తేని
 వాఁడు చదువుఁ, జదు వోడువాఁడు
 మాటలు చెప్పెను, మాటలు నేరని
 వాఁడు మాటంబట్టి పనియొనర్చు,
 కొలువుగడ్డియ నెక్క-నలవిగాకున్నవాఁ
 డందముల న్మెచ్చు, నదియుఁ జేత
 కానివాఁడు తనకుఁ గల కొలంది న్నయ
 కాండ్రకు న్దగిన కాన్కల నొసంగు

అటపాటల చవిలేని మోటకొయ్య
కయ్యమునకు మున్నుందుగాఁ గాఁబడువ్వ
ఉబ్బర న్నెక్కి యందల నుసురుపెట్టు
నెల్లరికి లేనిపోని తప్పెన్నుచుండు॥

గీ॥ అటపాటలు మప్పుట కలవి కాదు
ముక్కునెవులట్లు మేనితోఁ బుట్టవలయు
మొద్దురొదవలకము తోలుబొమ్మలాట
వెక్కిరింపులల్ల రిమూఁక-విఁతజోక॥

మూఁపు॥ చచ్చినవారల మెచ్చు
న్మచ్చిక బ్రతికున్నవారి మఱుఁగునఁ బుచ్చున్
నచ్చి యవిటి యెరు పన్నిక
నచ్చొత్తింపించి తనదె యని చాటుకొనున్॥

ఆ॥వే॥ అందమైన అవలి మందికుతుకల లే
దటులఁగాన నెమలి,యాలపోతు,
చింజి,బాతు,మావిచిగురుమేపరి,తేజి,
యేను గొంతుక లేదె యెన్నవలసె॥

ఆ.వె. ఎఱ్ఱచీరఁ జూచి వెఱ్ఱి యెనలు బెట్టి
పరుగు లిడుచు నార్పు బట్టెవోరె
ప్రతిభజూచి యొర్పు ప్రాజ్ఞత లేమి పై
కుబ్బి శక్తిహీను లుల్కుచుండ్రు.

తీ॥గీ॥ ఎల్ల రెవరంతవారు వా-రెందునై న
నొక్కొకని కొక్క నేరుపు-చక్కియుండు
నిందుచూపునఁ గొఱవడు-నీలుఁబోతు
తన్నుఁదా మెచ్చుకొనుచుండు-నన్నువలెను.

తీ॥గీ॥ ఎందుకో పెద్దలు పదిక ప్లేర్పఱచిరి
యాటపాటలు కొల్పిన కనువగునటు
తెల్లముగనున్న నలిగిన తెన్ను మాని
త్రొక్కుఁ బెడత్రోవ నావంటి నిక్కుఁబోతు॥

సీ॥ అంకుల కొల్పిన కంకింపకున్నచో
నాటకాదధి పీఁకులాటగాని
జన్నపుఁదిండుల నెన్నఁబోవని యెడఁ
బాటకాదది బంగిపాటగాని
వేల్పులగొప్ప తోపింపనేరని చోట
మీటకాదది మోటమీటగాని
జేజేల నెపుడు కై నేయని పట్టున
మాటకాదది కానిమాటగాని

మ్రోలఁ దెలుఁగట్ల రావింపఁ జాలనపు
చదువుకాదది నెఱిగ్రుడ్డి చదువుగాని
జియ్యల న్మది నెలకొల్పఁ జెల్లనపుడు
వ్రాతకాదది చెదపుర్వ వ్రాతగాని॥

గీ॥ వేల్పులం గొల్చుకొనుటకు పీలుకాని
యాట పాట చదువు లెల్ల బూటకములె
కూటికై దేవులాడు టాబోటు టంకు
బొంకు టకబొంకు బడి మునిముచ్చుననులె॥

కం॥ ఈ యుసురు లేని వ్రాతలు
వాయింపులు అవళికాండ్ర పన్నిక లే వే
ల్పీయక సుంతయు రాఁబో
వేయెడఁ దగు నాటపాట లెవ్వరికై నన్॥

అ॥వే॥ తోటివారి కొటకు పాటుపడెడి వాఁడె
నిక్కమైన చదువు నేర్చినాఁడు

ఒరులఁ జెఱచియైన నొక్కఁడే కుడిచెడి
తిప్పకాయబ్రతుకు తిండిచేటు॥

67. కవి :

- శ్లో॥ కవి స్వాత్మాత్రియీమూర్తిః కావ్య మేతచ్ఛరాచరమ్
ని కశ్చి ద్వస్తుతో భేదః కార్యకారణయో స్తయోః
- శ్లో॥ యః కోపి ప్రతిభాశాలీ కవిర్లోకే విశిష్యతే
మహీయతే నభస్యేక ఏవాయం లోకబంధవః
- శ్లో॥ ధర్మార్థకామమోక్షాణాం కావ్య మేతైక సాధనమ్
ప్రత్యక్ష్వా దేవతామూర్తిః కపరేవ న సంశయః
- శ్లో॥ సంగీతం షష్ఠముద్దిష్టం సాహిత్యం తద్రజః స్మృతమ్
ఆస్తికత్వం ఫలం ప్రోక్తం కైవల్యమ్ రస తఃరితమ్

తరువోజ॥ తొల్లంటివారు చదువుకొను చెల్లఁదొడివారలకుఁ బెంద్రోవ చూపుటకు
మల్లిపుట్టెడు తెవు ల్మాన్పించు మంచి మందిచ్చి నిచ్చయిం బ్రతికించుకొఱకు
అల్లరిచేయు చిష్టజాతులెల్ల నల్లిదిల్లిగ మాట లల్లువారగుచుఁ
జిల్లరమూఁకలం జెల్లరేపొగడి చిక్కించుకొని డబ్బు చెలరేగుచుండ్రు

గీ॥ సాగి కమ్మెచ్చునవ్వచ్చు తీగ కరణి
సాలెపురుగు కడుపులోని నూలువలెను
దబ్బున న్నొర్లిపడు కొండ ధార మాడ్కి
సహజకవిత బయల్వెడి-సన్నుతిగను

ద్వి॥ కొతికి యీడుపుకాళ్ల గుఱ్ఱపురట్టు
గతి బల్మి లాగిన కపన ముండెడును

గీ॥ కావ్యదోషంబు లరసి జగదుపకృతిగ
నుల్లసము నీతి ప్రజ కుప్పలిల్లునట్లు
వింతవలెఁ బ్రాతనంగతి న్వెల్లడించు
వేదబము మాని సహజకవిత్వశాలి.

౧౦॥ కనుపర్చు నైలముగాఁ
దన కావ్యాదర్శమునఁ బదార్థము లెల్లన్
జనములకు న్సత్కవి యా
తనివలె మేల్పుట్టుటకు నితరుల వశంబా.

౧౦॥ పదముల పొందికచే రస
మొదవించియు శక్తిచూపియు నసత్కావ్యం
బుఁ దెలుపరా దే కవియున్
గడుకొని "తారాశశాంక"కారుని మాక్కిన్.

గీ. కాళిదాసుని ిఘ్నవంశ కార్యముఁ గనుఁ
గొనియు, భవభూతి నాటకమును జదివియు,
బాణు గద్య మునిసియుఁ గవనము చెప్ప
వెలువఁ దద్ది నావంటి పెట్టివాఁడు.

68. శృంగార సంగీతము :

చ. వలపుల మీరిమీరి నునువతెర తేనియ లానియాని గు
బ్బల నెద గ్రుమ్మిగ్రుమ్మి పలుభంగుల ముద్దులు పెట్టిపెట్టి 'నే
వలచిన వన్నెకాద! యిఁక వద్దుర జా'గని పెక్కి లాగు నిన్
దలచిన గుండె యుల్లుమని తల్లద మందుగదే తలోదరీ :

ఉ॥ సన్నపుమోటిక ల్గులుగు చక్కనిచన్నులఁ బైట జారఁగా
చెన్నగు వీణ మోపి శ్రుతిచేయుచు మెట్టు లమర్చి తిగెన్

క్రొన్నెలవంక లొప్పు కొనగోళ్లను మీటుచు నీదు చెంత నా
చిన్నన వాద్యగానముల పేతఁ దలంచెద భీమశంకరా :

చ॥ క్రమ మెఱుఁగంగలేని విధివ్రాత బలమ్మునఁ దమ్ము మోయు మ
ధ్యముపయి నీదు చన్ను లిసుమంతయు నక్కటికంటు మాని యు
బ్బి మదకతోరభావమున విస్తరమంది చలింపఁజేసి జృం
భము నటు జూపకున్న క్షతమర్దన బాధలపాలు గావుగా
అమితవిజృంభణంబు లబలాతగునా? సుజనా? కెప్పుడుఁ.

మ. ధనమా రాదు, దురాశ పోదు, పరతత్వజ్ఞానమా లేదు, కృ
ష్ణనియందా మది నిర్వృణోదు, సుమబాణు న్నోర్వగారాదు, ని
న్నెనయఁ లోకములోన వాదు, విరహం బిట్లుండగానీదు, పా
వనవంశంబు స్వతంత్రమీదు చెలియా! వాంఛ త్తదల్ముట్టినే?

గీ. కెంచెదవి గంటువఱపు సీతకృతులఁ గఱపు
మయి గగుర్పాటు సేయుఁ బై పయిని డాయు
రేయి జెలరేగు బవ లేడదాయ దాగు
చెలియ పోలిక చలియును దెలియవెలయు.

ఉ. కోరిక దీరదాయె, నిను గొబ్బునఁ జూడఁగ దూరమాయె, నీ
వారికి భారమాయె, సుమబాణుని వైరము ఘోరమాయె, నీ
నేరుపు నేరమాయె, మరి నిందలు నారులు నూరులాయె, నా
పేరున లోపమాయెఁగద భీతమృగాక్ష్మి! కేమి వ్రాయుదుఁ.

ఉ. నీ దయఁబొంది మారుని తృణీకృతుఁ జేసిననాఁడు మెచ్చి రా
హో ధృతివంచు నిప్పు డాహోహోయని నవ్వెద రెంత వెఱ్ఱులో!
యే దురమం దనంగుని జయించుట లేట్టులు నిన్నుఁ బాయగాఁ
గాదె క్షణంబు వత్సరముగాఁ- బ్రకృతి నివృత్తు లెలంగెరుఁ

69. మశక మాధవము :

శ్లో. చక్రభ్రమణకరత్వా త్కుదృష్టిభి ర్ద్వారం వర్జ్యమానత్వాత్
శ్రుత్యంత ఖేలనత్వాత్ మశకః త్వామేవ మాధవం మనేః.

70. దేశభక్తి ప్రబోధము :

అ॥వె॥ మనదు శక్తి యైకమత్యము బొందక
యలఁతి పగతునైన నడఁచుటెట్లు
లెన్నునందుఁ బడక రెండుజాముల యెండ
కడఁగి దూదినైనఁ గల్పఁగలదె॥

గీ॥ మీసములు రోసములు గల మేను మనది
ఇళ్లు నాకిళ్లు పెప్పాటు లెల్ల మనవి
ఆటలుం బాటలుం బలుగోటు మనవి
బలుపు పెనుదిండి సోమరిపాటు మనవి
కాని మన తల్లిదేశము కాదు మనది

71. కఱవు :

కం॥ త్యాగము చెడఁ, బేదలు కా
రాగృహము న్దిండికై చొరగ్గడఁగిరి, బిల్
తీఁగలు చెట్లు న్మాడెన్,
క్రాఁగిన చమురువలె నెండ కాయుచునుండెన్.

కం॥ అంగనలకు శ్రమ మయ్యెన్
గంగధరులకును మిగుల గర్వం బయ్యెన్
రంగుచెడె స్నాననిష్ఠలు
ఎంగిలి భండముల బుద్ధి యిసుకయెచేసెన్.

చ॥ తలుపులు మూసిలే వెచటఁ,దాళము పెట్టెకు వేసిలేదు,కు
క్కలయినబంటులై నమటి కావలియుండుటగానరాదు,వీ
దులఁ బడియుండిన స్థనము దొంగిలఁబో రెవరె న సుంతయుఁ
భళిభళిరాజెవండు పరిపాలనము న్గవట్లు చేసెడుఁ.

72. అర్జోవర్ణన :

సీ॥ పల్లంబు వంకఁ బ్రవ ర్తించె నీ ర్వశే
వ్యముజాడఁ జను విశేషణము భంగి
అడవి కార్పిచ్చుల కాదేశమై కొండ
వలద యాగమమయ్యెఁ జెలుపులకును
గమిఁ బ్రకృతిప్రత్యయము లట్టు లన్యోన్య
మెడయ కేళ్లుం గాల్వ లేకమయ్యె
కర్మభావ ప్రయోగములందుఁ దప్పని
యాత్య నేషద మటు లలరెఁ గప్ప
వడి నలౌకిక విగ్రహ వాక్యముగతిఁ
గోకిలరవంబు వాడుక న్నేకయుండె
పల్లవిత బహుప్రీహి సంపటల మగుచుఁ
బ్రబలి వ్యాకరము వలె వాన వెలిసె॥

సీ॥ వీయెడఁ బెట్టనియెరువు వండునఁ గ్రొవ్వు
చేనిలంకలఁ దనలోన నిల్చి
మొలనూలువలె సేతు పులియఁగ లేచి కా
ల్వలకేలు చాచి జీవనము లొసఁగి
సంసారము న్గడ్చు స్వతరంగములవంటి
పడవల న్దరులకుఁ బ్రజల నడిపి
పెరిగినకొలఁది సత్పురుషజీవిత మట్లు
లెల్ల ప్రాణుల కుపకృతిగఁ దిరిగి

దాతయటు లన్నిచోట్లఁ బ్రభాతి వదసి
పండితునివలెఁ బూజ లెప్పట్లఁ గంచి
ఆర్యుగతిఁ బూర్వమర్యాద ననుసరించి
నప్తఋషి పద్మతుల గోద జలధినెనసె॥

అ॥వె॥ పానగోష్ఠి నెమ్మి వలెఁ గొన్ని కాల్యలు
వాన కురియు నంతవగకుఁ దోచి
పంకశేషము లయి యింకెరున్, మఱికొన్ని
మన్ను నపుడు సుజనమైత్రిఁబోలు॥

సీ॥ మీఁదుక్రిందుల దవ్వమేరఁ ద్రుళ్ళిడుచోఁ జ
తుర్విధ వాద్య మాధురి వహించు
చెలఁగి చరాచర జీవులఁ బెంచుచో
సదయ బౌద్ధప్రళాసనము మించు
సుదీగొని త్రిప్పి వస్తువు ముంచి తేల్చుచో
దాఁగురుమూఁతలాట మఱపించు
పైకుబ్బి బండల బంతులాడించుచో
గారడీని కరలాఘవముఁ గంచు

నిగుడు కార్పిచ్చుపాలిటి నిధనతార
తీర పుష్పిత సకల ధాత్రీజవార
కలితడిందీర నవమధుతులితనీర
స్వచ్ఛముక్తాప్రభాపూర యద్రిధార॥

ఉ॥ నూతులు కొన్ని సజ్జనమనోగతిఁ జేయుఁ బరోపకారమున్
ప్రీతిగఁ దీపులై, సులభరీతిగ జీవనదాయకంబులై
యేతటినై నఁ, గొన్ని కడనేవగఁ, జేదుగ, నంటరాక, దు
ర్జాతుల శాసనంబటు లెసంగెరు నప్పులఁ గష్టకారులై .

73. టెన్నిసుక్రీడ :

సీ॥ ధర్మార్థ మెగచు మత్స్యముల లంకించు గ్ర
 ద్దలగతి బంతికోలలు చలింప
 అస్వతంత్రపు బ్రతుకట్టు లట్టిటు తూలఁ
 గొట్టఁబడిన చెండ్లు మిట్టిసడఁగ
 రాణివాసపు తెఱలా గంటరాక మ
 ధ్యస్తమౌ జూలు మర్యాద నిలుప
 యజ్ఞవాటము పలె స్వచ్ఛమై నున్నని
 హద్దుల నాటప ట్టలరుచుండ

భటులు మగ్గుపుకందెల పగిది తిరుగ
 ఓటమి నెల్పు లెక్కించు మాట చెలఁగ
 అలకనారాయణ గజేంద్రుఁ డతిలఘువుగ
 వేడుకలుమీరఁ గందుకక్రీడ సల్పె.

74. తిరువల్లూరు రాజాయి పాట :

గీ॥ జిలుగు రతనాలపేట, పూచెందులాట,
 క్రొంజపుల యాట, అమృతంబు కొలను మోట,
 వలపు ముద్దుల మూట, పువ్విల్లువేట,
 హాయి నొడపోయు తేట రాజాయి పాట.

75. పప్పు వెంకన్నగారి పాట :

ఒకసారి పావుర మొదిగి వచ్చిన యట్లు
 వానకోయిల పిట్ట పలికినట్లు

ఒకపరి మేల్పటా నొడిసి పట్టినయట్లు
 మించుతో మబ్బు గర్జించినట్లు
 ఒకమారు వెన్నెల లొలికి కాసినయట్లు
 కొలనిలో జలకేళి సలిపినట్లు
 ఒకతూరి గవ్వ గిలకరించినట్లులు
 చేడెతో పూల చెండాడినట్లు

చిన్నినాయన్న నీ పాట వెన్నముద్ద
 లేసినట్లులు జువ్వల నెగచినట్లు
 సన్నచెంబేలి జాజులు జల్లినట్లు
 చిన్నిపూదేనె పైపయి చిందినట్లు.

III శతక సారణి

౧౪. సూర్యనారాయణ శతకము

76. సూర్యనమస్కారములు:

మ॥ ఆరవిందప్రియ! నీవు దూరమగు నష్టయ్యయ్యో! దుర్దాంత దు
స్తర ఘోరాంతతమిస్ర మగ్నమయి భూతవ్రాత మాపత్పరం
పరిం బొందును నీదు తత్వ మెదలింప స్పర్శము న్నూన్యమౌ
వరయ న్నివె చరాచరంబులు మహాత్మా! సూర్యనారాయణా!

మ॥ కమలా! నికసింపజేయునెడ శృంగారంబు హాస్యంబు, దు
ర్దమ మందేహతమిస్రమారిణమున నౌద్రాద్భుతోద్వీర సం
క్రమ వీరత్పరియాసకంబులు, లనత్కారుణ్యముం దావకీ
న మహాభక్తులయందు. న స్తగిరిపొంతన్నాంతి భావంబు నీ
వమరంజేయుదు నిత్యనిర్గుణుడవై హాసూర్యనారాయణా!

మ॥ తనరంగా దువనై కసుందర వదూదంతచ్చదాస్వాదనం
బునకై కాదు త్రిలోకరాజ్యవిభవంబుం బొందఁగాఁ గాదు కా
ప్రనిహితప్రతిభావిశేష మగుపట్టున్గోరి కా దక్కటా!
నిను సత్యంబుగఁ జూడకేదెచ్చెదను దండ్రీ! సూర్యనారాయణా!

మ॥ ధనమా రాదు, దురాశ పోదు, పరతత్త్వజ్ఞానమా లేదు, యౌ
షణమా నిత్యమకాదు, వార్ధకమున న్వామాక్షియౌ, జేదు, జీ
వనమా యెన్నఁగఁ బాదు దుఃఖములకుం, ల్మౌఱులు ల్లావున
న్నిను నేఁ గొల్తు ఏకేల. వాదు దయఁ గన్మీ సూర్యనారాయణా!

మ॥ సమత స్తోతుల కెల్ల భూతదయయు స్సత్యంబు బోధించుచు
 ప్రమణ స్నీదగు కీర్తి రాల్గరఁగ గనప్రొడిచేఁ జాటుచు
 స్త్రమదంబొప్పఁ, బరాంగనావిముఖత స్వర్తించుచు స్త్రహృచ
 ర్యము నే సర్పెద నాకుఁ దోడుపడు మన్నా! సూర్యనారాయణా!

క॥ ఈహాపోహలు శాస్త్రశోధనములు న్యుక్తు ల్కృతుస్సానము
 ల్సోహమ్మంచు వచించుట ల్యుతలుః సత్యంబుం దయ న్గర్గి యు
 త్సాహం బొప్పఁగ తక్తితో తవదుదంచన్నామసంకీర్తనం
 బాహా! సేయక మోక్ష మబ్బుపెటు లయ్యా! సూర్యనారాయణా!

మ॥ దరణిం జీకటివేళ దవ్వవెలుఁగుం దర్పించు కందోయికి
 స్మటి యే వస్తువులైఁ, దోచనటు నిన్ ర్యావించు నవ్వాని క
 ద్దిర! యీ లోకవికారము ల్మది రవంతేనిం గనన్రావుగా
 యరయంగాఁ దన జీవితంబున మహాత్మా! సూర్యనారాయణా!

మ॥ అమర నృంగరునుండి దావిదగు చాయ న్వేలుసేయంగ శ
 క్యముకానట్టుల విజ్ఞగం బెడవరాదయ్యారె! విచ్చుండి; చ
 క్రమునం గోణమురీతి నారయఁగ నీ త్రైలోక్య మేపారి నా
 శము నీయందునఁ జెందుచుండుఁ బరమేశ! సూర్యనారాయణా!

క॥ ద్వైతంబుండుట యుక్తి కాదు, మఱి యద్వైతంబు ప్రత్యక్షబా
 వాతీతం బటుగానఁ గర్మములు సేయ న్మాననాదెంతయున్
 ద్వైతాద్వైతముంబు బ్రహ్మ మనుచున్ధర్మంబు విరోహియై
 బ్యాతి స్సర్వీనవాదె యుత్తముఁ దనంత! సూర్యనారాయణా!

క॥ పాముం జావదు, కట్టయు విరుగు నవ్వా ర్తను సారంబుగా
 సామర్థ్యంబున వస్తుశోధన యెడ న్సంకాసమాదానము
 ర్శీమం బొందవు గన జ్ఞానమునఁ దుష్టిం జెందరా దెందున
 న్వామి! పదబక్తి యోగమునఁ దప్ప న్సూర్యనారాయణా!

HYDERABAD 1975

మ॥ అరయంగా నకల శ్రుతిస్మృతి పురాణాద్యర్థసారంబుఁ ది
ల్యలు నా శక్తికొలదిఁ జూచి తుద కిమ్మై రూఢిఁ గైకొంటి నం
నరణాంబోదిఁ దరింపఁజేయుటకు యుష్మద్భక్తి దక్కన్య మీ
నరలోకంబున లే దుపాయ మవి యన్నా! సూర్యనారాయణా ।

౧౫. సత్యవ్రతి శతకము*

77. సత్యవ్రతి :

- కం॥ బ్రతుకున సుంకం బెఱుగక
స్వతంత్ర రాజ్యంబు నేయు ప్రభువువరె, బతి
వ్రతవరె, నహజకవి వలెన్
సతతము సంతస మెనంగు సత్యవ్రతికిన్.
- కం॥ అతిజార విసుగుఁ బతికిన్
మరిహీనుఁడు దనము లొసఁగు మఱి తిరుపతికిన్
స్తుతి పొసఁగు జగత్పతికిన్
సతతము సంతస మెనంగు సత్యవ్రతికిన్.
- కం॥ అతుల వికారము మీన ము
నృతవాదికి శక్తిహీన వీచ కుమతికిన్
ఓరి సూన్యత నెడ సొగసది
సతతము సంతస మెనంగు సత్యవ్రతికిన్.
- కం॥ బ్రతుకునఁ జదువులు సందెలు
చతురకళానిష్ఠజితయును సర్వప్రజ్ఞుల్
విత సూన్యత మాడవిచో
సతతము సంతస మెనంగు సత్యవ్రతికిన్.

[* ఈ శతకము ముద్రితమట. ఆనందగజపతి ప్రభువున కంకితము. నే దండ్రిము.
కొలది పద్యములు మాత్రము దొరికినవి. సం.]

౧౬. ముకుంద శతకము*

78. హృదయ నివేదనము:

- కం॥ పొందుగ నిన్నుం బాడుట
కుం దప్ప మఱెట్టి వృత్తిఁ గొల్పింపకు న
న్నుం దయతో నారాయణ !
కందళితానంద మూలకంద ! ముకుందా !
- కం॥ ముం దెట్టులనో ! పసితన
మందే నీ భక్తి పొడమె బాగుగ నది వి
ల్పం దగురా నారాయణ !
కందళితానంద మూలకంద ! ముకుందా !
- కం॥ ముందుల మారివి నీ దెన
దెంద మిటుల భ్రమముఁ జెందెడిన్ విడువక ప్రో
వందగురా నారాయణ !
కందళితానంద మూలకంద ! ముకుందా !
- కం॥ ఇందలి లౌకిక దంభము
లందున నా మనసువిల్ప కనవరతము నిన్
జెందింపుము నారాయణ !
కందళితానంద మూలకంద ! ముకుందా !

[* ఈ శతకమునుండి కొందరి వద్యములు మాత్రమే నే డువలర్పింపఁబడినవి. సం.]

౧౭. మృత్యుంజయ శివ శతకము

[దాసుగారికి జీవితమునను కళారంగ వ్యాసంగమునను నిత్యానపాయ మైన సహచరునిగ నుండి ఆయనను కంటికి రెప్పవలె కాపాడుచు అవసరమగుచో కర్రపెత్తనము చేయుచు తన యాజ్ఞాజీవితము ఆయనతో హరికథలలో పాటకచ్చేరి లలో సహకారగానముచేయుచు పెద్దపెద్దపండితుల పేరొంగములలో పెదాషనిపించు కొన్ని గాంధర్వదూర్వహుడు పేరన్నగారు - ఆయన కన్నగారు. వారి అనుబంధము జన్మాంతర సౌహార్దబంధురము. ఆ అన్నగారు మృత్యుముఖద్వారమున బడినప్పుడా ప్రక్కనే అర్చనయనాలతోనున్న దాసుగారి ఉద్విగ్న హృదయమునుండి అల వోకగా అకువుగా బాహిరిల్లిన దీ శతకము. అయితా పేరన్నగారు బ్రదికి బట్ట గట్టిరి. తదుపరి పెక్కెండ్లు దాసుగారి నిర్యాణానంతరమును జీవించిరి.]

79. సహౌదర సౌహార్దము :

కం॥ భోగములఁ గోర నొల్లము
భోగీశ్వరభూష ! బ్రతుకు పొడిగించినచో
నీ గానము సంతృప్తిగ
బాగుగ ప్రకటింప నానపడితిమిర శివా !

కం॥ తోడుగ నీడగఁ దోడుగ
వేడుకతో క్రతుల మేళవించుచు నిన్నుం
బాడి కసి దీర్చుకొందుము
వేదెద మాజంటఁ బెంచు పెక్కెండ్లు శివా !

కం॥ ఆశ్రమము నీ కీర్తన
కే శ్రమ ప్రాణంబు లనక యెల్లదెసలు రా
గాశ్రమములుగాఁ గవగా
మిశ్రలయలఁ బాడఁ జిరము మెలఁగించు శివా !

కం॥ నే బ్రతికిన సార్థక మే
మీ, బుజములు కాళ్లు కనులు మెడ లేనట్లా
నాబ్రతుకు, జంట నలరం
గాఁబ్రోచిన విన్నుఁ బాడి కడగందు శివా !

IV రూపక సారణి

౧౮. సారంగధర నాటకము

80. తెనుఁగుతీపి :

ఆ.వె. మొలక రేతదనము, దరిదుల నవకంబు,
మొగ్గ సోగదనము, పువ్వులావి,
తేనె తీయదనము, తెనుఁగునకేకావి
పరుష సంస్కృతాభ్యుదాసకేది :

81. బలవా నింద్రియగ్రామః :

గీ॥ ఒంటిపాటున సొగసరి కంటఁబడుట
వలుకరించుట కొక్క నెపము దొరకుట
కలుగునప్పుడు మోహంబు కనులఁ గ్రమ్మి
జ్ఞానులైన వివేకంబు గానలేరు.

గీ॥ ముత్తెపుంజిఱునపు మొల్కలెత్తుచుండ
చీకటి, మెఱపు వాల్చూపు చిమ్ముచుండ
కుల్కుగుచ్చుల పయ్యెదకొంగుఁ జార్చి
బర్మివెట్టెడి జవరాలిఁ బాయఁదరమె :

82. జగత్తు - భగవంతుడు :

మ॥ కలయందెత్తెడు మేనఁ దోచెడు జగత్కార్యంబులుం జిత్తనం
చలత న్వాస్తవమందు పోల్కిఁగనుఁడి నర్వప్రపంచంబు న
జ్ఞులకు నిక్కముగాఁ గనందెడుఁ, బ్రాజ్ఞ ల్పూర్ణభావంబు ని
శ్చలమౌటం దమకన్న వేఱు గన రీత్యంబుఁ బ్రాపించుచున్.

గీ॥ కాశ్యత ప్రకృతిలోన బీజంబు జాడఁ
బూర్ణతం బట్టి పిన్నగాఁ బోయఁ బెద్దః
పిన్నదీపంబు క్రోవియం దున్న గుణముఁ
గన్నయటు పిన్నలో బుద్ధిమనతఁ జూపు.

గీ॥ తల్లి పై ని వలపు తగిలెనేనియును స
త్యంబు దాఁగెనేని; దరజీలోనఁ
దాపకృతమున కనుభవములేదేనియు
దేవుఁ డుండెననుచుఁ దెలియుటెట్లు ;

83. చిత్రాంగి మేడ :

సీ॥ ఇరుదట్ల కీర్పొచ్చు లింపుగఁ బాదంగ
స్వర్గంబు నెక్కింపఁజాలు మెట్లు
అద్దంబువలె మేని నంతయుఁ గన్పర్చఁ
జాలిన నున్నవి పాలగచ్చు
జీవకళలతోడఁ జెరిగి నవరసముల్
చెలువారఁ జూపెడు చిత్రరువులు
మాటిమాటికి వింక మాటలాడుచుఁ బంజ
రములలరించు గోరలు చిలుకలు

కలుగు నీ మేడపైనుండి కాంచునపుడు
క్రింది జనములు చీమల చందముగను
తోటలుం బూరిబయలుల వాటముగను
గానఁబడుచుండెఁ దిరిగెడి కమ్మఁగవకు.

84. కులకాంత :

గీ॥ కులముం బొరుషముం గల
తలిదండ్రుల కొదవి తగిన దాంపత్యమునన్

జెలగు జవరాండ్ర చిత్తం

బులు చలియించునేద రోకమున హద్దున్నే :

గీ॥ అగ్నిసాక్షిగఁ బరిణయ మాడుకొన్న
దవుని యెదరోనఁ దలుగని తంపివెట్టి
బంధువుల కెల్లరికిఁ దలవంపు చేసి
జారగా మనుటకన్నను జావుమేలు:

85. చంద్రుని మొగము :

గీ॥ తా నొనర్చిన చీకటితప్పెఱిగియు
మగవి విధిలేక కనిపెట్టు మగువఁ బోలె
వెలితివడి ప్రొద్దుముంగల విలిచెఁ జంద్రుఁ
దాకసంపుపెనమున మారట్టువలెను.

86. మేలిముసుగు :

గీ॥ సన్నమబ్బునఁ దోచెడు చందురువలె
అకు చాటుండిన గులాబి యలరు మాడ్కి
నీటఁ బ్రతిఫలియించు మానికమువోలె
చీరముసుగునఁ జిత్రాంగి చెల్వమీటె.

87. దైవోపహతుఁడు :

గీ॥ అపదకు హేతువులు దోచియైవఁ దన్నుఁ
ప్రాణవీత్రులు వారించి యైన నన్నుఁ
తోలి తప్పుత్రోవం బడిపోవుఁ గాని
యకటదైవోపహతుఁ డెట్లు లాగఁగలఁడు.

88. ఋతాన్మతవైఖరి :

గీ॥ నెనరు, దిట్టతనము, నోడ్పు, నిర్మలతయు,
నిశ్చలతయు, దట్టస్థత, నియమితగతి,
జెందు దృష్టియు, సుస్మితమందవాక్కు-
నత్యవంతుని యాస్యరక్షణము లివ్వి.

గీ॥ దొంగతనము, సిగ్గు, వెంగలికనమును,
వగలపెగలు పొగలు, వలపుసౌలపు
గొలుపు కన్నుగవయు, గొంతునవ్వల మాట
కల్లబోతు ముఖము వెల్లడించు.

89. కళాఖిలారీక :

సీ॥ చిలుకలపై జిరిజిరి బాటు నెరియేటి
నీటిపై లకుముకి దాటు చూచి
నానాది నలవాటు బూని మెల్లనఁ జేర
వచ్చు జింకల కూర్మిపాటు చూచి
మడుగులఁ జెఱలాడి బెడిదపు బొడ్డులఁ
బొలయించు నేనుగుపోటు చూచి
దువ్వి ముద్దుగొనుచు దొడ్ల పులులతోడ
నాటాడు చెంచెత నీటు చూచి

వర్ణనము సేయుచున్ భూరివనములందుఁ
బలురకంబుల పిట్టల పలుకులకును
స్వరముగట్టుచుఁ జెట్టుల పట్టలందుఁ
బద్యములు వ్రాయు భాగ్యంబు పట్టు నెపుడు!

౧౯. దంభపుర ప్రహసనము*

90. వేసవి:

❧॥ కాలువ కంపులన్ బరగు గాడుపు, లెల్లదఁ దేళ్లుకుట్టి గ
గ్గోలగ నేడ్చు నేడుపులు, కుక్కల వేటలు, దోమకాటులున్,
ప్రేరెడి సోదె బూచులును, రేగు విఠూచులు, పొక్కు పుండ్లునున్,
గాలెడి విండ్లు గల్గి నరకంబయి వేసవి వచ్చె విచ్చటన్.

[* ఇది యొక పద్యరూపకమట. 1921 ప్రాంతమున రచింపబడినదట. ఇందలి పాత్రము లానాటి కఠిసయ విజయనగర పురప్రముఖులకు ప్రతీకములట. అచ్చయిన దని వినితిడి. గ్రంథ మలబ్ధము. ఎట్లో యాయొక్క పద్యము మాత్రము దొరికినది,నం.]

V ఆచ్చిక సారణి

౨౦. ఆచ్చ తెలుఁగు పల్కుబడి

91. తెలుఁగు తెలివి:

మంజరి || తీయన మెత్తన తేటతెల్లంబు
నుదులలో నచ్చతెనుంగు నయంబు
ఆచ్చతెలుఁగువార లచ్చతెనుంగు
తెలియవియెడ వారి తెల్వి రొనంగు.

వేయబాసాడిన వెలయునా మెప్పు
వేయలకే చెల్లు వేయపు పల్కు
మానిసికిం దగు మావిసి కుల్కు
దయ్యపు పలవంత తగదు మానిసికి
మనుగడకున్ నాటు మాటలే చాలు
బ్రతికున్న తల్లి యిప్పటి నాటుదాన.

ఎల్లపల్కులఁ దెలుఁగే మేలుబంతి
ప్రజలలోనన్ దెల్లువాఁడే వలంతి
తెన్నునాడే నలుదెసల నాడెమ్ము
పాట లాటలు తెల్లువారల సొమ్ము.

తేటతీయని యచ్చతెనుఁ గనువాఁడు
వాసికెక్కిన చదువరి మొనగాఁడు.

౨౧. వేల్పు వంద

[ఇది సింహాచల స్వామిపై చెప్పబడిన శతకము. దాసుగారి స్వానుభవ మహా
రావ్యము. భక్తికి భండారము. లోకజ్ఞతకు కొటారము.]

92. రెంట్రాగుడు తిండి మెట్టంటువేల్పు!

సీ॥ వంజుడు కలనై వ నమరకయుండుట
పయమాట్లు నీపేరు తలఁచుకొనుట
లాఁతియిల్లాండ్రపై లలిగొనకుండుట
పొన్న నీదద్దడంబున కతుకుట
తనకొఱకై కల్ల లవఁబోవకుండు తె
న్నాకైన నీతిరునాళ్లఁ గనుట
యిర్గుపొర్గులకు పెబ్బర సల్పకుండుట
నీకుగుర్జార కావికల నిడుట

తనకుఁగల్గినదావితోఁ దవ్వెగొనుట
నీకు విల్వదోపిచ్చుట విక్కువముగ
మంచినడువడిరేక నిన్నంచుటెట్లు
రెంట్రాగుడుతిండి మెట్టంటువేల్పు॥

సీ॥ మిన్ననేలలనెల్ల మెలఁగు మైతాల్పులఁ
గడుఁ గన్కరమ్ముతోఁ గవినఁగావి
తావిల్లి వేఁగియు న్దనతోడివారికి
నెమ్మినాఁకొంట మానిచినఁగావి
వెంటల నగరుల నీడుల నెందేవి
నీ గొప్ప చాటి వినిపినఁగావి
యేకోరికయరేక నీకుఁగోవెలతిర్వ
శిరతిరునాళ్ళఁ గొలిపినఁగావి

అకట మఱి యెట్టి మంచివాఁ దై నఁగాని
తప్పకొనరేఁ దులియుఁగొయ్య దిప్పురట్టు
పగడ నీ నమ్మకమున కే యగదులేదు
రెంటత్రాగుఁడుతిండి మెట్టంటువేల్పు!

పీ॥ సారులఁ, దరుకులఁ, గౌరులఁ, గోవుల
జెలఁగి గజ్జెలుగట్టి చిందు తీర్చి
వేడుకతో నొత్తుకాఁడు, గుమ్మెతకాఁడు
తోడరాగొంతెత్తి పాడియాడి
కుడికయిం జిప్ప మువ్వదులమోఁగించుచు
నెడమ కైకనవ న్నడులఁదెలిపి
మందుచల్లి నయట్లు మంది వేలకొలంది
సోల నీ ముచ్చట లేవఁ చెప్పి

నాల్గువందలమూమద ల్నులువలనుల
నయిది ముమ్మాఱురెట్టింప నయినయేండ్లు
హాయిగా నిన్ను గొల్చిన యతఁడె మేటి
రెంటత్రాగుఁడు తిండి మెట్టంటువేల్పు!

పీ॥ కుడియద్దుపర్చిడి, కుమ్మరింపు, పజము
చాంగిణ, చాళియ, చలికి, చేబ
కన్నాత, కల్లము, కళవరము, తిణిగి,
గొంతుమా, త్తాఁటదుగు, మొన, కిల్లి
తోరహత్తము, తొట్టి, తొక్కిన, పారము
రూణింపు, తాళము, రొండివేటు
సీసము, సమసము, జేబ, కందణము, పె
ట్లాగు, లోచి త్తరి, లాఁగురింజ,

రాటము, సురాటము, న్నరిపోటు, కెల్లి
లోమొన, తడకా, రెక్కరి, లో లొంకదొట్టి

యంజమెట్టుఁ దొల్లి నీ యందగొంటి
రెంట్రాగుఁడు తిండి మెట్టంటువేల్పు!

౨౨. వేల్పు మాట

[ఇది భగవద్గీతకు అనువాదము కాదు. మఱి - మానసపుత్రిక. దాసుగారికి దత్తపుత్రిక. దీని పీఠిక చివర దాసుగారి వ్రాయన మిట్లున్నది :- "ఇరువ దేడంకెలలో నెద్దియైన నొక యంకెను దలంచుకొని యీ వేల్పుమాట పొత్తములో నెద్దియైన నొక పెడ తెలుచి మీఁదినుండి క్రిందివరకు లెక్కింపఁబడిన యిరువదేడు బంతులలోఁ దాఁ దలంచిన యంకెగల బంతి చదువుకొన్నప్పుడు తాననుకొన్న పని యేమగునో తప్పక తెలియఁగలదు" అని. వాసుదేవుడు తమ హృదయమునే గాక వాక్కును గూడా ఆవేశించి యున్నాడని కాబోయ దాసుగారి విశ్వాసము. ఆ సంఖ్య నిర్దేశము సాధిప్రాయముగ నున్నది. స॥]

93. కోరిక :

బడి॥* తెల్లముగా నచ్చ తెలుఁగుతోఁ జెప్పు
మేల బల్మిన్ జేయు నెగ్గెఱింగియును
మానిసి ; నాయరమర తీర్పు మప్ప !
అనఁ బిన్ననవ్వున ననె నల్లవేల్పు
కడముద్దె వెట్టి, తోఁకలి తలచుట్టు
మచునట్లు లడిగెదో యబ్బాయి ! నీకుఁ
జెవి పట్టలేదు నా చెప్పినమాట
మఱువకు సరిగ నీమది నిల్పుకొనుము
కోరికె తప్ప నీకుఁ బగవాఁ దెవఁడు
నీరూపు కోరిక, నీకు నీ వెదిరి
అద్దము గను పిచ్చుకటు తమకమున

*చిత్రముగా దాసుగారిట్లు తమ విష్ణునహస్రనామాది కృతులందును 'మంజరి' వి 'బడి' యని స్వతంత్ర నామమున వ్యవహరించిరి.

నీ నీకతోడనే నీవు పోరెదవు
 నను నమ్మలేదు తిన్నఁగ నీవు గనుక
 మదిలోన నీ కరమర తీరకుండె
 మఱి వేఱు చూడకుమా ననుందప్ప
 నా రూపు మరియాద నడిపెడు నేర్పు
 మరియాద నడుపు నీ మార్తుర నోర్పు
 ఏకోర్కెయున్ లేక యెదిరి నడంచు
 కోర్కె మానక సమకూరదు మేలు
 పనివడి నీ పగవారల నోర్పు
 కొనకు నీ కొరవి కోర్కె చేకూరు
 జగమునకున్ మేలు సలిపెడు కోర్కెఁ
 జెలఁగుట తగు మానిసికి మరియాద
 మరియాద నడుపుము మఱిమాట లేల
 నీ బ్రతు కీడేరు నీ కోర్కె దీరు
 తనియు కోరిక మెయిలాల్పు సాజంబు
 కోర్కున్న దనుకఁజేకూరదు తనివి
 కోరిక చేతనే కోరికన్ గొట్టు
 వెరవున విసముచే విస మూర్చవలయు
 వినువాఁడ వీవు, చెప్పెడువాఁడ నేను
 నీకును నాకు లేనేలేదు వాసి
 తలఁపు తనంతఁ గదలుచు విచ్చొందు
 కదలిక నీవు, విల్కిడ నేను మఱియు
 నీ రూపు కల, నిదుర నా రూపు
 పాటుపడుము నన్నుఁ బ్రాపింతు వీవు ॥

VI సంస్కృత సారణి

౨౩. శ్రీ హరికథామృతమ్

94. తత్త్వదర్శనము :

శా॥ "కాల స్పన్నిహితో మతి ర్విచరితా తజ్జలగమస్సూచితో
దారాపత్యగతం మనాగపి మనో నాద్యాన్ సంధుక్షతే ।
య త్తత్త్వం కథితం త్వయా చిత పరివ్రాదేకవేద్యం మునే
సూక్ష్మద్వార మనూనవ స్త్వివ మమ శ్రోత్రం న తద్గచ్ఛతి."

స॥ స్యాద్రాజ్యం స్వర్గతుల్యం విరహిత నకల జ్ఞాతివైరం సుధర్మ్యం
కాంతా సాధ్వీ ప్రకాంతా విరత నవవయోహుపరమ్యా లభేత ।
ఆరోగ్యం సుందరత్వం విషుల భుజబలం వేదకాత్రప్రథాః స్యుః
సర్వా జ్యేతాని సౌఖ్యం నహి దదతి నదా భక్తివన్మాధవస్య ॥

భూలోకస్త్యేకార్థే వార్తక్యమయం పరే స్వతారుణ్యం
దర్శయతి లోకబంధుః వ్యననోదయయో స్సమానురాగేణ ॥

ప్రవృద్ధార్కేందు కిరణైః పరిపూర్ణం దిగంతరమ్ ।
శోకానందాశ్రు సంపాతైః ప్రసూతాక్షితలం యథా ॥

వివన్నమేనం దృష్ట్వా మే క్షుభ్యతే హృదయం భృశమ్ ।
తస్యావస్థా మయా ప్రాప్తా దయాఽపి చిత దుస్సహా ॥

సీ॥ నంవర్థమాన తృప్తా రుజాక్రాంత వ
యసి గలితేఽతి మిథ్యా వివేక,
తస్కరేణావహృత నిజ విశ్వాన వి
భవ ఇహ తావక భక్తిహేతి,

మహాహ సముద్ధర్తు మవ్యశక్తోభవన్
దుఃఖ్యాన్ పరిభ్రమన్ దుస్తరభవ,
విపినేఽరిసత్త్వ విభీషణ ఈషణ
కంటకే విభ్రాన్తి కష్టమార్గ,

ఏవ తాపత్రయాభీల-దావ పావ
కావృతే మర్త్య ఉగ్ర మృత్య్వజగరేణ
కదితో నశ్యతితరాం ప్ర-కంపమాప్య
హే జగన్నాథ సంశ్రిత-హృద్విబోధ ॥

స్వచ్ఛాయాం దర్శణే పశ్యన్ యువ్యతే చటకో యథా ।
మాయాయాం స్వం వీక్షమాణః తథామూఢో విముహ్యతి ॥

అవిద్యా నిద్రయా జన్తుః భవస్వప్నం ప్రపశ్యతి ।
జాగర్తి శ్రీపతేః నామశ్రవణేన న సంశయః ॥

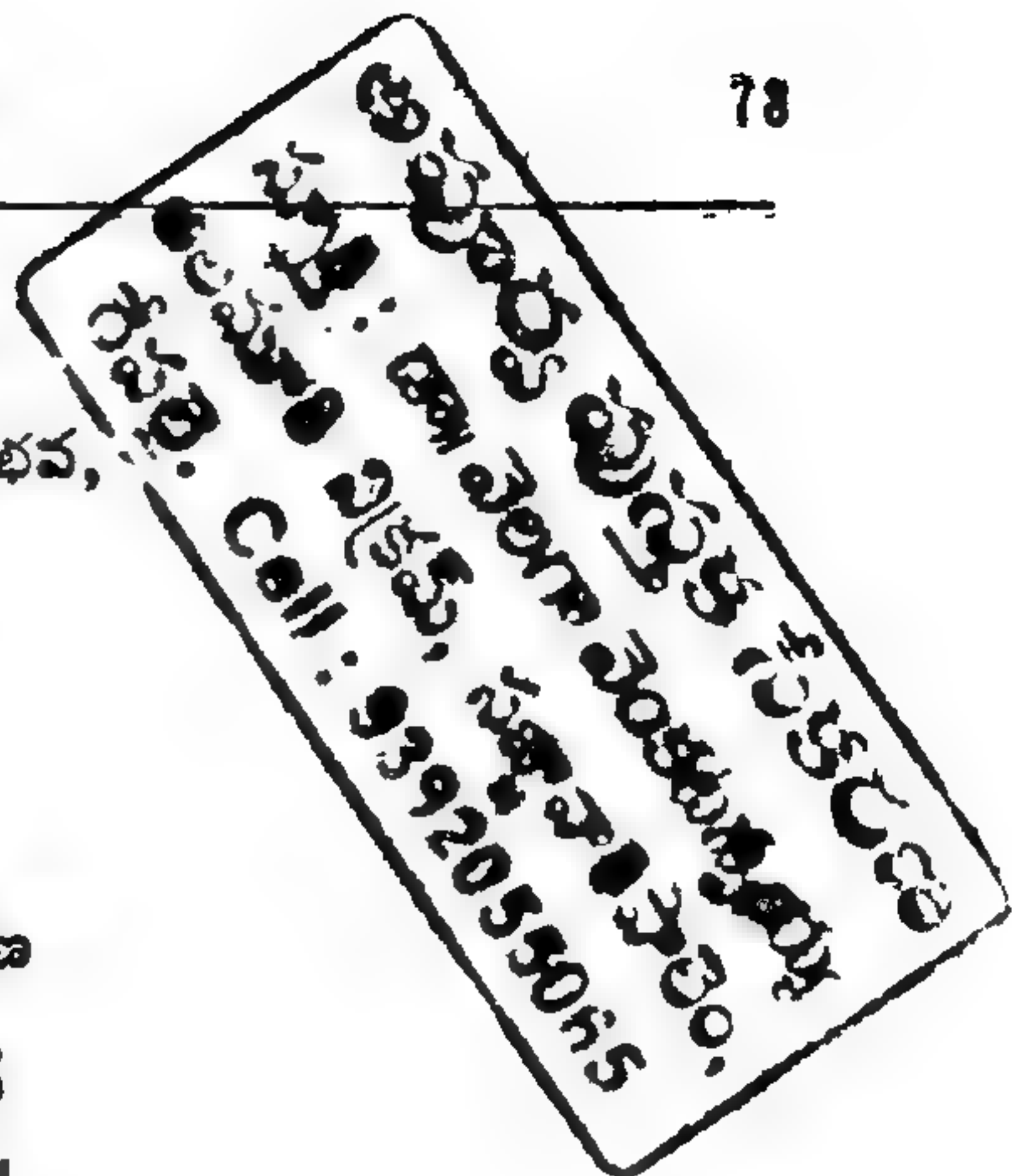
హరిభక్తి నౌకయైవ ప్రకటిత సంసారవారిధిం తరతి ।
ఇతరేణ కర్మణాఽఽజ్యేనేవ నరః ప్రజ్వలయతి భవవహ్నిమ్ ॥

రీలామానుషరూపే పరమాత్మని కేశవే వృథై వాభూత్ ।
జాంబవతః సామర్థ్యం జీవన్ముక్తే యథా భవౌద్ధత్యమ్ ॥

దరితుం పాతయితుం సంచలయితు
మయతిష్ఠ బహువిధోపాయైః ।
కృష్ణం భల్లుకపతిః కింతు
అశాశ ఇవ హరి రహాదచలః ॥

స్థూలం సూక్ష్మం, ఋజుం వక్రం, స్నిగ్ధం బర్పర మైక్షిత ।
విపరీతం వస్తుతత్త్వం కువేలో రథ విభ్రమాత్ ॥

నగుణోఽపి విగుణ స్త్వం
సుఖ్యామల విగ్రహోఽశరీరోపి ।
కార్యమపి కారణమభూః
కృష్ణః త్వాం వేత్తి కః శివేన వినా ॥

౨౪. రామచంద్ర శతకమ్

95. భక్త హృదయము :

భుజంగప్రమాతమ్ — “బలం రోదనం బాలకానా”మితి త్వం
విదన్ మాం సమాశ్వాసయా తీవ మాధమ్,
విజానాసి మే తప్తచేతః త్వమేవ
ప్రసీద ప్రసీద ప్రభో రామచంద్ర ॥

సుఖేస్సాకృతః స్యాత్ ప్రయత్నః ప్రజానాం
త్వదీయానుకంపాం వినానర్థకారీ,
భవాన్ యంత్రీ, అహం యంత్ర ఏవా స్వతంత్రః
ప్రసీద ప్రసీద ప్రభో రామచంద్ర॥

తరంగోఽస్తి వార్ధౌ, నవార్ధి స్తరంగే
తథా విశ్వమస్తి త్వయి, త్వం న విశ్వే,
త్వమేవ ప్రమాణప్రమేయ స్వరూపః
కథం విద్మహే త్వాం ప్రభో రామచంద్ర ॥

మహీజాధరోష్ఠ ప్రవారేఽలి కల్పా
పురద్విత్ ధనుః కాననేఽగ్నిచ్చటాథా,
సకృత్కౌశికాంఘ్రిస్థితఽంభోజతుల్యా
చకాస్తే స్మ తే దృక్ ప్రభో రామచంద్ర ॥

నభః ఖండశో ముద్గరేణేవ భేత్తుం
పదార్థస్థితిం తర్కతో వేత్తు మీహే,
అలం తత్త్వ జిజ్ఞాసయా కూన్యదృష్ట్యా
భవదృక్తిరేవాస్తు మే రామచంద్ర ॥

‘బహుస్యా’మితి ప్రేక్షణేనైవ విశ్వం
వినిర్మాయ మాయామయం త్వయ్యనన్తమ్ ।
సదా క్రీడసే నిర్గుణోఽపి స్వభావాత్
అచింత్య ప్రభావ ప్రభో రామచంద్ర ॥

ముహుర్వేదశాస్త్ర ప్రభేదా నశేషాన్
మదీయానుభూతిం సమంతాద్విచార్య ।
దృఢం నిశ్చినోమి ప్రమాణం ప్రమేయం
ప్రమాతా త్వ మేవేత్యహం నిశ్చినోమి ॥

తులాయాం సమం దర్శరాం స్తోత్రయేచ్ఛేత్
సమన్వేతు కామః శ్రుతీర్పహ్లాణి స్యాత్
కథం వేదితవ్యః స యః సర్వవేత్తాఽ
ప్యలం వ్యర్థజిజ్ఞాసయా రామచంద్ర ॥

దశాస్యో దరా ప్రాణయుక్తః శరీరీ
విదేహాత్మజాయాప విద్యాఽపహరీ ।
భ్రమాద్ధిం సముల్లంఘ్య బ్రహ్మత్రుత స్తం
విజిత్యావ తాం త్వం పునా రామచంద్ర ॥

మమ స్వన్నదృష్ట్యంతతో వ్యాసమానే
ర్మతం సత్యమద్వైత మేవేతి మన్యే ।
తథాపి త్వదీయాంఘ్రిభక్తి రుచిర్మే
యథా జానకీ తే ప్రభో రామచంద్ర ॥

అహం శీకర స్త్వం సముద్రః కరోఽహం
త్వమర్కోఽస్య హంరేణు రద్రీశ్వర స్త్వమ్ ।
అహం నశ్వర శ్శాశ్వత స్త్వం మృషాఽహం
యథార్థ స్త్వమేవ ప్రభో రామచంద్ర ॥

యతో జాయతే యత్రతో వీయతే తత్
 యథా మానస వ్యోమతః స్వప్న విశ్వమ్ ।
 మృషైత జ్ఞగద్భ్రాన్తిజన్యం సమస్తం
 భవానేవ సత్యం ప్రభో రామచంద్ర ॥

సభో నై ల్యవత్ రూప్యవచ్ఛక్తికాయాం
 త్వయాదం జగత్సర్వ మధ్యస్తమేవ ।
 అసంగో ఓవాన్ సచ్చిదానందమూర్తిః
 త్వయా పాలనీయా నయం రామచంద్ర ॥

యథాఽందాః గజం జజ్ఞిరే శాస్త్రిణ స్త్వాం
 తథైవా విదన్ పౌరుషేయ ప్రమాణైః ।
 అవాజ్మానసం సత్య మాత్మైక వేద్యం
 భవద్వివ్య తత్త్వం ప్రభో రామచంద్ర ॥

౨౫. కాశీ శతకమ్

96. కాశీపురి :

శ్రోణీఽరాలసా మట్ట సోపానన్యవరోహతి ।
 గంగామపి పునాతీవ స్నాతి కాఽపి పతివ్రతా ॥

మద్రూపేణైవ గంగాయాం త్వత్కృతం స్నాన ముద్యవేత్ ।
 తరయేత్ త్వం భవాభ్యే ర్నాః వదన్తీవేతి రాజతే ॥

శ్యామలత్వం శీతలత్వం సాదుత్వం నామ విందతి ।
 కృష్ణాత్ చంద్రవరాత్ జహ్నోః క్రమాద్గంగా భగీరథాత్ ॥

కాశ్యాం దేశీయభాషాయాం సర్వదా భోజ్యవస్తుషు ।
 మర్త్యవేషేషు సంగీతే సర్వత్ర మధురోరసః ॥

మాదృశః పాతకః త్వాదృక్పావనీ నై వ విద్యతే ।
దిష్ట్యాఽఽవయో స్సమావేతో గంగేఽద్య సమభూదహో ॥

౨౬. తారకమ్

97. ఈశ్వరతత్త్వము:

భేదో యథా కాండ తరంగయో ర్న
స్యాత్తేఽస్య లోకస్య త దైవ దేవ
సర్వః ప్రపంచః త్వయి కల్పితోవా
స్థాణౌ ఛివే ద్దస్యురివ భ్రమేణ ॥

దృశ్యాప్యదృశ్యా నదసత్స్వరూపా
త్వదీయ మాయా భ్రమకారణం సా
దిగంత రేఖావ దతీంద్రియంతే
త త్త్వం జగన్నాటక సూత్రధార !

త క్త్యైవ తేఽదీశ్వర దేవతాఽపి
శక్నోతి వేత్తుం పరమార్థ త త్త్వం
దృష్టి స్వరూపం ముకురశ్చయైవ
విరోకితుం శక్యత ఆదిదేవ !

ఏకత్వసంఖ్యా ప్రతిపాదకోఽంకః
నిరంతరం బోధయతే బహుత్వం
చింద్వస్వితః సుష్టు యథా స్వభావ
యుతః త్వ మేకోపి తథాఽసి దేవ॥

98. ఆదర్శ పురజనులు :

చంద్రికా ధవలచ్ఛాయా స్తత్రత్యా రేక్షరే జనాః
అన్యోన్య మైత్రీం కుర్వంతః సంజానంతో యథాయథమ్
విద్యయా సమయాకృత్య ప్రియాకృత్య ముహూర్గురూన్

....

ఏకతానాః సాంయుగీనాః వాగ్మీనో హృదయాలవః
క్షేమంకరా మహోత్సాహాః ఉరస్వంతో యశస్వినః
సమానపంక్తి భోక్తారః సమవర్ణవిభూషితాః
సామాన్య బాషా వక్తారః సమానాచార వర్తినః
వయః పరిణయం ప్రీతాం విద్యాభ్యాసం స్వతంత్రతామ్
ప్రాపయంతః

....

సామాజికా ఆస్తికా స్పృహశీనా దార్మికా బుధాః
శాకాహారా వావదూకాః కృతినః పురషోత్తమాః
తత్రత్యకా బిభూష ప్రీ వీరమాతా సులక్షణా
గృహకార్యపరా ప్రాజ్ఞీ బుధమాన్యా పతివ్రతా
వీధీ ర్విశాలా అమలా జలయంత్ర పరిష్కృతాః॥

99. సుకవి :

న దేవతాధీన మనః ప్రవృత్తిః
స్వాతంత్ర్య సంకల్పిత చారుకావ్యః
దయార్ద్ర చిత్తోఽంచిత సత్యవాక్యః
కలాచణః సత్కవిరేవ నాఽన్యః ॥

నవరుచివేదీ సర్వభూతానువాదీ
లలిత చరణధారీ సాధ్వలంకారహారీ
పరవశ సుఖయోగ శ్చిత్రసంకల్పభోగః
కవిః

....

VII అనువాద సారణి

౨౭. నవరస తరంగిణి

100. షేక్స్పియరు సాగసులు :

[గీర్వాణాంధ్రములలో అనువాదము]

మూలము :

A. To guild refine gold, to paint the lily
To throw a perfume on the violet
To smooth the ice, or add another hue
unto the rain bow, or with taper-light
To seek the beauteous eye of heaven to garnish
Is wasteful and ridiculous excess !

[King John—Act IV. Sc. ii]

౧. అను : శ్లో॥ స్వర్ణే హేమవిలేపనం, సమధికే రక్తోత్పలే రంజనం,
చాంపేయప్రసవే సుగంధకరినం, హైమోపలే స్నేహనమ్,
దేవేంద్రస్య శరాసనే సముదితే వర్ణాంతరప్రాపణం,
దీపే నార్కరుచిప్రదీపన మతివ్యర్థ మ్ప్రహసాస్పదమ్

౨. ద్వి॥ బంగరుపూత మే-ల్పంగరమునకు,
జెంగలువకు రంగు-సేత, నెత్తావి
సురపున్న తెరవుతె-చ్చుట, మంచుగర్ద
మఱి నున్ను సేయుట, -మరియొక రంగు
నగవైరి వింట నొ-నర్చుట, పట్ట
పగలు వెలింగెడు-భానుని కాంతి
హెచ్చింపఁ జేవ త్తి-నె త్తిపట్టుటయు
నచ్చపు నగుఁబాటు-సధికము వృథయు.

B. He was a man, take him for all in all
I shall not look upon his like again.

(Hamlet—Act I. Sc. ii)

౧. శ్లో॥ సోఽభూత్పుమా న్వర్వదై వ
సంపూర్ణ సుగుణాకరః
నాహం కదాపి వీక్షిష్యే
తస్య ప్రతివిధిం పునః ॥

౨. ద్వి॥ పురుషుఁ డాతండు సం-పూర్ణగుణుండు
నరయఁ డోవ నిక నే-నతనికి సాటి,

C. O, She doth teach the torches to burn bright !
It seems she hangs upon the cheek of night
Like a rich jewel in an Ethiop's ear
Beauty too rich for use, for earth too dear !
So, shows a snowy dove trooping with crow
As yonder lady O'ur her fellows shows.

(Romeo and Juliet—Act I. Sc. ii)

౧. శ్లో॥ అత్యంతప్రజ్వలితు మబలా శిక్షతేఽహోప్రదీపాన్
రాత్రౌ కాశీశ్రవణ విచలద్రత్నభూషేవ భాతి
సౌందర్యంచానుభవితు మతిశ్రేష్ఠ ముర్వ్యా అమూల్యం
వాయసౌమే చరతి వరకూవ తృణమందరే సా.

౨. గీ॥ చిలుకలకొలికి దివిటీల-వెలుగనేర్పుఁ
గలిగి వజ్రంబు పగిదిఁ జీ-కటిని మెఱయు
నందమంద నత్యధికంబు-నవని కరుదు
కాకులం దంచ యది తోడి-గరితలందు.

D. Cowards die many times before their deaths;
The valiant never taste of death but once.

[Julius Caesar—Act I, Sc. ii]

అ. తె. ఎన్నఁ దిఱికివార లెన్నియోమాలులు
చచ్చుచుండ్రు రాము చావక మును
పెన్నదై న దైర్యమున్న జనులు చావు
చవి యెఱుంగ రొక్కసారి తప్ప.

E. Friendship is constant in all other things
Save in the office and affairs of Love;

Therefore, all hearts in Love use their own tongues;
Let every eye negotiate for itself,
And trust no agent; for beauty is a witch;
Against whose charms faith melteth into blood.

[Much Ado About Nothing—Act II, Sc. i]

చ. వలపునఁ దప్ప మైత్రి పెరవస్తువుల నన్నిట నుండు నిర్క్కడన్
వలచిన యెల్ల దెందములు వాడుట మేల్ దమ నోళ్లఁ గావునన్
దెలుపుతఁ దన్నుఁగూర్చి ప్రతిదృష్టి తనంతట నమ్మ కన్యునిన్
బొంబొక మంత్రకఁ దతని బూమెల నెమ్మి కరఁగు మర్లుగాన్.

F. That ever death should let life bear his name
Where life hath no more interest but to breathe ?

[Titus Andronicus—Act III, Sc. i]

ద్వి॥ ఊపిరి తీయుచే యొక పని యైన
బాపురే చావేల బ్రతు కనరాదు ?

G. His words are bonds, his oaths are oracles;
His love sincere, his thoughts immaculate;
His tears pure messengers sent from his heart;
His heart as far from fraud as heaven from earth.

[Two Gentlemen of Verona—Act II, Sc. vii]

ఉ॥ అతని నుట్లొడంబడిక, లాతని యొట్టులు దేవనాక్కులొ,
నాతని ప్రేమ విష్కపబి, మాతని యూహ లకల్మషంబులొ,
నాతని మానస ప్రచలితమల దూతలు వాని యశ్రులొ,
నాతని యాత్మ వంచనకు నొ దవు స్వర్గము భూమికింబరెన్.

H. My crown is in my heart, not on my head;
Not decked with diamonds and Indian stones;
Nor to be seen : my crown is called content;
A crown it is, that seldom kings enjoy.

[Henry VI—Part II Act III, Sc. i]

గీ॥ నా కిరీటము నాదు దెందమున నుండు
నా తలన్ గాదు, వివిధరత్నములఁ జెక్కఁ

బడఁగలే, దద్దియున్ గానఁబడఁగఁబోదు
తనివి నా మౌళి-దొర లది కనుట యరుదు.

- I. If thou remember'st not the slightest folly
That ever love did make thee run into,
Thou hast not loved :
Or if thou hast not sat, as I do now,
Weaning thy hearer in thy mistress' praise,
Thou hast not loved :
Or if thou hast not broke from company
Abrupthy, as my passion now makes me,
Thou hast not loved.

[As You Like It—Act II, Sc. iv]

సీ॥ ఉరుపడి ననవిల్లుఁ దుసికొల్పఁగా నీవు
నెఱపిన యేపాటి నేరమైన
మఱచిపోయితివేని మఱి నీవు వలచియుం
డఁగలేదు; నీ విప్పు నా తెఱఁగునఁ
గూర్చుండి నీ చెలిన్ గూరిచి పొగడుచు
వినువారలకు నెల్ల విసుకు కలుగ
సలుపనిచో నీవు వలచియుండఁగ లేదు
కొంచెమైనం బరికించి చూడ;

చెఱఁగి నా మరు లిషదు నన్ జేపినట్లు
కతము చెప్పక నీ చెలికాండ్రనుండి
ఋవు దబ్బున విడఁబడి యేగవేని
వెండియున్ నీవును వలచియుండలేదు.

- J. I would have broke mine eye-strings, cracked them, but
To look upon him, till the diminution
Of space had pointed him sharp as my needle;
Nay, followed him, till he had melted from
The smallness of a gnat to air; and then
Have turned mine eye, and wept.

[Cymbaline—Act. I, Sc. iii]

గీ॥ దూరమున సూది మొనయంత తోచువఱకు,
నలుపుకంటెనుఁ దగ్గి మాయ మగుదనుక,
నరములు తెగునంతకునుఁ గన్గవను విప్పి
వానిఁ గనుఁగొని పిదప నే వగచియుండు.

K. When most I wink, then do mine eyes best see,
For all the day they view things unrespected;
But when I sleep, in dreams they look on thee.

[Sonnets]

కం॥ కనుతెప్ప మూసినప్పుడె
కనెడున్ నా కన్నుదోయి కర, మేమనఁ బ్రొ
ద్దునఁ గంచువాని సరకు
నొన దది, నినుఁజూచు-నేను గూర్కిడఁ గలలోన్.

L. The iron tongue of midnight hath told twelve;
Lovers, to bed : 't is almost fairy time.

[Midsummer-night Dream—Act V, Sc. i]

కం. నడిరేయి యినుప నాలుక
నుడివెం బిన్నెండు-వలపు నూల్కొను మీరల్
పడుకొండు పెజ్జలం ది
ప్పుడుఁ గడు గంధర్వవేళ పొనరుచునుండెన్.

M. Love is a smoke made with the fume of sighs;
Being purged, a fire sparkling in lovers' eyes;
Being vexed, a sea nourished with lovers' tears :
What is it else ? a madness most discreet,
A choking gall, and a preserving sweet.

[Romeo And Juliet—Act I, Sc. i]

గీ॥ వల పనఁగ వెచ్చనూర్పులఁ గలిగిన పొగ,
కాముకుల కన్నులందునఁ గ్రాలు నగ్గి,
నాయిక కాయకాశ్రులన్ బ్రబలు కడలి,
వెట్టియున్, జంపఁ బెంపఁగ విష మమృతము.

N. That man that hath a tongue, I say, is no man,
If with his tongue he cannot win a woman.

[Two Gentlemen of Verona—Act III, Sc. i]

ద్వి॥ మాటాడువాఁ వెల్ల మగవాఁడుకాఁడు
మాటలచేతఁ జామల గెల్వకున్న.

O. What seest thou in the ground ? hold up thy head :
Look in my eyeballs, there thy beauty lies
Then why not lips on lips, since eyes in eyes ?

[Venus and Adonis.]

గీ॥ ఎందు కటు క్రిందుఁ జూచెద వెత్తు సిరము
చూడు నా కంటిపాప లచ్చొటను నీదు
సొగసు నెలకొనుఁ-జూపులఁ జూపు లెనయ
నేల పెదవులు పెదవుల నెనయరాదు :

P. Men are April when they woo, December when they wed;
maids are May when they are maids,
but the sky changes when they are Wives.

[As You Like It—Act IV, Sc. i]

వ॥ మగవాండు తమఁ బెండ్లాడని కన్నియల
బతిమాలుకొను నప్పుడు చై త్రమాసమువంటివారు-
కాని పెండ్లియైన పిదప కూన్యమాసమువలె నుందురుః
కన్నియలు తమ కన్యాత్వమందు వై కాళముం బోలెదరు
కాని వా రిల్లాండైన పిమ్మట నా కాలము మాలును.

Q. But virtue, as it never will be moved
Though lewdness court it in a shape of heaven,
So lust, though to a radiant angel linked,
Will sate itself in a celestial bed
And prey on garbage.

[Hamlet—Act I, Sc. V]

గీ॥ ఆలమి పోకిరితనము స్వర్గాకృతిఁ గొని
కోరినఁ జలింపఁబడదు మగుణ మొకప్పు

దివ్యమూర్తిని గలిసియున్ దృష్టిపడక
గుహ్యవాపల్య మెంగిలి కూర్చు గుడుచు.

R. Base men being in love have then a nobility
in their natures more than is native to them.

[Othello—Act II, Sc. i]

వ॥ నీచులు వలపున నుంటచేఁ దమకు విక్రముగ
నున్నదానికంటెఁ బెచ్చుగ నొక గొప్పదనముం
దమ స్వభావములం దగిలియుందురు

S. She either gives a stomach and no food—
Such are the poor, in health; or else a feast,
And takes away the stomach, such are the rich
That have abundance, and enjoy it not.

[Henry IV—Part II : Act IV, Sc. iv]

గీ॥ ఆఁక లెంతో గొలిపి దైవ మన్న మిడదు
వెలయు నారోగ్యమునఁ గడుఁ బేదవాఁడు
కదిసి బువ్వ నొసంగి యంగదఁ జెఱిచెడుఁ
గుడువఁ జాలఁడు భాగ్యవంతుఁడు కలిగియు.

T. When beggars die there are no comets seen;
The heavens themselves blaze forth
the death of princes.

[Julius Caesar—Act II, Sc. ii]

కం. కనుపడవు తోఁకచుక్కలు
మిను చక్కిన్ బిచ్చగాండ్రు మృతులైన యెడన్
పసివడి రాజుల చావున్
జనములకుఁ దనంత బయలు చాటుచునుండున్.

U. Suspicion always haunts the guilty mind :
The thief doth fear each bush an officer.

[Henry VI—Part III : Act V, Sc. vi]

ద్వి॥ దురితంబుగ మదిన్ దొడరు నఁ దియము
బరి యెల్ల పొద రాజభటునిగ వెలుచు॥

V. For what is wedlock forced but a hell,
An age of discord and continual strife ?
Whereas that the contrary bringeth bliss,
And is a pattern of celestial peace.

[Henry VI—Part I : Act V, Sc. V]

గీ॥ బలిమి నొనరింపఁబడిన పెండిలి నరకము
కలఁత బ్రతుకును, మఱియు నిచ్చలు జగదము
నలుపుః ఇష్టానుసారము జరిగిన నది
సంతనము, దివ్యకాంతిని సంతరించు.

W. 'T is beauty that doth off make women proud;
'T is virtue that doth make them most admired;
'T is government that makes them seem divine.

[Henry VI—Part III : Act I, Sc. iv]

గీ॥ ప్రియఁ దఱచుగ గర్వింపఁజేసెడు నది
సౌగంధ్యము; వారల మిక్కిలి పొగడఁబడఁగ
నలుపునది సద్గుణంబు; వేల్పులుగ వారిఁ
దెలియఁబడఁజేయునది జితేంద్రియత యగును.

X. The lunatic, the lover and the poet,
Are of imagination all compact :
One sees more devils than vast hell can hold;
That is the mad man : the lover, all as frantic,
Sees Helen's beauty in a brow of Egypt;
The poet's eye, in a fine frenzy rolling
Doth glance from heaven to earth,
from earth to heaven;
And, as imagination bodies forth
The forms of things unknown, the poet's pen
Turns them to shapes, and gives to airy nothing
A local habitation and a name.

[Midsummer Night's Dream—Act V, Sc. i]

మ. వెడఁగున్ గాముకుఁడున్ గవీంద్రుఁడు మనోవిభ్రాంతిమూర్తుల్ గదా
వెడఁగెందున్ గవరాని దయ్యములఁ గన్పెట్టున్; గురూపిన్ దగు

ల్వడి రంభన్ విరసించుఁ గాముకుఁ; దహా న్వర్గంబునందుండి యి
క్కడి కిందుండి కవీంద్రు దృష్టి దివికిన్ గాంచున్, యథేచ్ఛమ్ము నా
తఁడు చింతించు నవీనవస్తువుల కంతన్ వాని గంబమ్ము పే
ర్లిడి యాకారము అన్కిప జ్ఞానఁగు నెం దేమైన లేకుండనీ ॥

Y. Virtue itself turns vice, being misapplied,
And vice sometimes by action dignified.

[Romeo and Juliet—Act II, Sc. iii]

గీ॥ గుణమే దోషంబుగా మారుఁ గొన్నిచోట్ల
కర మపప్రయు క్తం బగు కారణమున
విరచనా కౌశలంబున మఱియు నొక్క
కాలమందున దోషమే గణుతికెక్కు.

Z. Your greatest want is, you want much of meat;
Why should you want ? Behold, the earth hath roots;
Within this mile break forth a hundred springs;
The oaks bear mast, the briers scarlet hips;
The bounteous housewife, Nature, on each bush
Lays her full mess before you. Want ! why want ?

[Timon of Athens—Act IV, Sc. iii]

క॥ మీకున్న గొప్పకోరిక
యాకలికిన్ దగినయంత యాహారముగా
మీ కెందు కీ కొఱతయ
లోకింపుఁడు కలవు భూమిలోపల దుంపర్.

■॥ ఇంచుక దప్పులోన పెరియేలు లనేకము అర్పి పాడెడున్
మంచి ఫలంబులం గలిగి మ్రాకులు పెక్కు రకంబు తొప్పుఁ-దా
నెంచిన తేనెఁదిండిఁ బొదరిండ్ల నమర్చెనుఁ బెట్టుపోతలన్
మించిన యాదగాఁ బ్రకృతి-మీకుఁ గొఱంత యిఁకెందు కుండెడున్;

*

*

*

101. కాళిదాసు సాగసులు :

[అచ్చ తెవిగింపులు]

మూలము :

౧. వేదాంతేమ యమాహ రేకపురుషం వ్యాప్య స్థితం రోదసీ
యస్మిన్నీశ్వర ఇత్య నన్యవిషయ శృద్ధో యథార్థాక్షరః
అంతర్యశ్చ ముముక్షుభి ర్నియమిత ప్రాణాదిభి ర్మృగ్యతే
స స్థాణుః స్థిరభక్తియోగ సులభో విశ్రేయసాయాస్తువః ॥

—విక్రమోర్వశీయము (నాందీశ్లోకము)

అనువాదము :

తరువోజ॥ పలికెద రెవ్వనిఁ బ్రాణదువుల కొనల
మిన్ను మన్ను నిండనగు నొక్కనిగఁ,
గలుగ కొందునకు నిక్కముగ నెవ్వని
యెడఁ జెల్లుచుండెడు నేరిక విరుదు,
నెడఁద నుసులు విగియించి ముత్తికయి
కడఁగు వారల వెదుకంబడు నెవఁడు,
కలిగింతు బత్తిజోగమునకు సుగువు
గాఁ జిక్కునట్టి ముక్కంటి మేర్మికు.

౨. హృదయ మిషుభిః కామస్యాంత స్సకల్య మిదం తతః ।
కథమువలభే నిద్రాం స్వప్నే సమాగమకారిణీమ్ ।
నచ సువదనా మారేఖ్యేఽపిప్రియాం సమవాప్యతాం ।
మమ నయనయో రుద్భాష్పత్వం సఖే న భవిష్యతి.

—విక్రమోర్వశీయము

చ॥ మది ననవిత్తుతూపులను మాటికి గాయము లందుచుండఁగా
విరురెటుపోవఁగాఁ గలను నెచ్చెరినిం గలనై నఁ బొందఁజా
లుదు ననఁ, బోని చిత్తరువు లోనయిన న్సరివ్రాసి చూడఁగ
లుదునన వీరు నాకనులలో నెటు నిండకమాను నంగడి ॥

౩. పాతుం నప్రథమం వ్యవస్యతి జలం యుష్మాస్వపీతేషు యా
నాదత్తే ప్రియమండనాయ భవతాం స్నేహేన యా పల్లవమ్
అద్యే వః కుసుమప్రసూతి సమయే యస్యా భవత్యుత్సవః
నేయం యాతి శకుంతలా పతిగృహం సర్వై రనుజ్ఞాయతామ్.

—అభిజ్ఞాన శాకుంతలము

౪॥ ఎవ్వతె ముందు మిమ్ముఁ డనియింపక త్రాగదు నీరుఁ, దాల్చుఁ బో
దెవ్వతె మీపయిం జెలిమి నింపయినం జివురాకుసొమ్ము, మీ
పువ్వు సమర్త యెవ్వతెకుఁ బొల్చుగు పండువుచెల్వ నించు నా
జవ్వని యీ శకుంతల యెసంగు నొసంగుడి యాన నెల్లరున్.

౫. ఉగ్గలిల దబ్బకబలా మిల పరిచ్ఛత్త ఇచ్చడా మోరా ।
ఓసరి అపణ్ణపత్త ములంతి అస్సానిల లదాఓ ॥

—అభిజ్ఞాన శాకుంతలము

గీ॥ నోళ్ళ తెల్లజార్చి రేళ్ళు, నాటల నాడ
కుండి నెమలిగములు, పండుటాకు
లెల్ల రాల్చుకొనుచు నెల్లెడఁ దీఁగెలున్
గంటినీరు గార్చు కరణినయ్యె.

౬. అథ మధువనితానాం నేత్ర నిర్వేళనీయం
మనసిజ తరుపుష్పం రాగబంధ ప్రవాలమ్ ।
అకృతకవిధి సర్వాంగీణ మాకల్పజాతం
విలసిత పదమాద్యం యౌవనం స ప్రపేదే ॥

—రఘువంశము 18-52

గీ॥ అంతఁ జెలువల కన్గవ లానుకల్లు
చిగురు విల్తుఁడన్ మ్రాకుపూ తగులు తలిరు
తొడ వొడలికెల్లఁ దనకుఁదాఁ దోచు గదన
హోయలు తొలి చెంకి జవ్వన మొందె వరఁడు.

౬. అనామ్రూతం పుష్పం కిసలయ మలూనం కరరుహై
రనావిద్ధం రత్న మ్మధు నప మనాస్వాదిత రసమ్
అఖండం పుణ్యానాం పరిమివ చ తద్రూప మనఘం
సజానే భోక్తారం కమిహ సముపస్థాస్యతి విధిః ॥

—అభిజ్ఞాన శాకుంతలము

౭॥ క్రోని క్రొత్తతేనె, మొనఁ గ్రుచ్చని మానికె, గోరునాటులన్
దొంచనట్టి రేణివురు, తావిగొనంబడనట్టి పూవునుం
బోలిన దాని సోయగము ముందిటి నోముల మేటిపంటగా
బోయను దాని నేచుటకుఁ బుట్టినఁ యాతని దెంత పున్నెమో ॥

౮॥ గ్రీవాభిజ్ఞాభిరామం ముహూరనుపతతి స్యందనే బద్ధ దృష్టిః
పశ్చార్థేన ప్రవిష్టశ్శరపతనభియా భూయసా పూర్వకాయమ్
దర్శై రర్థావలీదైః శ్రమ వివృతముఖ భ్రంశిభిః కీర్ణ వర్తైః
వశ్యోదగ్ర ప్లుతత్వా ద్వియతి బహుతరం స్తోకముర్వ్యాం ప్రయాతి ॥

—అభిజ్ఞాన శాకుంతలము

౯॥ వెంబడుతేరి వంకమెడవెట్టి పొరింబొరిఁజూచు, నమ్ము పై
నిం బడు నంచు వెన్దలకు నివ్వెర ముందటి మేను కుంచుఁ, బొం
తం బలుపు న్నగంబు తిను దబ్బము దయ్యుచు నోరువిప్పి, యే
గుం బరికించుమా దిగువఁ గొద్దిగ మెండుగ మింటదాటులన్.

౧౦. మందః కవియశః ప్రార్థీ గమిష్యా మ్యపహాస్యతామ్
ప్రాంశు లభ్యే పరే లోభా దుద్బాహురివ వామనః ॥

—రఘువంశము 1-3

కం॥ వెడగున్ గయిపెంపు న్నేఁ
బడయంగాఁ గోరి నవ్వఁబడియెద నానన్
బొడవగు నతనికిఁ బొందం
బడు పండునకుఁ గయి చాచు మలుగుజ్జవలెన్.

౯. ఆకార సదృశః ప్రజ్ఞః ప్రజ్ఞయా సదృశాగమః ।
ఆగమై స్సదృశారంభ ఆరంభ సదృశోదయః ॥

—రఘువంశము 1-15

గీ॥ సాగసునకుఁ దగునట్టి తెల్విఁగలవాఁడు
తెలివికిందగు చదువుల వెలయువాఁడు
చదువులకుఁ దగిన పనివి సల్పువాఁడు
పనికిఁదగినట్టి పెంపునఁ దనరువాఁడు.

౧౦. వర్ణ ప్రకర్షే సతి కర్ణికారం
ధునోతి నిర్గంధతయాన్మ చేతః
ప్రాయేణ సామగ్ర్య విధౌ గుణానాం
పరాజ్ఞానీ విశ్వసృజః ప్రవృత్తిః ॥

— కుమార సంభవము.

గీ॥ నిండు వన్నియఁ గలిగియుఁ గొండగోఁగు
తావి లేకుమ్మి చేత డెందము నొగిల్చె
తర్చుగ గొనము లన్నియుఁ గూర్చుపట్ల
పెడమొగం దిడు వేలుపుపెద్ద నడత.

౧౧. అపమేషాదయం వర్షమదృష్టకుసుమం ఫలమ్ ।
అతర్కి తోపపన్నం వోదర్శనం ప్రతిభాతిమే ॥

— కుమార సంభవము 8-58.

గీ॥ కారుమబ్బు గ్రమ్మకయె కురిసెడువాన
పువ్వు కానరాక పొడము పండు
తలఁతు మీర లిట్లు దరిసెన మిచ్చుట
యోర : నాకుఁ గోరనట్టి కోర్కె.

౧౨. ఇన్ద్రివరేణ నయనం, ముఖ మంబుజేన,
కుందేన దంత, మధరం నవపల్లవేన,
అంగాని చంపకదలై స్స విధాయ వేదాః
కాంతే! కథం ఘటితవా నుపలేన చేతః॥

—శృంగార తిలకము.

గీ॥ నల్లఁగలువఁ జూడ్కి, నగుమోముఁ దమ్మిచే,
మొల్లచేతఁ బల్లు, మో విగురువఁ,
గడమ మేను సంపెగలఁ జేసి యా బమ్మ
చెలువ! తాత నెట్లు సలిపె నెడఁద !

౧౩. ఆదర్శనా త్రప్తిష్ఠా సా మే సురలోకసుందరీ హృదయమ్ ।
బాణేన మకరకేతోః కృతమార్గ మవంధ్యపాతేన ॥

— విక్రమోర్వశీయము.

గీ॥ వచ్చువిత్తుని తప్పిపోవక తగిలిన
తూపుచేఁ జేయఁబడినట్టి త్రోవఁగల్గు
నాదుడెందంబు లోపల న్నాదుకొనియెఁ
గన్న యంతనె యావేల్పుటన్ను మిన్న.

౧౪. యదాలోకే సూక్ష్మం ప్రజతి సహసా తద్విపులతాం
యదర్థే విచ్ఛిన్నం భవతి కృతసంధాన మివ తత్
ప్రకృత్యా యద్వక్రం తదపి సమరేఖం నయనయో
ర్న మే దూరే కించి త్తణమపి న పార్శ్వే రథజవాత్.

— అభిజ్ఞాన శాకుంతలము.

కం॥ చిన్నది పెద్దదిగా, విడి
యున్నది కలిసి నటు, వంక నురునది సరిగాఁ
జెన్నారు దవునఁ జెంగటఁ
గన్నులఁ బడ దెద్ది తేరు కడువడిఁ బోవన్.

౧౫. సరసిజ మనువిద్ధం శై వరేనాపి రమ్యం
మలినమపి హిమాంశో ర్లక్ష్మ లక్ష్మీం తనోతి
ఇయ మదిక మనోజ్ఞా వల్కలరేనాపి తస్మి
కిమివ హి మధురాణా మ్మందనం నాకృతీనామ్ ।

— అభిజ్ఞాన శాకుంతలము.

గీ॥ తమ్మి పోలుపారు నాచువఁ దగిలియైన
మెఱుఁగు విడు నలుపయ్యుఁ బండురుని మచ్చ

నార చీరైన నీమె చెన్నారు నంద
మైన రూపులకుఁ దొడవు కావిదెద్ది.

౧౬. గచ్ఛతి పుర శృరీరం ధావతి పశ్చా దనంస్తుతం చేతః
చీనాంకుకమివ కేతోః ప్రతివాతం నీయమానస్య ॥

— అభిజ్ఞాన శాకుంతలము

కం॥ బొంది మును నడుచుచున్నది
దెంద మెఱుక లేక పారెడి న్వెనువెన్నన్
దొందరగ నెదురు గాలిన్
జెంది పడగనున్న పట్టుచీర వితమునన్ ।

౧౭. తవ కుసుమశరత్వం శీతరశ్మిత్వ మిందో
ర్వయ మిద మయథార్థం దృశ్యతే మద్విధేషు
విసృజతి హిమగర్భై రగ్ని మిందు ర్మయాభై
స్తవమపి కుసుమబాణా న్వజ్రసారీ కరోషి ।

— అభిజ్ఞాన శాకుంతలము

ఉ॥ పూవుల యమ్ములం గలుగు ప్రోడవు నీవఁట! చల్లనై నవాఁ
డా విరితమ్మిగొంగ యఁట! యచ్చెరువో ననుఁబోలునట్టివా
రీ వెడమాట నమ్మఁగలరే యలరేదొర చల్లు నిప్పులన్
నీవునుఁ బూల ముల్కులను వింతువుగా మది దూసిపోవఁగన్.

౧౮. యాత్యేకతోఽస్తశిఖరం పతిరోషదీనా
మావిష్కృతోఽరుణ పురస్సర ఏకతోఽర్కః
తేజోద్వయస్య యుగప ద్వ్యసనోదయాభ్యాం
లోకో నియమ్యత ఇవాత్మదశాంతరేషు॥

— అభిజ్ఞాన శాకుంతలము

గీ॥ ఒక్కవైపు గ్రుంకుచుండెను జాబిలి
నెగడు నొక్కప్రక్క జగము కన్ను
మించుజలట కీడుమేలులచేఁ బజ
తెలుపఁబడునటు తవ దెసలమార్పు.

౧౯. రమ్యాణి వీక్ష్య మధురాంశ్చ విశమ్య శబ్దాన్
పర్యుత్సకోభవతి యత్సఖితోఽపి జంతుః
తచ్ఛేతసా స్మరతి నూన మబోధపూర్వం
భావస్థిరాణి జననాంతర సౌహృదాని. —అభిజ్ఞాన కాకుంఠలము

గీ॥ అందములఁజూచి తీయ సద్దాఁకించి
వనరు సుకమున్న వజ దేవివలన నా క
తంబుచేఁ దొలిపుట్టులందలి యితములఁ
దెలియ కెద నాటినవి మదిం దలఁచుచుండు.

౨౦. ప్రితా మశిషిత పటత్వ మమానుషీషు
సందృశ్యతే కిముత యాః ప్రతిబోధవత్వః
ప్రాగంతరిక్ష గమనాత్ స్వమపత్యజాత
మన్యైర్ద్విజైః పరభృతాః ఖలు పోషయన్తి॥
—అభిజ్ఞాన కాకుంఠలము

కం॥ చెలులకు మప్పని నేరుపు
వలనగు మావిసులు కావి వానన్, నెఱజా
ణలఁ జెప్పనేల తమ పి
ల్లలఁ గోయిల లొండు పిట్టలం బెంపించున్.

౨౧. శరీరం ఔమాం స్యాదసతి దయితాలింగన సుఖే
భవేత్సాన్రం చక్షుః క్షణమపి న సా దృశ్యత ఇతి
తయా సారంగాఽయ్య త్వమపి న కదాచి ద్విరహితం
ప్రసక్తే నిర్వాణే హృదయ పరితాపం వ్రణసి కిమ్ ॥
—మాఁవికాగ్ని మిత్రము

గీ॥ చెలియ కౌగిలి దొరకక చిక్కు మేను
నెలతఁ గానక కనులు నీరునించుఁ
గాని సుంతయుఁ బాయవు గద కలికిని
దెందమా ! నీవు వలవంత బొందనేల ;

౨౮. ఉమర్ ఖయామ్ రుబాయత్*

102. కర్తవ్య వర్తమానము :

౧. పార్సీ మూలము : Bashiguft Shigufa mai biyān ai sāqī
Dast az 'amali Zuhd bidār ai sāqī
Murgi gardūn dar rahsh par mīzand.

౨. అంగ్లము : Come, fill the cup, and in the fire of Spring
Your Winter-garment of Repentance fling :
The Bird of Time has but a little way
To flutter-and the Bird is on the Wing.

౩. సంస్కృతము శ్లో॥ పాత్రం సంపూర్యాయాహి కిం తపస్యసి యావనే ।
వ శ్మోద్ధీ నోన్ముఖో జీవపక్షి దోధాయతే చలాత్ ॥

గీతి॥ నవ నవ వికసిత పుష్పానవ మద్భుత మానయేమమయి పాత్రి ।
సత్వర మేహి దునీహి క్రతువ్రత కఠోర కర్మహి పాత్రి ॥

భుజంగి॥ దయిష్యన్ దునోతి : స్వపక్షో వతత్రి ।

౪. తెనిగింపు : మూఁపు¹॥ జరిగిన పనికై వగవకు
మరుదుగ నీ కోరుకొన్న హాయి కుడుపు మూ
పిరుపులుఁ గెగిరిన నీ కది
దొరకదు మఱి మిగులఁ దనివితోడ న్మనుమా ॥

చెండు²॥ సీవిరి నైమ్ము విచ్చెడు నవె ననలు
మూలకుఁ ద్రొక్కు నోము న్గొపు చెలియ ।
వెడలిపో తెక్కలు విదిలిచె స్సేలుగు ॥

* ఇందలి అంగ్లవద్యము ఫిట్ గెర్దాల్దగారిది. సంస్కృతాంధ్రములు దాసుగారివి.

1. 'మూఁపు' అనగా కందము. అది 'స్కంధ' శబ్దభవము,

2. 'చెండు' అనగా మంజరి.

103. జీవాత్మ :

౧. పార్శ్వ మూలము : Ai dil zi ghubāri jism agar pākshū yī
Tū ruhi mujarradī bar aflāk Shū yī
'Aishast nishemani tu sharmat bādā
Kāi wa muqīmi Khiltaī Khāk Shu yī

౨. అంగము : Why, if the soul can fling the Dust aside,
And naked on the Air of Heaven ride.
Is't not a Shame-is't not a Shame for him
So long in this Clay suburb to abide !

౩. సంస్కృతము : శ్లో॥ స్వర్గః సిద్ధ్యే దాత్మనశ్చే । త్వేరుషే తైవ కర్మణా ।
స్పృహణీయం నకస్యాపి । జీవనం దుఃఖ బాజనం ॥

గీతి॥ త్వం హే మానస వపుషః పజ్కం ప్రజ్వలయేః సమస్తాచ్చేత్
సుర వర్తని యద్యపి సంబోధాయేథాస్తమాం స్వయం నగ్నః ।
స్వర్గపురి భవేద్యది తవసదన మహో త్వం కిమిహ నజిహ్రియాః ।
ఆగచ్ఛేః కిం మృణ్మాయలోకనివాసీ కథం భవేర్హస్త ॥

౪. తెలిగింపు : మూఁపు॥ అంటిన బుగ్గి తుడుచుకొని
మింట న్పరిమేనఁ దుదకు మెలఁగఁ గలిగినన్ ;
దంటాలమారి మైతా
ల్పింటింట విగ్గుమారి యెటు లిటు తిరుగున్ ;

చెందు॥ ఉల్లమా ! నీవు నీ యొడలిపై ముఱికి
కడువడి గడుగుకో । కలిగెదవేని
మింటఁ దొడుగు లేక మెలఁగెదవేని
గొప్ప వేల్పు సరసఁ గూర్చుందువేని
సిగ్గులేదా నీ కిసీ యిట వచ్చి
యా పాడు కొంపలో విఱికిదవిట్లు ॥

104. విధి వ్రాత :

౧. పార్శ్వ మూలము : Zīn pesh nishānī būdanī hā būdast
Paiwastayi qalam zi nek ū bad nāsūdast
Dar rōzi azal harānchi hā īst badād
Gammi Khurdan Wa Kōshīdani mā bīhōdast.

౨. అంగ్లము : The Moving Finger Writes; and having Writ,
Moves on : nor all your Piety nor Wit
Shall lure it back to cancel half a Line.
Nor all your Tears Wash out a Word of it.

౩. సంస్కృతము : శ్లో॥ విదాతృ రిభితం కోఽపి పరిమార్జ్యం న శక్యతే
యేన కేనాప్యపాయేన భక్త్యా వా తపసాథవా ॥

గీతి॥ దైవ మలేఖీవాదౌ లలాట పరికేషు భావికర్మ ఫలమ్
గుణదోష సమాలేఖి న్యన్య వరీవృత్యతేఽస్య విశ్రాంతా ।
ప్రథమ దిన ఏవ సృష్టే ర్నిరణేనీయిష్ట భావ్యవశ్య ఫలమ్
అస్మా త్పౌరుష మఖిలం చింతాస్మాకం వృథైవ బోధితః॥

౪. తెనిగింపు : మూఁపు॥ వేలుపు వ్రాయుచు నడుపు
న్వే రీ వా వ్రాలు దిద్దనేరవుగా నీ
కేలా యీ తడి పొడి మడి
వారికము రివెల్ల నేరిసారే తుదకున్॥

చెందు॥ వరియున ప్లే తలవ్రాలుండెఁ దొల్లి ;
అరయదు మేలోగు లాగని పుడుక
నేరి పన్నక ముందె నెఱపెఁ దా విరుకు
వమ్మయ్యెడు మన దెప్పర మెల్లఁ దుదకు॥

105. విధి పంచిత్రయము :

౧. పార్శ్వ మూలము : Bar rahguzaram hazār jā dām nahi

Gōī Ki bagīrmat agarm gām nahi

Yak zarra zi hukmi tū jahān Khālīst.

Hukm tu Kunī va 'āsīmi nām nahi.

౨. అంగము :

Oh Thou, Who didst with pitfall and with gin

Beset the Road I was to wander in,

Thou wilt not with Predestined Evil round

Emmesh, and then impute my Fall to Sin !

౩. సంస్కృతము : శ్లో॥ మమ ప్రవృత్తే ర్వాహత స్వయాచే త్క్రియతే విధే

సాక్షాత్త్వమే వాపరాధీ మమ దోషో న విద్యతే ॥

గీ॥ ప్రతి పద మవి మార్గేమే స్థాపయసీత్థం నహశ్రనః పాశాన్

మాపి పరిషీ ర్భితస్తా నీత్యేవం మాం విజాగదీషి త్వమ్

నాస్తి చరాచరా మేత స్మనాగపి తవానధీన మాహోస్విత్

అజ్ఞాం త్వమేవ కురుషే తథాహి మమ దుష్టనామవిదధాసి॥

౪. తెలిగింపు : మూఁపు॥ నీవే కలుగులఁ ద్రవ్వితి

నీవే వల పన్నినార వే జను త్రోవన్

నావేల్పా! తప్పని యై

నీవే దిద్ద కిటు నన్ను నెగ్గించెదవా ?

చెందు॥ ఏ నేగు త్రోవలో నీవు వే చోట్ల

నుక్కిరి విక్కిరి యురి పన్నినావు,

అడుగిదెదేవి యం దంకించి విన్ను

బట్టెద నంచుఁ దప్పక పల్కినావు,

వింగి నేలలలోన నీవు లోఁ గొనక

యున్న తావేదియు మత్త కారేడు,

వంపు నీ వొనరింతు పై పెచ్చు నాకు

వెంబర విత్తను పేరు పెట్టెదవు ॥

౨౯. ఋక్సంగహము

106. ఇంద్రసూక్తము :

—: ఋక్కు-చౌదరుచ్చ, వాత్సలు ౧౮, వడి ౩, ఉని ౨ :—

స రీ నీ సా రీ స సనీ రీ ససా నీ సా రీ స సని సా విసారి
అహ స్వత్త్రిం స్వత్త్రితరం వ్యంస మంద్రో వజ్రేణ మహతా వరేన ।
సా రీ సావిసరిసానీ సనీ సా రీ సస ససవిసా రి నీసా
స్కందాం నీవ కులిశేనా వివృక్లాహిః శయత ఉప పృక్ష్పిధివ్యా॥

అనువాదము : వడివడిఁ బగవారిఁ బడఁగూల్చు వెరపు
వాడి తైదువు చేతఁ బట్టి యా వేల్పు
కడు వాన నడ్డిన కలుపు చేతులను
ద్రెంచిన నక్కాళ దెబ్బనఁ గూలెఁ
గొమ్మలతోఁ గూడ గొర్తలి వంశఁ
దెగి యొఱగిన చెట్టు తెఱఁగున నేల॥

107. నదీసూక్తము :

—: ఋక్కు-ఒంటిదర్వు, వంతులు ౯, వడి ౪, ఉని ౨ :—

ససారి సాసాసని సాని సానీ సారి సనిస రినీసా రిసాసా
ప్రపర్వతానా ముశరీ ఉపస్థా దశ్వే ఇవ విషితే హాసమానే ।
సారీస నీసా నీ సరీ సనీ సాస రీ స నీ సాస రి సాససాసా ॥

అనువాదము : గొప్ప పందెం బాడు గుఱ్ఱము లట్లు
రేఁగల న్గుడువ మల్లెడు మొదవు లటు
ఒందొరు నైపరే కొద్దులు మించి
తగిరి పాతెన్ గొండదరినుండి యేళ్లు ॥

30. తల్లి విన్ని

[లలితా సహస్రనామ వివృతి]

108. కలితలలిత :

నామము : “కామేశజ్ఞాత సౌభాగ్యమార్దవోరుద్వయాన్వితా”

అనువాదము : పగడ ముక్కంటికే యగపడు మవ్వంపు

బెడఁగు తొడకవ క్రొత్తడి సిరాజి

కోర్కె యడిగి తను గొల్చువారికిఁ దప్ప

మై యొప్పగించని మంచిపిల్ల

తగులాటమున్ మాని తా నొంటిగాఁ గాఁక

నుడికెడు బోడతో నుండు పడుచు

ఎప్పు డొందొరిమిక నెల్లరియెడఁ జూపు

జాలిగుండియ లో నెసంగు తల్లి

అప్పసము తన తప్పుల నొప్పుకొనుచు

నొరుల నెగ్గింప కొందిలి నోర్చుకొనుచు

అందఱికి మేల్ తలంచెడి యడియ నెంచి

పొందుగా నేలుకొను వేలుపుఁ దలకట్టు॥

పరిశిష్టము

1. వినాయక ప్రార్థన :

గీ॥ సహజ పాండిత్యమునఁ గావ్యనరణిఁ జేసి
యెల్లర హితముఁ గోరెద నేకదంత !
నేను నిన్నేది యడుగను గావి నీదు
నంచికొండయ్య సాయమె నాకుఁ జాలు.

2. జగన్మోహనితో శివుడు :

సీ॥ నీ జరన్ జూచినన్ జిలువతోడఁడు స్ఫురించె
రంగ దుత్తుంగ సారంగగమన !
నీ నెన్నుదురుఁ గన్న నెలవంక తలఁపయ్యె
రాజిత భీత సారంగనయన !
నీ వకు లరయ గంగావీచికలు దోచె
రమ్య విరోల సారంగచికుర !
నీ కానుఁ గాంచినన్ విన్న జ్ఞప్తికి వచ్చె
రమణీయ బాల సారంగ పాణి !
చెలువములఁ గొంత పోలిక కలదు మనకుఁ
గావి యిసుమంతయైన నా మానసంబు
మాడ్కి నీ మనసున్న మన్మథుని పీడ
నన్ను సోకుట లెట్లులో నన్నుకాంగి !

— అంబరీష చరిత్రము

3. మద ద్విరదము :

లయగ్రాహి

చారుగతి నొడ్డునకుఁ జేరుకొని వృక్షముల
 ఘోరముగ లాగి జలపూరమున గంతున్
 దోరమగు తొండమున నీరమును బీల్చుచు గ
 భీర నినదంబు పయిమీఱు నెగఁజిమ్మున్
 పారస రజంబున శరీర మొగిఁ బూయఁబడ
 భూరి కనకాచలము తీసున వెయింగున్
 భోరున మునింగి పయి మీఱు తన చేత నొక
 నీరజముఁ బట్టి పొయిపారఁగ నటించున్.

4. నక్ర విక్రమము :

పి॥ భూరి భూత్కార సంభూత గంభీర గుం
 త ద్వానమున శైలసంక్తి వడఁక
 చారుణ వారి సంకాదనోద్ధూత తో
 య కణంబు లంబర మంటికొనఁగ
 నతుల హింకార త్వగంచిత దేహ సం
 గతి జలజంతు శోణితము వాఱు
 ఖర ముఖర నఖర వ్రకర కంపనంబునఁ
 గొలను సర్వమును బంకిలము గాగ

పొంచి మైపెంచి కుప్పించి పొంకరించి
 యొక్క మకరీంద్రుఁ దిభరాజ నొడిసి పట్టి

.....

.....

గీ॥ బలయుతుని కూలజాద్యంబు పట్టినట్లు
లు త్తముని దుష్టకామిని యొడిసినట్లు
ధ్యాననంతుని నిద్దుర పూనినట్లు
సమదగజమును మొసలి వాజాచి పట్టె

5. భక్తరక్షణ లోలుఁడు :

రగడ

బుడుత నూతను బడిన నుడి విని పొలుపుచెడి పరుగిడు జనకువలె
గడఁగి త త్తరపాటుతోఁ గనుకడల వెడవెడపాటుతోఁ దన
యొడలి చెమటల నీటుతో నెద నుబ్బు గుబ్బల పోటుతోఁ గడు
నడరు పెదవిని గాటుతో జీరాదు పై వలెవాటుతో మయి
గడను గుంకుమ తేటుతో వెనుకడను కీర్ణదవేటుతో ముడి
వదెడు చాషణకోటితోఁ గొనవంగు చిటికెనగోటితో మొల
సడలు కనకపు కాటితో వెన్ననెడు చక్కని బోటితో వెలు
వడియెఁ గేళిగృహంబు వెన్నుఁడు త త్తరక్షణలోలుఁడై.

— గజేంద్ర మోక్షణము

6. శివుని ముసలి వాలకము :

పీ॥ వలముగ వాచి పిల్కలు పెట్టి చీమూరు
నడుగుల నొరసి వ్రేలాడు పుచ్చె
బొడ్డు కయికి నందఁబోనట్లు పొరవుగా
మురుతలఁ దోఁగాడు పొరక పొట్ట
యెండిపోయిన లోఁతు గుండియ కిరుతట్టు
పొట్టయై కడలాడు వట్టి రెట్ట
ముటిగిపోయిన ముక్కు మొటిపెదవులు పాచి
... వట్టి విస్తుం గ్రమ్ము మిట్టపండ్లు

పుసులు వాతెడు మిడిగ్రుడ్లు బురకబొంది
యెలుక జానుగల్ వెట్టిన వ్వెలు పెలు
గూను నడ్డి మొలన్ దగుల్కొన్న పోచ
గలుగు ముత్త యవిటి పాటుఁ దురికి పరికె.

పీ॥ ఈ వెట్టి పాటుఁ, దీ యెంబన్న, మునరి, యం
బేద, పిసాళి, యవిటి, చెనంటి,
జోగి, కైలాటకాఁ, దో, గెల్లిదుఁడు, బొల్లి,
యులిపిగొ, పెల్లాపి, యూబదేబె,
పిననారి, నోర్మంగ, పీఠిఁడి, టాదోట,
నచ్చుకాఁడు, పలుగు, నారిముచ్చు,
గూవి మొ, ద్దతగుఁడు, కొయ్యద్రీ, ప్పడియరి,
బరికాయ, మిడిగ్రుడ్లవాఁడు, గిడ్డ,

యేనె బేసికంటి నవి మీ రెన్నుకొనుఁడు
కాకతో నన్ను గెల్చె మీ కన్నపట్టి
మీకుఁ దగు నల్లఁడన్ మఱి సాకు మావి
నలుపుఁడి పెండ్లి యెల్లండి జాలమేర :

7. కన్నెగౌరు విన్నపము :

పీ॥ అలరు విల్లువి తిము రదచిన నీ కాఁడు .
దాసపైఁ గోరిత తగుందేమొ !
గడుసు విత్తరి బూటకపు మాట నమ్ముట
తగవు కాదవి పాటి తప్పేదేమొ !
చదలేలు నా యేర లెదురయి నిన్ దన
లిగి కౌగిటన్ గ్రుచ్చి విడువదేమొ !

నా మంచి తలిదండ్రు లేమటి నీ వెడ
వాఁకమున కొవ్వుఁ జాలరేమొ !

విన్ను గానక నులియైన నిల్వనోప
మించి పోనీకు నన్ బ్రతికించు వడిగ
నేల జాలము నన్నిఁక నేలకొనుము
కడలి మిసిమి తాల్చు ! కను మంగమొల వేల్చు !

— గౌరప్ప పెండ్లి

8. హరణ్యాక్షుడు :

ఓ! నీరి కొండన్ బోలు నెమ్మేనఁ దొగరు దు
ప్పటి సంజకెంజాయ పగడి మెఱయ
స్వప్రణాపానలజ్వాళి లనంగ నొ
దల మీరి పల్ల జడలు వెలుంగ
నఖిల జగజ్జయ ప్రాప్ర కీర్త్యంకురా
కారత నెలవంకకోర లలర
నోలి ముప్పిరిగొన్న యుక్కుదూలమ్ము ల
నఁదగు చేతులఁ బెద్ద గద చెలంగ

దరణి యడుగుల కదర నమరులు బెదర
'దిక్కులన్ గెల్చి వచ్చెద దీవన రిదు
మన్న!' యని నాకు మ్రొక్కి స్వర్ణాక్షఁ దేగె
ననుజావి న్మళ్ళి గన నోచనైతి నకట !

— ప్రహ్లాద చరిత్రము

9. ఆత్మహితము :

గీ॥ నిరత మన్మథ్యమైతితోఁ బరగుచుంట
చెలఁగి మన తొంటి మర్యాద విలుపుకొంట .
జాతిసీతులు తప్పక జరుగుచుంట
చాలు నాకాశపంచాంగ మేల మనకు. .

గీ॥ నూపుగింజ బ్రాహ్మణుని సామెతగ మింట
మీదె లల్లకొనుచు నొద్దనున్న
దాని తన్నుకొనుట తగునె, యాముష్మిక
స్వప్న మేల యిహము జాడఁ గనక ॥

10. భీష్మ ప్రతిజ్ఞ :

సీ॥ రాలనీ చుక్కలు, కూలనీ కులగిరు,
లిలఁ గ్రుంకనీ, వార్ధు లింకిపోని,
అకస్మికముగ సూర్యాచంద్రముల్ గతుల్
దప్పనీ, జగమెల్ల తల్లడిలవి,
పిడుగులు గురియనీ, పెటిలి బ్రహ్మాండముల్
పేలాల పోలికం బేలిపడని,
ప్రళయము ఇట్టనీ, భైరవుండు త్రిశూల
దాడుడై పారినేత్రము తెరువని, .

గీ॥ యేడి యెట్లైనఁ గాని యొక్కింతయైన
నా ప్రతిస తప్పిపోవదు నమ్మవలయు
అఖిలపావని నా తల్లి యయ్యెనేని
దర్ము వెప్పుడు నాతంద్రి తప్పఁదేని.

11. భీష్మ సంగ్రామము :

సీ॥ విరిగెడు నరదము, లొరిగెడు గుట్టముల్,
తెగిపడు సిదములు, ద్రెళ్ళు కరులు,
బంతులవలెఁ ద్రుళ్ళు చటుల శిరఃబులు,
మొత్తంబులై యాడు మొందెముదను,
పొడియగు శస్త్రాస్త్రములు, మూలఁబడిన సా
రథులు, మూర్ఛిల్లిన రథికవరులు,
మనరాసులౌ మాంసఖండము, లేఱుల
సౌబగునఁ బాతెడు శోణితంబు

గీ॥ గణగునట్టుల పొందవబలముఁ ద్రుంచు
భీష్మ విక్రమముం జూచి భీర మెదలి
యున్న యర్జునుఁ బరికించి వెన్నుఁ దపుడు
తలను బింకించి యిట్లనెఁ దార్కిఁ దొరఁగి.

— భీష్మ చరిత్రము

12. పసిపాప :

గీ॥ వెక్కి వెక్కి యేడ్పు, వెంటనే చిఱునవ్వు,
నడుమ నడుమ బుస్సరిడుట, పాల
గ్రుక్క మ్రొంగినంత గుణగువలాడెడి
వేడ్కఁ దెలిసి యనుభవించనై తి.

13. ప్రాయశ్చ మాపు :

చ॥ వయసు వనంతవేవలె వచ్చుటకై కనిపెట్టి యుబ్బుచున్
దయితఁ గల్గవారల నెదం గొవి. హడుచు నూటలూరుచుం
ట యరిగె నక్కటా ! బడు గనంగ భయఁబను నీగు దోచుటల్
వయము దొరంగియు న్మతివిలాసము జూపుట లిప్పు తప్పేగా.

14. తెలివి :

గీ॥ తెలివి గల్గియు లేనట్లు దిరుగువారు
తెలివి లేకుండి యున్నట్లు బులుకువారు
చెలగుచున్నట్టి లోకంబు చెల్వఁ జూచి
యెద్దియుం దోచకుండె నే నేమిపేతు ?

15. అస్తినాస్తి విచికిత్స :

సీ॥ ఉన్నదె జరుగుచునున్న దటంచు వి
ర్లక్ష్యంబుఁ జూపెడు లక్ష్యవతులు
నున్నదానికి లేని చిన్నెల నలరించి
నామంబు దీదెడు న్యాయవతులు
నున్న దెలుంగక యున్నట్లు దెల్పంగఁ
జాలుట లెక్కించు సాంఖ్యరతులు
నున్నది మన మనుకున్నది సత్య వి
శేష మున్న దను విశేషగతులు

గీ॥ ఉన్నఁ జెల్లును లేకున్న నుత్తమంబు
సందియం బేల తలఁపుల కాంతిఁ బానుఁ
దనెడు యోగవ్రతులు గలియందు కాత్ర
వాదమాత్రులుగా నపవాదుఁ గొంద్రు॥

16. చంద్రద్రోదయము :

చ॥ తరణియుఁ బల్కిమాంబుధికిఁ దారె, విహంగము బువ్విపట్లకుం
విరజరఁ బాటె, జీవలు మీరె, సమీరుడు చల్లవారె, నం
బరమునఁ గుందసూనముల మాడ్కిని రిక్కలు జాలువారె, బం
ధురగతి కైరవాత్తుఁ దుదితుండయి వెన్నెల వెండిగారఁగన్,

17. గౌతమి:

ఉ॥ అంతట బాలుఁ డీశ్వర వదాబ్జము లెంచుచు హాయి నేగి య
త్యంతముదంబున న్గనియె నాతత పర్వత గహ్వరాంతరా
క్రాంత మహాశ్మనంచయ విపర్షణ భీషణ వప్రవాహ సం
క్రాంత వికాంతమీన మకరవ్రజభీకర గౌతమీనదీన్.

18. యమదూతలు :

ఉ॥ హుమ్మనువారు, పూరి పరిమోన్నత బాహుల నప్పించి రా
రమ్మనువారు, భీకర పరశ్వతము ల్పవరించి చెంగటన్
గ్రుమ్మరువారు, విస్ఫులట గ్రుడ్డులు ద్రిప్పెడువారు గాని రై
ర్యమ్మున వానిఁ బట్టకొన రాఁ దొకఁడైన నదేమి చోద్యమో!

19. స్నిగ్ధ మనోరథము* :

పీ॥ వనుగవి గర్వించు నా యమ్మ లారీంత,
నంతుష్టి తొందిన జనకు ముద్దు,
పెన్నిదివలె వన్ను గన్నారఁ జూచిన
యగ్రజన్ముల పొంగు, నాఁడు కోడు,
జాలికోఁ జూచిన జట్టుదారులు, ముద
మందిన కోవిదు, లలరు కులము,
ముఱ్ఱుపా ర్చేపుచు మొదపు నాకెడు రేఁగ,
మేటి చదువుకొయ్య, మిద్దెటిల్లు,

[* ఇది అనలు దాసుగారి కోరికయే. వారి సర్వ సారస్వతము నిట్లు స్వానుభవ
మహిత మైనదే. అత్యయశక్రతి సుభగమైనదే.]

పొలములు దోటలు, జేరి పుస్తకమ్ము,
 విన్నుఁ బాదెడు వీణయ నీలకంఠ !
 అనవరతమును నా కుంచి కవికరించి
 కాలపాళంబు విడిపించి కాపుమయ్యఁ :

—మార్కండేయ చరిత్ర

20. దర్శనము :

కవిరీ బాలాతప విభాఁకుకము, ప్రబుద్ధ
 నరసింహక్షము, చంద్రికా దరహాసితము,
 నవ్యప్రారంభ సుధదర్శనంబు నైన
 కారదదినంబు వలెనున్న నారసింహుఁ.

21. నైజము :

పి॥ ఎండమావుల నీరినుండి యెట్టులఁ జల్ల
 తెమ్మెర యేతెంచి తీర్పు దప్పి ;
 కుందే రెదిరి తన కొనవాది కొమ్ములఁ
 గ్రుచ్చి పులి నేలఁ గూల్చుచెట్లు ;
 పుట్టుగొర్రారి తొమ్ములు చేపునకు వచ్చి
 పసిబిడ్డ యాకలిం బాపుచెట్లు ;
 మట్టివిత్తు న్నాట మఱి దావివలన నె
 స్పృడయిన మామిడి మొలచుచెట్లు ;
 గాడివిస్సనఁ దామర కలుగుచెట్లు ;
 రెండమా వుండుచెట్లు రెద్దీనుచెట్లు ;
 ముసలివారికిఁ బిల్లలు పుట్టుచెట్లు ;
 భ్రాతునూతన సౌజంబు మాలుచెట్లు ;

22. సౌందర్య రమారాములు :

సీ॥ మానికెయ్యద్దము న్మఱపించు కుండ్రవి
చెక్కిలిపైఁ జీలునొక్కుసొగసు
ముదురుకెంపురి జతం బొదవు ముతైము లటు
పెదవులం బల్పాలు కదియు తీవి.....

సీ॥ సొగనైన పురుషుని మగువ చేరుచునుండుఁ
బల్లంబు వంక నీర్వాణునట్లు
కానిచో నెట్లు లిక్కల్కి నా చెంతకు
వచ్చెడు నెవ్వని న్మెచ్చఁబోక.....

సీ॥ కలసి నా చూడ్కులఁ చెలిమిఁ దోడ్కొని యేగు
చేటవారిగు చూపు లిరుల నీన
రవలకమ్మలు నిగరపుఁ జెక్కు లొందొంట
మెఱుఁగులు రెట్టించి మేళగింపఁ
బల్కరించిన పోల్కిఁ, బయ్యెద సరిదెడు
కైవడి గాజలు పుల్లనంగఁ
జిక్కితి వని యెగనక్కె మారుచుఁ బిఱుం
కుల జడకుచ్చులు త్రుళ్ళియార

జీలునగవు, నోరమోము, నున్నిగు, వెనుకఁ
దిరిగి యదుగులు తడఁబడ నరుగ నెంత
పోడి, మా చేదె పొదవు నా బుజముబంటి
యే మిరువుర మాలుమగల ముంత విజము.

సీ॥ ఆ వదూవడుల కన్యోన్య వార్తలు దెల్పఁ
 చీమబారుగ నేగు చెలులదాలు
 వలపుబాబులఁ దమ గళములఁ గట్టుగఁ
 బడి బపా లందించు పావురాలు
 ప్రతిహోర కాక వింత రకమైన బొమ్మలం
 బై వెల్లడించెడు పదగదాలు
 నా దంపతులవలె నవ్వారి చెంగటఁ
 బలికెడు నామవిచెలి గుఱాలు

వంపుకొందు రొందొరుల కుపాయనాలు
 మానుగా నెద్దియో యొక యాసనాలు
 ధరణీజారాముల యెదల తగులుకోలు
 వినువ నార్కలు కావలె వేనవేలు.

సీ॥ కొప్పు వియవఁబడి విప్పిన స్త్రీలి గా
 జల మాతారము పోర్కిఁ జేలఁగు నేల
 నే వంకఁ గన్గొన్న నా వైపుననే నల్ల
 కల్వలు దండలు గట్టుచుండు
 చిన్నారి పొన్నారి చిలునవ్వ నెవ్విన
 జలజల ముత్తెము లొలుకుచుండు
 పలికిన గోయిలల్ చిలుకలు గోరలు
 బ్రమసి మ్రోగుచు జేరఁ బాటుచుండు

తీర నూయింతి యద్దాని చెలుపు చూచి
 తీరవలెఁ గాని కొవిమాడ నేరి తరము :
 యాపెతో నొక్కసారి మార్చిన నాడ
 కున్న నీ మగబ్రతుకన్న యుత్తరిత.

23. మాయామానుష విగ్రహంఁడు

పీ॥ ఎఱుక దొఱంగిన ప్లేల యుండెదవు నీ
 ర్కజ్ఞఁడ వయ్యఁ బావనచరిత్ర!
 యడఁకువఁ జూపె దేలా త్రిలోత్తక వీ
 రాగ్రణి వయ్య సత్యప్రతిజ్ఞ!
 అర్థి విదంబున నగపడె దేలా న
 మస్తేక్వరుఁడ వయ్య నార్తపోష,
 ఐతిమాలె దేల నీ భటుల జగన్నియా
 మకుఁడ వీవయ్య దర్శన్యరూప!

తాతి నాతిగఁ జేసిన రామచంద్ర!
 యెఱుఁగ శక్యమె నీ కర్తవ్య మినకులేంద్ర!
 సాధునందార! జానకీ స్వాంతచోర,
 భక్తమందార భవదూర! పరమపురుష!

—యథార్థ రామాయణము

24. పెండ్లి ప్రయాణము:

పీ॥ దారకు ముఱకోల రాకు జంకెఱుగని
 తై బ్యాది హయ చతుష్టయము నాల్గి
 వేదంబు లన, వాని వేగంబునకు దెన
 బ్రమియింపఁ జూపణ వంతు వగుచు,
 దేవునిఁ గాదను తెలిసిన గొల్లతో
 గుల దీవనల నొక్క క్రోసు విందు,
 జగదర్థి మోగ న క్యామల భనుకాంతి
 చదలకు గరుడ పచ్చలను దాపఁ,

బెండ్లి వై భవమున శౌరి వెడలుటయ్యె
 దూరమే దూరమై కోర్కె చేరువయ్యె

మదను కోరికకు వ్యాధి పడును అయ్యె
మావికాయల పాల్గుణ మానమయ్యె.

25. పెండ్లికూతురు :

పీ॥ దూర్వాంకురములతో నన్నజాజులు
మొగిలిరేకులు జారుసిగను బట్టి
తక్కుచెక్కుగులాది దంతపు నిగనిగ
రవలకమ్మల తోడు చెవులఁ బెట్టి
లేతప్రాయపు విగి చేతిగాజులు రై క
యొడ్డాణము న్వెరియుదువుఁ గట్టి
ముద్దు మొగంబున ము తైదు చిన్నెల
నంది పేరిట వోగిరంబుఁ బట్టి

వెన్నెలలు చీకటులు బిర్లు కన్నుదోయి
ముతైము ల్గంపు లొల్కెడు ముద్దునాయి
నందమగు రుక్మిణీకన్య కలరు హాయి
చాటిచెప్పంగ వెయినోళ్ళు చాలవోయి.

—రుక్మిణీ కల్యాణము

26. నిత్యసత్యరతి:

కా॥ సప్తద్వీపము లేలు నప్పుడు, నమ వ్రప్రాథ సామంత రా
ద్భ్రష్టవ్యాహముఁ దోలు నప్పుడు, పురంద్రీరత్న విల్లారితో
గుప్తక్రిడలఁ దేలు నప్పు దిప్పుడుం గోరంతయు న్వాసి మ
త్సపిం దోచెడు నిత్య సత్యరతునిం ద్వేషించుగా నంపదర్.

27. వినష్టకష్టము :

పీఁ కల వోవ కష్టము తొలగిన యట్లు

నప్పు దేరిన నూపి రాడినట్లు

పెను నగారము దాటి వెళ్లడి గనునట్లు

చెదరిన సిరి మళ్ళి చేరినట్లు

నతర శంకితము వినష్టము నై నట్లు

మూర్ఖుఁ దేరినఁ దెర్వి మొనయునట్లు

అన విడుచు వర్త మది యట్టివర్తట్లు

ముప్పును గారడి ముగియునట్లు

హాయిగా రాచదంపతు లర్చకుండు

బ్రతుకుఁ గవి కౌశికమునీంద్రుఁ బ్రస్తుతించి

యెల్ల దేవతలకు మ్రొక్కి యిసుక తేరగి

యెంతయుం గర్వి పట్టిలొ యిల్లు జేర.

—హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము

28. సత్యము :

వేదసరసునందు విహరించు రాయంచ

విబుధ వృక్షమునకు వెలయు చిలుక

మంచి చెలిమియోడ కుంచిన చుక్కాని

ప్రాణహతునిఁ గావు సూన్యతంద !

29. మిట్ట మధ్యాహ్నము :

వేసవిప్రొద్దు నట్టనడి విన్నున నిర్బిడి యెంద విప్పుగాఁ

జేపెడు; మేని నీడ కడుఁ జిన్నఁగఁదగ్గి యడుంగు చెంతకున్

దాపెడు; జెల్ల తొఱ్ఱల నడంగి దగంబడి పిట్ట లెల్లెడన్

గూసెడు; రెండుజాము లదిగో గడియారము కేక వేపెడున్.

తమ్ము మారిన ధర్మంబు తగదఁబంచుఁ
దలఁ నలరించు తమ యెడకుఁను గాపఁ
బూని చాఁచిన వీరల ముఱుఁచు కొనియెఁ
బాదవంబులు; వడుమింట బానుఁ దొప్పె.

30. ముద్దు ముచ్చటలు :

చల్లవిగాలి నిందుగలజావీరి యామని వందు తోఁటలో
నల్లిన మల్లిపువ్వుపొద యచ్చటఁ జిమ్మలఁ జిమ్ము జంత్ర మా
మొల్లపు చిల్కపాట యట మోహము దీఱుట వన్నెకానితో
మెల్లని సోయగంబు నడ మీఱుట యబ్బునె యట్టిముచ్చటల్.

చూడవిదేమి యొక్కమొగిఁ జూపులు చీకటివెల్లరినఁ; యా
టాడ విదేమి పల్పెదవులందున ముత్యము తెంపులొక్కఁగాఁ;
బాడవిదేమి కన్గవల వారిచి చిల్కలు నాలకింపఁ గే
ల్మోడుచు బంటుపై నలుక బొందుటలేలనె ప్రాణనాయకా !

"లాలవఁ బొందఁ గోరి కనులంబడు దబ్బుల వంత ము లైపుం
జాలెగఁ జిమ్ముచున్ బెదచి చా దొనరించుచుఁ గోఱచూపులన్
గేయల నొడ్డుకొంచు గిరిగింత కొకంకట నవ్వి పక్కునన్
చారిమి దూర సోలు నెలతం దమిఠిఱఁగ ముద్దులాడెదన్."

— సారంగధర చరిత్రము

అనుబంధము ౧

దాసుగారి సూక్తులు

అధికుడు-అల్పుడు

అంతివానికి బలువుని చెరిమి మొదల
దొడ్డగానున్న, దుదకది చెడ్డసేయు॥
గొప్పవారు పోరునప్పుడు తక్కువ
వారు చెంతనుండి బాగుపడరు॥

—నూలుగంటి

అపకారము

ప్రాణగొడ్డం బెద్ది వచ్చిన స్పృంతయు
జనముల కపకృతి నల్పరాదు.

— యథార్థ రామాయణము

మారానర్పకు మే యపకారికై న.

— తానకీ శవధము

అప్రయోజకులు

మఱి కొఱమారిన మానిసికన్న
వేవేల రెట్టులు వెఱబొమ్మమేలు.

— వేల్పుమాది

అల్పత్వము

అంతివాని తెక్కువగు ప్రాపు గల్గిన
దిమ్మువట్టి యొరుల, దిట్టుచుండు.

— నూలుగంటి

అనంత్య ప్తి

కోరినట్టులు చేసుకొన వీలుకాదు
ఉండకతీర దేదో వెర్తి తుదకు.

— వేల్పుమాది

అసూయ

ఒరుల గొప్ప, జూచి యోర్వలేకుండిన
వాడు తప్పకుండ కీడుపొందు.

అప్రయోజ

అశ

పొందఁజాలని కోర్కెను బొందఁ గోరు
నట్టివాఁ డుందునది చెడగొట్టుకొనును ॥
తనకుఁగల కొలందిఁ దనియ కొరుని దాని
కాన చేయువాడు మోసబోవు ॥

— నూలుగంటి

కలిమిలేములు

దుడ్డు గల్లు గొప్పవారి - దోనము లెక్కింప రెవరు
గుడ్డు లేని పేదవాని - కులమెంచఁగ పెద్దలంత.

— జానకి శత్రుము

కాలయాపన

చేయ లేక పోదునా యని జాగును
సేయువాఁడు పనిని చేయలేడు.

— నూలుగంటి

క్రిడు

కొత్త నేస్తకావిఁ గుఱెఱుంగక నమ్మి
యిరవు విచ్చువారు చెఱుపుఁ గొంద్రుఁ
పాటుపడెడు మంచివానితో నెగనక్కె
మాడువాఁడు తుదకుఁ గీడుఁబొందుఁ
అంతరు వెఱింగికొనియుఁ దనంతఁ బోక
గోటు చూపెడు వాఁడు దాఁ జేటుబొందు.

— నూలుగంటి

క్రి

బ్రతుకునందు గడింపవలసిన దెల్ల
మాదిసి కెంతయు న్మంచిపే రొకఁడు.

— వేల్పుమాట

ము కొండెము కొండెగాడు

పొయ
నట్టివాఁ
తనకు—
కాన న్మ

జట్టుదారు లొరుని చాడిలు వివి విదఁ
బడిన వారికెల్ల విడుమవచ్చుఁ

ఓర్వలేమికోడ నొరులపైఁ గొందెంబు

చెప్పి చెఱువవాడు ముప్పుఁబొందు.

—నూలుగంటి

అతఁ డసముద్రే భూమిద్రాః తస్మ త్సౌకాపకారిణః

నజ్జనోపద్రవ కరా రాధ్వాన ఇవ సూచకాః ॥

—కారకమ్

క్రూరకర్ముడు

క్రూరకర్ములకుం దయ దూరముకద.

—సావిత్రి చరిత్ర

గృహస్థ ధర్మము

తనవారి మరియుదఁ దప్పని గేస్తు

కాన కేగిన తోగికంచె నయంబు.

—వేల్పుమాట

జ్ఞాని

ఎఱుకువ గలవార లేది యెఱ్ఱెనఁ

దల్లడిల్లరు విగి దప్ప రుల్లముల.

—వేల్పుమాట

దుర్జనపద్ధతి

తనకుఁ దొరికినట్టి దాస మే లెఱుఁగక

పనికిరావి దనుచుఁ బలుకు చెనటి ॥

లేని నేరముఁ దా బన్ని యైనఁ జెడ్డ

వాఁడు లోఁకువ వానికి కీడు సేయు ॥

—నూలుగంటి

తన సుక మొక్కచే తలపోయు కూక

సోమరియై యుబుసుం బుచ్చు తులువ ॥

—వేల్పుమాట

తనకుఁ గల్గినట్టి తప్పులే యెరునకుఁ

గలుగఁ జూచి చెనఁటి యులుగుచుండు॥

ఒరులు తన్నుఁ దెలియకున్నప్పు పట్లఁ బ

గ్గాలు లేక చెనఁటి వ్రేలుచుండు ॥

చెడ్డవాండ్ర నడుమఁ జేరునప్పుడు దొడ్డ

వాఁడు కూడ వారితోడఁ జెరుసు.

—నూలుగంటి

దేహము-అత్మ

నీవు మారవు గాని నీ నీడ మారు
నీవు విక్కంబు నీ నీడ హుళక్కి.

—వేల్పుమాట

నీతి

నీతి గల్గిన సర్వభూతహితం బగు
వరువుమాలిన పని బ్రహ్మ చెప్పినఁగాని
నీతిమంతుఁడు సేయ నెట్టుకొనునె :

— భీష్మ చరిత్ర

పరాధీనత

ఒరుని మాట వేరు నరయక నమ్మిన
వాఁడు మోసపోయి కీడుఁబొందు॥
తనకుఁ జేతనైన తన పని యొరులపై
మోపువాఁడు తుదకు మోసపోవు॥

— నూలుగంటి

పరోపకారము

ఒరుల మంచికిఁ దన యొడ లప్పగించు
నతనికి విజము తనంతట న్నోచు॥

—వేల్పుమాట

పెద్దలు

చెనఁటి తను నెకనక్కెంబఁ చేయఁ దగిన
పెద్ద యలుగఁక వానికి బుద్ధిసెప్పు॥

— నూలుగంటి

పెద్దల మాటల పెడచెవిఁ బెట్టకు.

— జానకి

పూర్వతంబట్టి పిన్న గఁబోలు పెద్ద.

— సారంగధర

పెద్దలు నీకుఁ జెప్పిన జాడఁ బొమ్ము,
నిన్నూర్మిఁ గనువాఁడు నీకన్నఁ బెద్ద.

— వేల్పుమాట

ప్రయత్నము

తనదు లావుకొలది పని పేయకుండిన
వాని మొట్ట నెవ్వరైన వివరు.

—నూలుగంటి

బంధము

తగులు చెందినవాడు తగవెన్నవేడు.

—వేల్పుమాట

బుద్ధిమంతులు

వెనుక ముందు చూచుకొని తొందఱపడక
తెలివిగలుగు వారు తిరుగు చుండు॥
కలిగినంతలోనఁ గడపు గొనుంగాని
తెలివిఁ గలుగువాఁడు కొలువఁ బోడు॥

—నూలుగంటి

బ్రతుకు

తనదు బ్రతుకున తీపి లేదనెడు వాఁడు
చావు చేరంగ వచ్చినఁ జావలేడు.

—నూలుగంటి

మంచిచెడ్డలు

చెడ్డ పోగొట్టి మంచి న్నెంచవలయు
మంచికి మించిన మనుగడలేదు
నిజముగ చెడ్డ కంటెం జావులేదు.

—వేల్పుమాట

పిన్నవారికైన పెద్దలకైనను
మంచి చెడ్డఁ దెలుప మనసె సాక్షి.

—బీష్మ చరిత్ర

మర్యాద

మరియాద కలవాని మది సొమ్ము తనివి;
తనవారి మర్యాదఁ దప్పిన వాఁడు
మనుటకంటె నిర్మలమారుట నయము;
జగమునకు నేమిట సరిపెడు కోత్యైఁ
తెలఁగుట తగు మానిసికి మరియాద.

—వేల్పుమాట

మానవుడు

ఒరుని గొప్పం జూచి యోర్వలేకుంట
ఆకసంబున మిద్దె లెల్లకొంచుంట
తప్పని ముప్పుకై తలదీల్లుచుంట
ఉన్నదాన న్దన్వి నొందకయుంట
అరమరతోడుత నల్లాడుచుంట
ఎల్లవారలకు కీడే యెంచుచుంట
తగవరిపలెఁ బైకి తలఁద్రిప్పుచుంట
కయ్యమునకు ముందు కాల్చువ్వుచుంట
తెలిసినట్లెల్లయు నైగ నీల్లుచుంట
ఎల్లరికన్న దా నెక్కువనొక్కంట
తన మేటి నేర మెంతయుఁ గొంచెమనుట
బరుల తప్పొక్కింతయు న్నెచకుంట
తన సుకమునకునై తంటాలుపడుట
పుట్టుతెప్పివెప్పుడు మానిసులకు.

—వేల్పుమాట

మోహము

అక్కటా మోహ మన్నిటి కక్కఱంబు
తేల్చిదివ్వె చూపి తెలిపినఁ గానరు
మోహతమిరమందు మునుగువారు.

—సారంగధర

విదగ్ధులు

చూచునంతలోన జుట్టరికముఁ జూపు
వాని నెఱుఁగు నేరుపైన వాఁడు ॥
దారి కడ్డమైన దానిని నేర్పరి
మిగులఁ దొలఁగద్రోసిఁ పొగడఁబడును ॥
నేర్పుఁ గలుగువాఁడు నెఱవేఱు నందాకఁ
బనికిఁ జొచ్చి కోర్కిఁ బడయుచుండు ॥

ఈడు కానివానితోడ నే న్తమునకు
నేరుపు గలవాడు చేరఁబోడు ॥
తనకుఁ జెఱుపు నేయు చెనఁటికి నేర్పిన
వాఁడు మాఱుచేసి కీడు దాట ॥

వినయము

విర్రుల విసీతికిం బ్రాపు నెనరు చేపు.

—జానకి

అడఁకువ గలవాని కగవడు న్నిజము.

—వేల్పుమాట

వేషము

రంగులు మాఱు మాటఁడు వేనగాఁడు

మైతాల్పు మాటఁడు మై మాఱుఁగాని.

—వేల్పుమాట

నజ్జనుడు

మంచి మానిసికన్న మరి వేల్పెవండు ;
మెక్కఁ దొరుల సొమ్ము పేరైనవాఁడు,
తగువాఁడు విచ్చమెత్తం దెన్నఁదైన,
తగినమానిసియె పెద్దల పర్వు విల్పు
తగవు నద్దుట పవి తగిన మానిసికి,
మరియాద నడిపించు మంచిమానిసికిఁ
దనయంతఁ గోరిన తన్ని చేకూరు,
మంచివాఁ దొరులకై మరి పాటుపడును.

—వేల్పుమాట

నతీధర్మము

ముదిసి నంతానవతి యగు ముదితయైన
పతియెడ న్గనుపించు లోపముల సైచు;
కన్నవారి కత్తింటికి న్వన్నెఁ దెచ్చి
మగనితో స్వర్గ మేగెడు మగువ మగువ.

—యథార్థ రామాయణము

ప్రాణ మిడియైన భర్తకు మానరక్ష
భార్య యొనరించుటయె సుమ్ము పరమనీతి. —హరిశ్చంద్ర

నత్పవర్తనము

వినయంబున పెద్దరి గాంచు, గవికరమున దీనులఁ బెంచు
ననయంబు విగర్విత మించు, నన్యకాంతఁ దల్లిగ నెంచు.

—ప్రహ్లాద చరిత్ర

అన్యోన్య మైత్రికి హేతువైన

ధర్మవర్తన మెపుడైనఁ దప్పఁ జనదు.

—భీష్మ చరిత్ర

సత్యము:

సువ్రతంబుల ముఖ్యంబు సూన్యతంబు
దుష్టసంపర్కమునఁ దురదృష్టమునను
కల్ల నిందను బొంది యిక్కట్లు వడియు
సత్యవంతులు తుదకు ప్రళస్తకీర్తిఁ
బరగుదురు.

—జానకి శపథము

[సేకరణ : దాసుగారి దోహతుడు కీ. శే. ఉపాధ్యాయుల సూర్యనారాయణరావు]

అ ను బంధము-౨

శ్రీ నారాయణ దాస

జీవిత పంచాంగము

- 31-8-1864 జననము (రక్తాక్షి శ్రావణ దహుళ చతుర్దశి).
- 1869 శివరాత్రి - స్వప్రజ్ఞయా లాగవత దహుమాన గ్రహణము.
- 1874 సంగీతాద్యయనార్థము వాసా సాంబయ్యగారితో బొబ్బిలి ప్రయాణము.
- 1875 తలిదండ్రులతో కాలినడకను జగన్నాథ యాత్ర.
- 1877 సింహాచలయాత్ర - విత్పవియోగము.
- 1880 విజయనగరములో ఆంగ్ల పాఠశాలా ప్రవేశము.
- 1883 హరికథకావతారము - విజయనగరము వేణుగోపాలస్వామి ఆలయములో ప్రథమ కథాగానము - 'ద్రువచరిత్ర' రచనము.
- 1884-85 ఉత్కళదేశమున హరికథా యాత్ర - చిత్రపురమున ఒక్కరాత్రిలో 'అంబరీషచరిత్ర' హరికథారచన, మరునాడుదయమే ప్రదర్శన-లోకనాథము గ్రామమున మొట్టమొదటి సంగీత సాహిత్యాష్టావధానము.
- 1886 మెట్రిక్యులేషను పరీక్షలో ఉత్తీర్ణత - విశాఖపట్టణమున రెండు నెలలలో పండ్రెండు హరికథలు - విజయనగరములో విక్టోరియారాణి జూబిలీకి ప్రభుత్వాహ్వానముపై హరికథాగానము - 'గజేంద్రమోక్షణ' రచన - వివాహము - వీణా వాదనాభ్యాస ప్రారంభము.
- 1886-88 విశాఖపట్టణమున F. A. చదువు - ఖాసింకోట జమీందారుగారిని రెండు హరికథలు చేసి మెప్పించి స్కాలరుషిప్పు సంపాదించుట - విశాఖలో 80 హరికథలు - అల్లిపురము జమీందారు హావేలీలో అనేకావధానములు - పితాపుర రాజ సన్మానము.
- 1888-89 బాటసారి కావ్యరచన - కాకినాడ నాటక సమాజము వారికి కాళిదాస 'విక్రమోర్వశీయ' రూపక ప్రదర్శన శిక్షణ - రాజపాత్రధారణ - బందరులో టికెట్టు పెట్టి సంగీత సాహిత్యాష్టావధానము - కొందరు సంగీత విద్వాంసులకు శృంగభంగము చేయుట.

- 1890 దంభపుర ప్రహసన రచన - సారంగధర నాటక రచన - గంజాము మండల పర్యటన - ఉర్లాము ఐకులాము లిందు హరికథాగానము.
- 1891 మార్కండేయ చరిత్ర రచన.
- 1894 స్వీయ చరిత్ర రచన-మదరాసులో రాయ్ బహదూర్ పనప్పాకం ఆనందాచార్యులవారి నివాసనమున హరికథా గానము - 25-8-94 న బెంగుళూరులో మైసూరు ప్రభువు ముందు సంగీత కాలక్షేపము, హరికథాగానము-తథాపి నల్కారము.
- 1895 మైసూరు ప్రభువుచే దసరా దర్బారులో మన నన్నానము - ఆనంద గణపతిగారి ఆదరణ-సత్యవ్రతి, సూర్యనారాయణ శతకముల రచన- ఖాసింకోట కోటలో హరికథాగానము, తిరుపతి వెంకట కవుల క్లాసు.
- 1898 ప్రహ్లాదచరిత్ర రచన. (అప్పటికి రుక్మిణీకల్యాణ, హరిశ్చంద్ర చరిత్రలు, శ్రీకృష్ణజననము సంస్కృత హరికథ విరచితములు).
- 1900-1901 ఉర్దూ పార్సీ అరబ్బీ భాషల అధ్యానము.
- 1902 భీష్మచరిత్ర, సావిత్రి చరిత్రముల రచన.
- 1903 ఏకైకపుత్రిక సావిత్రిమ్మ జననము.
- 1904 ప్రత్యేకాహ్వానముపై బెంగుళూరు దక్షిణాత్య గాయక మహాసభలో రుక్మిణీకల్యాణ హరికథాగానము - అందు దక్షిణామూర్తి పిల్లై అను మార్దంగికునకు గుణపాఠము - కాకినాడ సరస్వతీ గానసభా స్థాపనము. (నాటినుండి 1942 వరకు ప్రతియేట తత్పరా ప్రారంభోత్సవము దాసుగారి కథాగానముతోనే ప్రారంభమగుట ఆచారము).
- 1905 మాతృ వియోగము.
- 1908 భంగు వ్యసన త్యాగము - ముకుంద, శివ శతక మృత్యుంజయాష్టక రచన.
- 1910 'తారకమ్' అను సంస్కృత ప్రబంధరచన - జర్మన్ ప్రొఫెసర్ గిర్నరు కృత క్లాసు.
- 1911-12 రాజమహేంద్రవరమున వీరేశలింగము పంతులుగారిచే నవరత్న భుజ కీర్తి ప్రదాన సన్మానము.
- 1912-13 విజయనగరమున రీవా సర్కార్చే సన్మానము.

- 1913 కాశీయాత్ర - అలహాబాదులో జానకీదాయి మెప్పు - కలకత్తాలో శ్రీకృష్ణజననము హరికథ - విశ్వకవి రవీంద్రుని ప్రశంస.
- 1914 బందరులో వీణావాదన ప్రజ్ఞకు చల్లపల్లి ప్రభువులచే గండపెండేర సన్మానము - కాశీ శతక రచన - (1908-1914 సం॥ల నడుమ దేశమున పలుకావుల హరికథా కాలక్షేపములు, మన సన్మానములు. నూజివీడులో గజారోహణ, నందిగామలో బ్రహ్మరథ సన్మానములు. పంచశతప్రజ్ఞ పరిథవించి సుబ్రహ్మణ్యయ్యరు వీరమంటా వలయమును విప్పించి, పంచముఖీ పరమేశ్వరు డను బిరు దందుట.
- 1915 భార్యా వియోగము - యథార్థ రామాయణ రచన.
- 1919 విజయరామగజపతి సంగీతకళాశాల ప్రిన్సిపాలు పదవి నధిష్ఠించుట.
- 1921 రామచంద్ర శతక రచన.
- 1922 పసుమర్తి కృష్ణమూర్తిగారి పార్వతీకల్యాణ యక్షగానము కృతి పతిత్వము - 'నవరస తరంగిణి' ప్రకటన.
- 1923 కాకినాడ కాంగ్రెసు మహాసభలో హరికథా కాలక్షేపము - సరోజినీ దేవి ప్రశంస లందుట - ఇంగ్లండులోని Empire Exhibition కు భారత సంగీత ప్రతినిధిగా అహ్వానము (కాని వెళ్లేదు).
- 30-8-1924 విజయనగరములో పద్మపూర్తి మహోత్సవము.
- 1927 కి ముందు 'వెన్నుని వేయిపేర్ల వినకరి' (విష్ణు నహస్ర నామ సంకీర్తనము) రచన.
- 1927 మదరాసు అఖిల భారత సంగీత పరిషత్పారంభోత్సవములో స్వవిరచితములైన 'స్వరాక్షర' కృతులను పాడి ఆచార్య పి. సాంబమూర్తి ప్రభృతుల ప్రశంస లందుట.
- 1928 మదరాసు పుర ప్రముఖుల మహాసభలో హరికథలు చేసి "ఆంధ్ర దేశ భూషణము"గా ప్రశస్తి లగుట.
- 1929 'అచ్చ తెలుగు పలుకుబడి' వేల్పుమాట, 'మ్రొక్కుబడి' రచన - విజయనగరములో సవగ్రహోదయ ప్రతిష్ఠ.
- 1930 'వేల్పుపంద', 'హరికథామృతమ్' ప్రచురణ. 'గౌరప్ప పెండ్లి' రచన.

- 1931 గుంటూరులో జరిగిన పప్తమ అఖిలాంధ్ర గాయక మహాసభ కర్మక్షత - అలక వారాయణ గజపతి ప్రభువుతో నీలగిరి ప్రయాణము - అక్కడ వివిధ సంస్థానాధీశుల గౌరవముచే మెప్పించుట.
- 1932 తేది 11-2-32 న కొత్తపేటలో హరికథా భవనమునకు శంకు స్థాపనము - ఉమరుత్తయ్యము రచన, ప్రచురణ.
- 1933 విశాఖపట్టణమున ప్రభుల లక్ష్మీనరసింహముగారిచే సన్మానము - రాజా విక్రమదేవవర్మగారిచే "సంగీత సాహిత్య సాంస్కృతికము", 'భారతీతీర్థ' సంస్థచే "ఆటపాటలమేటి" విరుద ప్రదానము.
- తేది 8-2-33 న విశాఖపట్టణమున జరిగిన యొక సభలో "శృంగార సర్వజ్ఞ" విరుద ప్రతిగ్రహము.
- తేది 9-11-33 న తునిలో బ్రహ్మరథ సన్మానము.
- 1938 సంగీత కళాశాలాధ్యక్ష పదవీ విరమణము - హైదరాబాదులో ఆంధ్ర మిత్రమండలి సన్మానము.
- 19-5-1937 ఇల్లెందు పుర వాస్తవ్యులచే పండిత సన్మానము.
- 1938 సశిష్యముగా రామేశ్వర యాత్ర-పుడక్కోట తిరువాన్కూరు దర్బారు సన్మానము-కన్యాకుమారి దర్శనము-"దశవిధరరాగనవతి కుసుమ మంజరీ" రచనము-చెన్నపురి ఆంధ్ర మహాసభా సన్మానము.
- 2-2-39 బార్డ్స్ వెల్ దొర 'నోబెలు' బహుమతి లభింపై ప్రోత్సహించుట (కాని రాసుగారా ప్రయత్నము చేయలేదు).
- 10-4-39 మదరాసులో మరియొక సన్మానము.
- 1939-43 "సీమపల్కువహి" అను దేశ్యాంధ్రనిఘంటు నిర్మాణము; ఆయు ర్వేద పరిశోధనము-"మన్నిమిన్ను"-రచనము; "జగజ్జ్యోతి"-రచన.
- 7-5-43 విజయనగరములో ఆంధ్ర కళాపరిషత్ప్రారంభోత్సవ సభాధ్యక్షత.
- 1943-45 'తల్లి విచ్చి' రచన. (లలితానహస్రనామమునకు దేశ్యాంధ్రవివృతి).
- 2-1-1945 పరమపదప్రాప్తి (మనుమనికి మరణించి రాగా భగవంతుని ప్రార్థించి దానిని తా నాకర్షించుకొని మనుమని బ్రతికించిరని ప్రతీతి).

[పరికల్పన : ఆచార్య యస్వీ జోగరావు]

అనుబంధము-3

నారాయణదాస గ్రంథావళి

హరికథలు

1. అంబరీషచరిత్రము : 1884 లో చిత్రశిరములో నొక పెండ్లి పెద్దతో పంతులు వచ్చి రాత్రికి రాత్రి రచించి దారణచేసి మరునాడుదయమే పెండ్లి పండ్లిలో దాసుగారు గానము చేసిన కథ.
2. గజేంద్రమోక్షణము : దాసుగారు 1894 లో మైసూరు మహారాజావారి సమక్షమున తతస్తతముగా సాంగ్లానువాదముగా చెప్పి రాజసన్మానము నందిరి. రచన-1888.
3. గోవర్ధనోద్ధారము : ఒకపరి చేబ్రోలులో దాసుగారు ఓ క్లిణికల్యాణము చెప్పుటకు సిద్ధముగా నుండగా సరలో ఎవరో కొంటెగా “హరికథ కాదు గిరికథ చెప్పు” డనగా అప్పటికప్పు దాసుగ ప్రయోగమును విడిచిన ఆకుకవితా పాటవముతో గద్య పద్య గేయము లల్లి అరివోకగా చెప్పిన కథ. ఇది నేడుపలబ్ధి ముకాదు గాని అంబరీషచరిత్రమున ఒక అవాంతర కథగా నిది ప్రసక్తమైనది.
4. గౌరప్ప పెండ్లి : అచ్చ తెలుగుపై దాసుగారి కమిత మమకారము. పరితముగా నిది యవతరించినది 1931 లో. 1840 లో శిష్యుడు శచ్చల దవరదాసు దీని నచ్చొత్తించెను. ఆ గురువుగారును, ఆయన శిష్యుడు శ్రీ కందిమళ్ళ రంగయ్యదాసు మాత్రమే కొంది పర్యాయము లేతత్కథాగానము చేసిరి. అచ్చ తెలుగున పూర్వము చూపని క్రొత్త మెలకువలు కొన్ని చూపినారు దాసుగారు.
5. జానకీశపథము : సవర్ణదీప్త సంకలితముగ గూఢ సార్థికమైన రచన. ఇందు మేళకర్త రాగముల మేళమి పరిమళించుచున్నది. ఒకరిద్దరు శిష్యు లేపాటియో చెప్పగలిగినను సిద్ధపురుషుడు దాసుగారికి మాత్రమే అనాయాస సాధ్యమైనది.
6. ధ్రువచరిత్ర : హరికథక ప్రపంచమున ధ్రువకారిలైన వీరి హరికథా వాఙ్మయచరిత్రము ‘ధ్రువచరిత్ర’ రచనతో ప్రారంభమై యుండుట విశేషము.

అదీ వారి 19 వ యేట (1883) లో. అవలీలగా ఒక్కరోజులో దారణ చేసి అతి హేలంగా విజయనగరమున వేంచేసియున్న గానలోలుడు వేణుగోపాల స్వామి సన్నిధానమున గానము చేసిరి. ఆ కథనే పలుకావుల గానము చేసి మనసన్మానము లందిరి. కాని గ్రంథ మలభ్యము.

7. ప్రహ్లాదచరిత్రము : ఒకవారి విశాఖపట్టణమున ప్రథమ లక్ష్మీవరసింహం పంతులుగారి యింట దాసుగారు బసచేసియుండిరి. ఎవరో వచ్చి పంతులుగారికి "తత్త ప్రహ్లాద" నాటకపు కాంప్లిమెంటరీ టికెట్టు నిచ్చినారట. "ప్రహ్లాదుడే నా యింట బసచేసి యుండగా నా కెందు కీ నాటకము?" అని పంతులుగారు దానిని తిరస్కరించిరట. ఆ దాసుగారు పలు తడవలు గానముచేసి పరవశించి పోయిన కథ యిది. రచన 1888. సంగీత విషయమున నొక వైశిష్ట్యము గలది.
8. భీష్మచరిత్రము : దావనలో పోతన పోకడ, రచనలో తిక్కన చిక్కనయు గల కృతి. రచన 1802.
9. మార్కండేయ చరిత్ర : విజయనగరమున నొకప్పు డనావృష్టి యేర్పడి నప్పుడు ముందుగా ప్రతిజ్ఞచేసి "మూడు కోవెళ్ళు"లో దాసుగా రీ కథచెప్పి మూడు దుక్కులు వాని కురిపించిరట. వారి పవిత్రవాక్కున హరికథయు హరికథయై ప్రత్యక్షముగా శివంకరమై పరించినది. రచన 1891.
10. యథార్థరామాయణము: 1916 లో దాసుగా రొక విశిష్ట ప్రవాళికపై పట్కథా* సంపుటిగా రూపొందించిరి. అనేక ప్రక్షిప్తములతో గూడిన నేటి వార్మిక రామాయణమున ఆ అతిలోక ధీరోదాత్త నాయకునకు, అర్జకవి హృదయమునకు తగినట్లు యథార్థ కథ యెట్లుండవలెనో విరూపించిరి. ఇది నాటినుండి నేటిదనుక యావదాంధ్రమునను అనేక హరిదాసులకు మాన గ్రాసమై ఉపాధి కల్పించుచు, జనానీకమున భక్తి సద్భావ సంపదను, కళారాసి క్యమును పెంపొందించుచున్నది.

* శ్రీరామ జననము, సీతాకల్యాణము, పాదుకా పట్టాభిషేకము, రామ సుగ్రీవ మైత్రి, హనుమత్సందేశము, సామ్రాజ్యసిద్ధి,

11. రుక్మిణీకల్యాణము: ప్రకృతి పరమాత్మల నమైక్యము అంతరమైన పరమార్థముగా రూపొందిన కథ. 1898 కి పూర్వపు రచన. మిక్కిలి వాసికెక్కిన కృతి.
12. సావిత్రిచరిత్రము : సంఠానార్థము దాసుగారు మాతృశ్రీ ఆదేశానుసారము 1902 లో రచించిరి. 1913 లో పుత్రికను బడసి యామె కాపేరిడిరి. అనేక జన్మరాగముల విషయమునను, కీర్తనలందు ముద్రాణంకార విషయమునను ఒక విశిష్టత గలది.
13. హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము : 1898 కి ముందటి రచన. 1912 లో విజయనగరమున రీవా సర్కార్ రాజీ అప్పల కొండయాంబిగారు దాసుగారి పితర్మథాగానము విన్నప్పుడు శోక వివళయై అంత కరుణరస పరిష్కరిగల అ కథ నింతెప్పుడు చెప్పవద్దని కోరిరి.
14. శ్రీహరి కథామృతము : మూడు సంస్కృత హరికథల సంపుటి. (దీని గురించి "సంస్కృత కృతులు" క్రింద చూడదగును.)

గమనిక : ఉపరికృతులలో గోవర్ధనోద్ధారము, ద్రువచరిత్రము ఉపలబ్ధములుగావు. గౌరవపెండ్లి యొక్కతూరి ముద్రితము. యథార్థరామాయణము, సావిత్రిచరిత్రము రాజమహేంద్రవరము కొండపల్లి వీరవేంకయ్య అందు సన్ను వారి చేతను, కడమవన్నియు విజయవాడ సరస్వతీ బుక్ డిపో వారిచేతను బహువారములు ముద్రితములైనవి. (దాసుగారి యితర కృతులును అనేకము వీరియొద్ద లభించును.) ఈ హరికథ లన్నిటికిని సుపరిష్కృత ప్రతులు వెలయించుట మిక్కిలి అవసరము. ఒక్క మార్కండేయ చరిత్రకు మాత్రము అట్టి ప్రతి "నాట్యక" - 1866 పిట్రవరి సంచికలో వచ్చినది.

అచ్చ తెలుగు కృతులు

1. అచ్చ తెలుగు పలుకుబడి : ఇది మంజరీ ద్వీపదలో బడి పద్దెముగా వ్రాయబడిన రఘుకృతి. అచ్చ తెలుగు ప్రాశస్త్యమును దానిపై దాసుగారి మనుకారమును అభివర్ణించునట్టిది. ముద్రణ : సుజనరంజనీ ముద్రాశాల, కాకినాడ - 1928.
2. ఉమరు కై యాము రుబాయతు : పాశ్చీ రుబాయతులకు, ఫిట్జ్ జెరాల్డు అంగ్ల పద్యములకును అనువాదము.
(వివరణకు 'అనువాద' శీర్షిక క్రింద జూచునది).
3. గౌరప్ప పెండ్లి : హరికథ - ఉపరి ప్రసక్తము.
4. తల్లివిన్ని : రలితా సహస్రనామమునకు ప్రతి నామానువాదముతోడి వివృతి. పద్య గేయాత్మకము. రచన 1943-45.
ముద్రణ : దాసభారతి ప్రచురణలు, గుంటూరు-1974.
5. నవరస తరంగిణి : ఇందు కాళిదాస శ్లోకములకు దేశ్యాంధ్రానువాదము గలదు.
(చూ. అనువాద శీర్షిక)
6. నూటుగంటి : ఈసపు నీతికథల నొక నూటి నేర్పి కూర్చిన కృతి. బాలావబోధమునకై పద్య ప్రసన్నమగు భాషలో గద్య మిటత మైనట్టిది. ప్రతి కథాంతమందును ఒక చిన్న పద్యమున 9దాంశా పురస్కృతముగ నీతి ప్రవచనము విపుణముగ చేయబడినది. ప్రతిపద్యము సద్యోహృద్య మగు నొక సురుచిర సూక్తి. దాసుగారి నూటంటిని నూటు జ్ఞానచక్కువులుగా సంభావించిరి.
ముద్రణ : శ్రీ వేదవ్యాస ప్రెస్, విజయనగరము. రెండవ కూర్పు - 1930
7. మన్ని మిన్ను : ఇది ఆయుర్వేదమునకు సంబంధించిన పరమాద్భుత మైన పరిశోధన గ్రంథము. అధర్వసంహిత, కృష్ణ యజుర్వేద తైత్తిరీయారణ్యకము, ఋగ్వేదీయ తైత్తిరీయారణ్యకము, ఐతరేయ బ్రాహ్మణము ఛాందోగ్యద్యనేకము యపనిషత్తులు దాసుగారి పరిశోధనకు విహారభూములైనవి. వారి శాస్త్రజ్ఞతకు, దేశ్యాంధ్ర భాషాభిజ్ఞతకును కాఠోపరి మీకృతి. వారి

ప్రామాణి దృష్టియు, సమన్వయ ప్రజ్ఞయు కడు శ్లాఘ్యములు. శాస్త్రీయము లగు సంస్కృత పారిభాషిక పద జాలమునకు వారి తెలుగుసేత అత్యంతా శృంగారము. ఇది గద్య ఘటితము. పరిశోధన : 1939-43.

ముద్రణ : శ్రీ వేదవ్యాస ప్రెస్, విజయనగరము - 1981.

8. మొక్కుబడి : దాసుగారు వివిధ ఋగ్వేద సూక్తములందు తనుకు నచ్చినవానిని ౩11 ఋక్కుల నెన్నికచేసి వానిని వీణావాదనమున కనువగు నట్లు స్వరపరిచి అచ్చ తెలుగు పద్యములం దనువాదముగూడ వెలయించిరి. ఆయన విజయనగర సంగీత కళాశాలాద్యక్షులుగా నుండిన కాలమున శిష్యుల కీ ఋగ్వీణావాదనమున శిక్షణ విచ్చుచుండెడివారు. ఈ కృతికే 'ఋక్పంగ్రహ' మని మరియొక పేరు. రచన : 1929.

ముద్రణ : శ్రీ వేదవ్యాస ప్రెస్, విజయనగరము - 1929.

(దాసుగారి జాతక వివరము లిందు గలవు)

9. వెన్నుని వెయిపేర్ల వినకరి : 'విష్ణు సహస్రనామ' సంకీర్తన విది. ఆ నామముల కచ్చ తెనుగున కించి ద్వివరణాత్మకమైన అనువాదము. పద్య ఘటితము. వివిధ పద్యముల ప్రసిద్ధములైన సంస్కృత నామముల కిచ్చ వచ్చిన మచ్చున తెలుగు పేర్లు పెట్టిరి. తెలుగు లాక్షణికులు చెప్పుటయే తప్ప తెలుగు కవు లెవ్వరును ప్రయోగించని అర్థ సమవృత్తముల నుపయోగించిరి.

ముద్రణ : సిటీ ప్రిమియర్ ప్రెస్, విజయనగరము. మొదటి కూర్పు-1927.

(ఇందును దాసుగారి జాతక వివరములు గలవు.)

10. వేల్పుమాట : భగవద్గీత యని దీనికి నామాంతర మున్నది కాని దాని కిది అనువాదముకాదు, మానస పుత్రిక మాత్రము. దాసుగారికి దత్తపుత్రిక. గ్రంథ మంతయు 'బిడి' యను పేర మంజరియం దున్నది. చక్కని రచన. అతిగహనమైన తత్త్వముగూడ సుతిమెత్తని తేట తెలుగు పలుకుబడిలో వాటముగా అభివ్యక్తమైనది. దీని పీఠిక చివర దాసుగారి వ్రాయన మిట్లున్నది:- "ఇరువదేదంతెలలో నెద్దియైన నొక యంతెను దలంచుకొని యీ వేల్పుమాట పొత్తములో నెద్దియైన నొక పెద తెఱచి మీఁదినుండి క్రింది పలుకు లెక్కింపఁబడిన యిరువదేడు బంతులలోఁ దాఁ దలంచిన యంతెగల బంతి చదువుకొన్నప్పుడు తాననుకొన్న పని యేమగునో తప్పక తెలియ

గలదు" అని. వాసుదేవుడు తమ హృదయమునే గాక వాక్కునుగూడ ఆవేశించి యున్నాడని కాబోలు దాసుగారి విశ్వాసము. ఆ సంఖ్యానిర్దేశము గూడ సాఖిప్రాయముగ నున్నట్లున్నది. రచన : 1929.

ముద్రణ : శ్రీ వేదవ్యాస ప్రెస్, విజయనగరము - 1929.

(ఇందును దాసుగారి జాతక వివరములు గలవు.)

11. వేల్పువంద : "రెంట్రాగుడు తిండి మెట్టంటు వేల్పు!" అను మకుటము గల పీనపద్య శతకము. ఆ మకుటమున కర్తము సింహాచలస్వామి. నారాయణ దాన స్వానుభవ మహాభాష్య విది. వారి భక్తి భావ భండారమున కెత్తిన భావుటా. లోకజ్ఞతకు పట్టిన యద్దము. రచన : 1930.

ముద్రణ : శ్రీ విద్యా ప్రెస్, విజయనగరము తొలికూర్పు - 1935.

12. వ్యాస పీఠము : ఇందు పూర్వ భాగమున ముద్రితముద్రితము లం దున లబ్ధములైన దాసుగారి వ్యాసములు 18 కలవు. అం దెక్కువ భాగము స్వగ్రంథ పీఠికలు. అంతర్దృష్టయు, ఆలోచనాశీలియు, ఉపాశాలియు నగు దాసుగారి వైమర్శికదృక్పథ వైశిష్ట్యమును వారిందు చేపిన వివిధ జీవిత భాషాసారస్వత విషయసమీక్షణమున దర్శింప గలము. ఉత్తరభాగమున వారి హరికథ లన్నిట గల ఉత్తమ పదన రచన లేర్పి కూర్చితిమి. ఇందొక గొప్ప సారస్వత సౌరభము గుబాళించుచున్నది. విమర్శాత్మకమైన పూర్వభాగమున 12 వ్యాసములును, నృజనాత్మకమైన ఉత్తరభాగమున కొద్ది పాలును దేశ్యాండ్రఘటికములు. నా సంపాదకత్వమున ఈ గ్రంథము జూలై, 1974 లో వెలువడినది.)

13. సీమపలుకువహి : ఇది యొక అపూర్వ విఘంటువు - అచ్చ తెలుగు విఘంటువు. ఇతః పూర్వ మే విఘంటువుల కెక్కవి పదజాల మెంతో యిందు ఎక్కడి కక్కడ లెక్కదేలిన పర్యాయ వాచకము లన్నిటితోనహా యున్నది. మాతృభాషయం దింత మమకారము, ఇంత ప్రభుత్వము, ఇన్ని మనసు కాన్పులును గల సారస్వతస్రష్టను మరి చూడబోము. ఈ గ్రంథమునకు గల విపులపీఠిక మిగుల విలవైనది. విషయ గౌరవమునందేగాక పరిశోధన పాట వమునను దాసుగారికి తోడా వైచునట్టిది. ఇందు తెలుగుభాష యొక్క స్వభావము, సంస్కృతముతో దానికి గల భేద సాదృశ్యములు, సంస్కృత శబ్దములవలె - గన్నట్లు తెలుగు నుడువులు, తద్భవములుగా ప్రమింపబడిన

తెలుగు పలుకులు, తెలుగులుగా భ్రమింపబడినవి. పునరుద్ధరణమునకు నాటు తెలుగు వనని కాదని వాడు కగ్గమైన మాటలు-ఇత్యాదు విషయములనుబట్టి బహుదాహరణములతో చక్కగా నిరూపింపబడినవి. ప్రస్తుతము ఆ-ముద్రాశ్లోకండు వరకు గల యొక భాగము మాత్రమే ఆ. నా. భాగము ప్రస్తుతము ప్రచురణ సంఘము, విజయనగరము వారిచే 1987 లో ముద్రితమైనది. భాగము విజయనగరమున గలదని వివికిడి. (ఈ నిర్మాణకృషి 1989, 43).

ప్రబంధములు

1. బాటసారి : ఒక తరము క్రిందట విశేష ప్రచారమునం దుండిన కావ్య రాజము. బహువారములు విశ్వవిద్యాలయ పట్ట పరీక్షలకు పఠనీయగ్రంథము. అపిద్యావరణములో అవతరించిన మానవజీవితము ప్రజ్ఞానసిద్ధిపడని సార్థక మగుట యందుల వస్తుతత్వము. ఇది యొక గూఢ వస్తుమయకావ్యము (allengorical poem) వేదాంతపరమైన ఒక మహార్థ వివేచన మిందు చతురస్రముగా సాగినది. ప్రసాదగుణ ప్రవణమైన మనోజ్ఞ రచన. దీని రచనాకాలమునాటికి దాసుగారికి 24 సం॥లు. (క్రీ. శ. 1888). పిన్నవయసు నందే హృదయ పరిపాకముగల పెద్దరచన చేసిరి. వారి జీవితకాలమునందే పలు తడవలు ముద్రితమైనది.
2. మేలుబంతి : ఇది యొక పెద్ద చాటు ప్రబంధము. వివిధవిషయములపై తత్తద్వేళావిశేషముగా ప్రసరించిన దాసుగారి మనసునుండి బాహిరిల్లిన భావములు - దేవతలు, ప్రభువులు, మహావ్యక్తులు, విద్యద్వితంసులు, దేశము - నగరములు, సంగీతసాహిత్యములు, వర్ణనలు, హితోపదేశము, అనువాదములు, ఆశాసనములు, స్వవిషయములు మున్నగువాని గురించి తెలుగున పద్యములు, సంస్కృతమున శ్లోకములు, అందునిందు కీర్తనలు - ఇట్లు బహుభంగులుగా వేసిన వాలకము లిందు కావసగును. దాసుగారి హృదయమునకును నాటి తెలుగు దేశమునకును దర్పణారోపము వంటి దీ కృతి. ఇందును అచ్చ తెలుగు పద్యము లనేకము గలవు. సచ్చట పట్టిచూచినను దాసుగారి అచ్చ తెలుగు వైశద్యవాసితము. ఆ కూర్పు కౌశల పేశలము. ఒక అముక్కుతిగా ఇది

1929 కి ముందే ప్రకటితము. కాని తత్ప్రతులు లభించుటలేదు. అది గాత తడువరి వదునారు వత్సరముల జీవితచరిత్ర మున్నది దాసుగాడికి. ఆ కాలమున వా రలవోక గావించిన యనిబద్ధ రచన లనేకమున్నవి. ఆ యన్నిటిని కలిపి యొక 'బృహద్ద్రంథముగా రూపొందించితిని. ఇది 1974 జనవరిలో ప్రచురింపబడినది.

8. : తారకమ్ అపురూపమైన సంస్కృత కావ్యము. "సంస్కృత కృతులు" శీర్షిక క్రింద దీని గురించి చూడదగును.

* * *

శ త క ము లు

1. కాశీశతకమ్ : సంస్కృత శతకము. (చూ. 'సంస్కృత కృతులు')
2. ముకుందశతకము : "కందళితానంద మూలకంద ముకుందా!" అను మకుటము గల ప్రతిపదసుందర, భావబింధురమైన రచన. ఇందు మహాభక్త కవియైన దాసుగారి మధుర హృదయస్పందము లనేకము విందుము. 1929 కి ముందే ముద్రితము. ప్రతులు దుర్లభము. రచన : 1908.
3. మృత్యుంజయ శివ శతకము : దాసుగారికి, వారి హరికథలలో పాట కచ్చేరీలలో సహకారగానము చేయుచు అనేక సభలలో పెదాషనిపించుకొన్న గాంధర్వదూర్వహుడు, సర్వతంత్ర స్వతంత్రుడైన దాసుగారిని కంటికి రెప్ప వలె సాకిన సహోదరుడు నైన పేరన్నగారు మృత్యు ముఖద్వారమున నున్నప్పుడా చెంగట గ్రుక్కిళ్లు మ్రింగుచున్న దాసుగారి యెడద యేడ్చిన యేడ్పు ఈ శతకము. ఆ సహోదర సౌహార్ద మెట్లు నాన్యతోదర్శనీయమో ఈ శతక మందలి కడుష్ట వేదనాశ్రుతి ఆ ట్లనిర్వచనీయమైనది. రచన & ముద్రణ : 1968.
4. రామచంద్ర శతకమ్ : చూ. "సంస్కృత కృతులు".
5. సత్యవ్రతి శతకము : విద్యావినోది యగు అనందగజపతి ప్రభువునకును పుంజీవ సరస్వతి యగు దాసుగారికిని గల హృదయమైన అనుబంధము దొడ్డది.

- ఆ రసజ్ఞ ప్రభువున కంకితముగా - "సతతము నంతస మెసంగు సత్యవ్రతి కిన్" అను మకుటముతో వెలసిన దిది. దాసుగారి నీతి నిపుణతకును, లోక జ్ఞతకును నికపోపల మీకృతి. ఎప్పుడో దెబ్బదేంద్ల క్రిందటనే ముద్రితమైనది.
6. సూర్యనారాయణ శతకము : దాసుగారి నామకరణ మనలు 'సూర్య నారాయణ' అవి. ఆయన సూర్యదేవుని ఇరివేల్పుగా, ఇచ్చవేల్పుగా నుపాసించిరి. యావజ్జీవితము జీవితమునను సాహిత్యమునను పలు కావుల ఆ మాట నుద్ఘాటించుచు వచ్చిరి. ముగురయ్యల మూలపు టయ్యగా భావించి ఆ దేవరపై నొక శతకమునే వన్నిరి. "సూర్యనారాయణ" యని దాని మకుటము. శార్దూల ము త్తేభములు గృహీత వృత్తములు. ఒక మహాత్మాత్విక దృక్పథము దాని ప్రాణసారము. దాసుగారిది శ్రుతానుసృత సుకుమార భుకానువాదప్రాయ మైన మెట్టవేదాంతము కాదు. మరి, లోకమును లోగొన్న జీవితరహస్యమును జీర్ణించుకొన్న భావకూలంకషమైన ఒంటబట్టిన వేదాంతము. అదే యిం దడు గడుగున ప్రత్యక్షమగును. భక్తి భవ్యమైన ఆ సముదాత్తభావసరణింబడి సహృదయ పాఠకు డెక్కడికో పోడు, ఎద లోతులకు డిగిపోవును లేదా నద్యోహృద్య సమున్నతానుభవసీమల కెగిరిపోవును. ఇక నిందలి కవిత్వ మందమా సందర్భ సుందరోపమలు, నద్యః పేయ పీయూషమువంటి భాష, వాగ్దయోగజాతకషగు శైలీలాఠిత్యము మొదలగు కవితా సామగ్రి యంద చందముల కాలవాలము. ముద్రణ : వై జయంతి ప్రెస్, మదరాసు, 1903.
7. వేల్పువంద : చూ. అచ్చ తెలుగు కృతులు.

*

*

*

రూ ప క ము లు

1. దుంభపుర ప్రహసనము : స్వభావోక్తి సుభగములైన పద్యములతో హాస్యసారస్యములతో నొప్పు రచన. ఇందలి పాత్ర లానాటి కలిపయ విజయ నగర పురస్రముఖులకు ప్రతీకలట. ముద్రితము-1921. రచన : 1890.
2. సారంగధర నాటకము : ప్రాక్రృతీచీన రూపకశైలి మేళనము గల రచన. శాంతరస ప్రధానమయ్య హాస్య కరుణాద్యంగరస పరిపోషణ సామ

ర్యమునను సజీవ పాత్రఃస్మాణ చాకచక్యమునను బంధుర భావసంపద వల
నను, సరళరచనా రామణీయకమునను, కవితాకళకు కేళాకుశలై న పద్యముల
తోడను, సంగీత భంగీ తరంగిణిములగు పాటలతోడను పాఠ్యేనాఢ్యేచ మధుర
ముగ రాణించు నాటకరాజము. రచన : 1890.

ముద్రణ : శ్రీ వేదవ్యాస ప్రెస్, విజయనగరము-1821.

*

*

*

గద్య కృతులు

1. జగజ్జ్యోతి : 'అష్టాదశ విద్యా ప్రకాశిక' యని దీని నామాంతరము. ఇది
నారాయణదాస విజ్ఞాన భండాగారము. దోరవయసునందే దౌర్ధ హృదయము
గల దాసుగారు వయః పరిపాకముతోపాటు మరింత పరిపక్వమైన హృద
యముతోను, అసమాన పాండిత్య శౌందీర్యముతోను రచించిన ఆధ్యాత్మిక
విజ్ఞాన వ్యాస సంపుటి. దాసుగారి సారస్వతమును, చరిత్రమును అందును
ఈ గ్రంథమును పరిశీలించినచో ఒక జన్మకాలమున నొక మానవ మాత్రున
కిన్ని విద్య లింత యలవడునా యని అక్కజము మిక్కటము గాకమానదు.
అందును ఈయన హరిదాస జగద్గురువే కాని యాయన కొక్క విద్య
యందును నొక గురువనుచు లేదాయె. లౌకిక గురువుల నాశ్రయించినవా
రొందు రెండు విద్యలం దొజ్జు లగుటయే అపూర్వము కాని జగజ్జగదీశులనే
పరమ గురువులుగా పరిగణించిన వీరి కీ విద్య లలవడుట యేమి అపూర్వము?
దాసుగారు గ్రంథాదిని ఇష్టదైవత ప్రార్థనమున 'ద్వాదశాత్మా'! జగజ్జ్యోతి!
ప్రభాకరా! అని సంబోధించిరి. సంవిత్తుకు ప్రకాశము సంకేతము. దానిని
దాసుగా రే సవిత్పదేవతాక మంత్రోపాసన వలననో సముపార్జించి లోక
సంగ్రహార్థము ఆ వెలుగు నీ గ్రంథరూపమున వెలయించి చరితార్థులైరి.
మిత్ర భాషలో చతురశ్రము, అనవద్యము నైన గద్య రచన. ఇందు దాసు
గారి సాదుమేధా సహస్రావధార కించిదూపన సహస్ర పుట సంపుటముగా
బాహిర్లిసఁ. రచన : 1839-43.

ప్రచురణ : ఆ. నా. దాస అముద్రిత గ్రంథ ప్రచురణ సంఘము,
విజయనగరము - సంపుటము I - 1958, II - 1980.

2. నా యెఱుక : దాసుగారి స్వీయచరిత్ర. సంగీత నృత్య సాహిత్య త్రికళా కుళం త్రిదళులైన వారి పూర్ణ పురుషాయుష జీవితమున చిత్రముగా విడి మొదటి ముప్పదేండ్లకే పరివీతము. “స్వయముగ చెప్పవలసిన అగత్య మున్నంతటి తన జీవితకథను మాత్రమే స్వీయ చరిత్రకారుడు వస్తువుగా స్వీకరింపవలయును; అన్యయైన జీవితకథను ప్రదర్శించు పని జీవిత చరిత్రకారునిది” అను నభిప్రాయము గల ఆ దేశాద్రిమ్మరి సరస్వతీ ప్రచారకుని శేషజీవితము స్వయముగను వార్తాపత్రికల మూలమునను దేశమంతయు నెరిగినదే. మొదటి ముప్పదేండ్ల జీవిత సన్నివేశములే వారికి దప్ప లోకమునకు దెలియవి. అందుకే ఆ నామకరణ మన్వర్థ మగుచున్నది. తెలుగులో ‘స్వీయచరిత్ర’ ప్రకటనమునకు వీరేశలింగముగారే అద్యులైనను తద్రచన కాద్యు లీ అది ధీచే యని పెద్ద లనగా విన్నాడను. ఆ. నా. దాన జీవిత చరిత్ర 237వ పుట యం దట్లే యున్నది. ఈ గ్రంథమున బాలదాసుయొక్క పాండిత్య పరాక్రమము, తద్విజృంభ లబ్ధి విజయములతోపాటు ఆయన లోటుపాట్లను గూడ స్పష్టముగ గుర్తింపగలము. ఆయన వానిని బాహ్యముగ చాటుకొనుటకు జంకలేదు, కొంకలేదు. కొన్ని కొన్ని సన్నివేశములు రసవత్తరములుగ నున్నవి. కథారక్తియేగాదు, అపురూపములైన ఉపమాద్యలంకారములతోడి కల్పనలు, వర్ణనలు నడుమ నడుమ కవితా కల్యాణికి పేసలు వెట్టినవి, చందన చర్పలు చేసినవి. ఆ నడుమ పత్రికలలో పరంపరగా విందలి కొన్ని పుట్టములు ప్రకటితములైనవి కావి గ్రంథము నేటిదనుక అచ్చుమొగము చూడకుండుట అబ్బురము. త్వరలో ఇది శ్రీ కర్రా ఈశ్వరరావుగారి “దాన భారతి ప్రచురణ” (గుంటూరు) గా వెలయనున్నది. సంపాదకుడు : యస్వీ.

3. నూఱుగంటి : చూ. అచ్చ తెలుగు కృతులు.

4. వ్యాసపీఠము : దీని విషయము పూర్వోక్తము. (చూ. ‘అచ్చ తెలుగు కృతులు’ - సం. 13). ఇందు పూర్వభాగమున నొక సువిశిష్ట వైమర్శిక దృక్పథముగల ఒక మహాద్రష్టను, ఉత్తరభాగమున సురుచిర కవితా దృక్పథము గల ఒక మహాస్రష్టను దాసుగారియందు మనము దర్శింపగలము. ఎప్పట్నునను అనవద్యమైనది వారి గద్యకైలి. అది అచ్చదాన యైనను అంటు దాన యైనను వైశద్యము దాని జీవగజ్జ.

అనువాద గ్రంథములు

1. ఉమర్ బై యాము రుబాయత్ : శ్రీ దాసుగారు పాఠశీకమున కందలు తిరిగిన పండితుడు. తన కనేక విషయముల సదృశుడు, సమానధర్ముడు, తనవలె కవియు కళాప్రమాత రసికప్రవరుండు మహాప్రవక్త ఓక్తవరుడు కావ్రవేత్త బహురానవదావుడు యదృవిష్యుడు అయిన ఉమర్ బై యాము మహాదాగుని అంతరంగ నంగీతమైన 'రుబాయతు' అపవ్యాఖ్యానములకు గురియగుచున్నదని గుర్తించి మహాదాదపడి మధన పడి అందుకోసమన్నట్లు పట్టుబట్టి పాఠశీకము నేర్పి మూల గ్రంథ రీతి మలిముచ్చుదై కవి హృదయము నాచికొని దోచుకొని తత్పరమార్థమును మన కందిచ్చినారు. వారి గ్రంథము సమగ్ర సుందరముగా (అచ్చాండ్ర పాఠ శీక పదటిప్పణులతో సహా) 1932 లో బొంబాయిలో బ్రిటిషిండియా ప్రెస్సులో ముద్రితమైనది. అందు 110 రుబాయతులు వరుసగా పాఠశీక, రోమను లిపులలో వ్రాసి అవియు ఫిట్ట్ గెరాల్డుగారి ఆంగ్లానువాద పద్యము లొకవైపుగను సంస్కృతాండ్రానువాద పద్య గీతము లొక వైపుగను ముద్రితములై నవి. ఇందలి తెలుగు విద్దపు బచ్చతెలుగు. ఇట్లు రుబాయతునకు సంస్కృత, దేశ్యాండ్రము లందనువాదములు వెలయించుటకు దాసుగారే ప్రథములు. వీరు ఫిట్ట్ గెరాల్డు ప్రతిపద్యమునకును ఒక సంస్కృత శ్లోకము ఒక తెలుగు పద్యము చొప్పున వ్రాసిరి. అసలు రుబాయతుయొక్క అపాత మదుర గీతిధర్మమునకు దగినట్లు సంస్కృతమున నొకగీతి, తెనుగున నొక పాట చొప్పున వ్రాసిరి. (తెనుగు పద్యములన్నియు కందములు. దానిని 'స్కంధ' శబ్దభవముగా భావించి నాట తెలుగున దానికి "మూపు" అని నామకరణము చేసిరి. కొద్దిచోట్ల మాత్రము తెలుగుపాట తేటగీతి యాట వెలదు లందు పడినది కాని పలుకావుల "చెండు" అను పేర మంజరియే ప్రయుక్తమైనది.) సంస్కృతాండ్రములందు మూలభావము నూచముట్టుగా సంగ్రహించుచు అనువాదమున స్వతంత్రకృతి యందు కవి యొక్క భావ వ్యక్తీకరణ శక్తి ప్రదర్శిత మగుటకు గల వెసులుబాటు నశ్రమముగ అల వోకగ ప్రకటించుట భాషాపరశేషభోగి యగు దాసుగారికే చెల్లినది.

2. నవరస తరంగిణి : కవితలో విశ్వమును, విశ్వములో కవితను దర్శించి తమ కావ్య నాటకములం దొక రసజగత్తును ప్రగల్భింప జేసిన లోకైక మహా కవులు పేక్చీయరు కాళిదాసు రెట్టాయా నవరసములను పోషించిరో వైనము వారిగా పటిష్ఠ ప్రణాళికముగా నిరూపింపబడిన బృహద్ద్రంధము. ఇందా మహా కవుల సర్వ కావ్య నాటకములందలి ప్రముఖ పద్యములు, ప్రసిద్ధ పంక్తు లన్నియు వచ్చినవి. ఆ మూల పంక్తులన్నియు వివిధ రస శీర్షికల క్రింద వింగడింపబడి యెదురుగా తదనువాద మెక్కువగా పద్యములలోను ఎదనెడ వచనములోను చూపబడినది. అంగ్లమున కనువాదము మిశ్రభాషయందును, సంస్కృత ప్రాకృతముల కనువాదము అచ్చ తెలుగు నందును సాగినది. ఒక భాష ననువదించు వట్టున ఆ భాషయొక్క పద మొక్కచైన అందు పడగూడ దని దాసుగారి వియనుము. అనువాద మెప్పుడును - "అహో మూలచ్చేదీ తవ పాండిత్య"మను నట్లుండరాదు. మూలపంక్తి పరమార్థమును కరచదర మొనర్పవలెగాని దానిని మించిన కఠిన పాకమున బడరాదు. శాతకు దగ్గులు నేర్పవలెనా : దాసుగారికి తెలియవిని కావీ సులువులు. వివిధ మూలపంక్తుల ఆకర నూచనలు, నందర్ప వివరణము, మూల గ్రంథముల ఇతివృత్త సంగ్రహము, అనువాదము నందలి కఠినశబ్దముల కర్థములును గలవు. వీవి యన్నిటికిని మకుటాయమానముగ విపులమైన పీఠిక గలదు. అం దితఃపూర్వ మెవ్వరును గుర్తించని ఆ మహాకవుల లోటుపాటులను విమర్శించుటకు వెనుకాడలేదు సర్వతంత్ర స్వతంత్రుడైన దాసుగారు. ఆంధ్రసాహిత్య సరిస్వతి కొక అమూల్యాభరణ మీ గ్రంథము. ఇది యొక ఖోదక్షమమైన పరిశ్రమ ఫలితము. విజయనగర ప్రభువు శ్రీ అచకనారాయణ గజపతుల కంఠితము.

ముద్రణ : విజయరామ విలాస (రాజప్రాసాద) ముద్రణాలయము - విజయ నగరము - 1922. ద్రీవికి యొక్కటే ముద్రణ మిప్పటికి వచ్చినది. ఆ ప్రతులు 500 మాత్రమే. నేడు ప్రతి మిక్కిలి దుర్లభము. అవశ్యము పున ర్ముద్రణ చేయవలసిన గ్రంథము.)

- *3. తల్లివిన్ని : (లలితా సహస్రనామ వివృతి).
- *4. నూలుగంటి : (ఈనపు వీరి కథలు).
- *5. మొక్కుబడి : (ఋక్సంగ్రహము).
- *6. వెన్నుని వెయిపేర్ల వినకరి : (విష్ణు సహస్రనామ సంకీర్తనము).
- *7. వేల్పుమాట : (భగవద్గీత).

* ఇందు కొన్ని అనువాదములు, అనువాద ప్రాయములు. కొన్ని అనుసరణలు. ఈ అయిదింటి గురించియు "అచ్చ తెలుగు కృతులు" అను శీర్షిక క్రింద చూడదగును.

*

*

*

సంస్కృత కృతులు

1. ఉమర్ ఖై యామ్ రుబాయత్ : "అనువాద గ్రంథ" శీర్షిక క్రింద దీని స్వరూపము విరూపింపబడినది. ఇందు పిట్ట గెర్రాజ్జగారి ఆంగ్లపద్యములకును, పారసీక మూలమునకును సంస్కృతమున క్రమముగా నొక్కొక శ్లోకము నొక్కొక గీతము చొప్పున అనువాదము సాగినది. అవి ప్రాచీన కవి కృత శ్లోకములవలె ప్రౌఢముగా నున్నవి. కొన్ని కాళిదాసాదుల శ్లోకములవలె కమ్మగా నున్నవి. మరికొన్నిట వైయాకరణైకవేద్యము లైన ప్రౌఢప్రయోగములు గలవు. రుబాయత్ సంస్కృతీకరింపబడుట కిదే మొదలై యుండును. ఉద్గీర్ణదర్శమునకు తగినట్లది గీతి యందే అనూదితమగుట శ్లాఘ్యము. దీని దేవనాగరి. ఈ గ్రంథము విజయనగర ప్రభువులు శ్రీ విజయ రామరాజగణికిని రాణి శ్రీ లలితకుమారీదేవిగారికిని కృతి. (ఇందు సంస్కృతాంధ్రాంగ్లములందు దాసుగారి పీఠికలు గలవు.)

2. కాశీ శతకమ్ : దాసుగారు 1913-14 లో సతీసమేతముగా కాశీపురిని దర్శించిరి. వారి తత్పుర దృశ్య పరిశీలనము, స్వానుభవము విందు మేల్తరముగ ఘేరింపబడినవి. అరితి యరితి అనుష్టుప్సులలో అసాతమధురమైన

శైలిలో అలంకార చమత్కారచారవుగా సాగినది రచన 1914లో. ముద్రణ: 1921 ప్రాంతమున ప్రథమ ప్రచురణ జరిగినది. ద్వితీయము అ. నా. దాస అముద్రిత గ్రంథ ప్రచురణ సంఘము వారిది. కృష్ణా పబ్లికేషన్స్ ముద్రణ, విజయనగరము-1980. రిప్రెంట్లు.

3. చాతుర్వర్ణ్య సాధనమ్ : దీనికే “పురుషార్థ సాధనమ్” అని మారుపేరనుకొందును. 1930 లో విజయనగరము శ్రీ వేదవ్యాస ప్రెస్ లో అచ్చయిన దాసుగారి హరికథామృతము వెనుకతట్టు అట్టమీద ఇది సంస్కృత కృతియనియు, అప్పటికే అచ్చయిన ట్లటంకింపబడినది. కాని చిత్రము ఒక్క ప్రతియు నాబోటివానికి లభించినదికాదు. (298 శ్లోకములు గల తారకమ్ వెల 5 అణాలు. దీని వెల 5 అణాలు. కాబట్టి ఇది మరికాస్త పెద్దగ్రంథమై యుండును).

4. తారకమ్ : ఇది దాసుగారి గీర్వాణము తారస్థాయి నందుకొన్న అపూర్వ ప్రౌఢప్రయోగ వైచిత్ర్యోత్థికావ్యమువలె గండుమీరిన పండితుల గుండెలు తరచించించిన ప్రౌఢ ప్రబంధము. కావ్య చారిత్రములో— “పాణినీయ సూత్రాణా మవైదికానా ముదాహరణ మేతత్కావ్యమ్” అని దాసుగారి ప్రతిజ్ఞ. అది నిర్వహించినది వారి ప్రజ్ఞ. అయిదు సర్గాలు, సుమారు 300 శ్లోకాలు. కథ చిన్నది, కల్పితము. కావ్యమున నున్న చమత్కార మంతయు కవితలోనే యున్నది గాని కథా సంవిధానమున లేదు. వారు హరికథలలో మారుమూల రాగము లనేకము వాడినట్లే యిందలి చతుర్థ సర్గలో అన్యకవి ప్రయుక్తములు కాని విశేషవృత్తము లనేక ముపయోగించిరి. చందస్సు మీద వారికి గల ప్రభుత్వమున కిది యొక గుర్తు. వట్టి శాబ్దికమైన సాముగరిడీలే గాక లోకోత్తర వర్ణనలు కల్పనలు నున్నవి. అన్యపదేశ విన్యాసము, సారవత్సం దేశమును గలవు. “ఉపమా ఆదిశబ్దస్య” అనదగిన ఉపమలెన్నో వారి సారస్వత సర్వాంగీణముగా నున్నట్లే యిందు నున్నవి. ప్రతి కృతియందు ప్రతి పరిచిసట్లుగనే వారి అపూర్వ వ్యక్తిత్వ మిందును పలుకవుల ప్రతిపలించినది. రచన : 1908-10 సం॥ల నడుమ. ముద్రణ : నిర్ణయసాగర ముద్రణాలయము, బొంబాయి-1914. (జర్మనీలో మార్బర్గ్ విశ్వవిద్యాలయ సంస్కృత శాఖాధ్యక్షుడు ప్రొఫెసర్ కె. గెర్ల్నర్ తారకావ్యమును జూచి దాసుగారి కవితను కడు గొరియించు ప్రశంసాశ్లోకములు రచించి పంపెను.)

5. దశవిధరాగ నవతీ కుసుమమంజరి : ఇది సంగీత ప్రపంచమున హనుమంతుని నముద్ర లంఘనము వంటిది. ఒక ఆపూర్వ కౌశల ప్రదర్శనము. 1938 లో దాసుగారు కన్యాకుమారి యందు అమ్మవారిని దగ్గించుకొని ఆ పరమానుభూతితో పది వివిధ జాతులలో తొమ్మిదేసి పంక్తులకు తొమ్మిదేసి రాగముల చొప్పున అసాగ మొత్తము 91 రాగములలో అమ్మవారి పరమగ అన్వర్థమగునట్లు రాగనామ నిర్దేశము చేయుచు సర్వతాళాత్మక పంచ జాత్యేక తాళముతో సస్వరముగా విరచించిన దేవీస్తవము. ఆరోహణ క్రమమున సాగిన ఆ తొందిది పంక్తులు చక్కని సంస్కృత రచన. అనంతరము అవరోహణక్రమమున సస్వరముగ సాగిన తొందిది పంక్తులు మిత్ర బాషాత్మకములు. ఇందలి సంగీత ప్రక్రియను పరికించిన పలువురు తద్యాత్మ విద్వాంసులా గడిదేరిన తైవాడమునకు ఆశ్చర్యచకితులైరి కాని అది యింత వరకు అచ్చుకాకపోవుట అస్మదాదుల కచ్చెరువు గొల్పుచున్నది. త్వరలో 'దానధారతి ప్రచురణము'గా వెలయగలదు.
6. మృత్యుంజయాష్టకమ్ : రచన 1908. అలద్దము. రచన పకడ్బందగా నున్నదనియు, వ్యాధిగ్రస్తులైన మిత్రులు తరచు దాసుగారిచే దీనిని చదివించు కొనెడివా రనియు తెలియుచున్నది.
7. రామచంద్ర శతకము : ఇది 'రామచంద్ర' మకుటము గల భుజంగ ప్రయాత శతకము. ఠక్తి జ్ఞాన వైరాగ్య ప్రబోధాత్మకమైనది. దాసుగారి అద్వైత వేదాంత జ్ఞానమునకు నికషదృశత్తుగ నున్నది. విషయము మహాగహనమైన తత్త్వమగుటచే భాషయందును బంధమునందును సారక్యమునే కోరి ప్రదర్శించినారు దాసుగారు. ఇది 1921 నాటికే రచితపూర్వమైనను ఆ. నా. అముద్రిత గ్రంథ ప్రచురణ సంఘము వారిచే 1960 లో ప్రచురింపబడినది. ముద్రణ : శ్రీకృష్ణా పబ్లికేషన్, విజయనగరము.
8. శ్రీహరి కథామృతము : ఇది శ్రీకృష్ణ జననము, పిళ్ళబంధ ఏమోచనము, ధర్మసంస్థాపనము అను మూడు హరికథల సంపుటి 1918 లో కలకత్తాలో ప్రథమ కథాగానము చేసి విశ్వకవి రవీంద్రుని క్లామాశిరఃకంఠమునకు పాఠ్యులైరి దాసుగారు. వారి అభీష్ట సిద్ధాంతములకు, వైదుష్య పరిజాహమునకు, ఠక్తి బాషకతకు, లోకజ్ఞతకు తాదాప్యమైన కృతి. స్వీయకృతులలో వారి

కిది విక్రీతి ప్రతిపాత్రమైనదిగ తోచును. వాడు దీనిని దేవరాషలో వ్రాయుట. తొలుత 1880 లో విజయనగర శ్రీ వేదవ్యాస ప్రెస్సులో తెలుగు రిపిలో ముద్రించినను, పిదప 1888 లో మదరాసు వావిళ్ళ ప్రెస్సున నాగరికిపిలో వేయించుట చూడ సర్వదేశస్థులును దీనిని చదివి కృతార్థులు కావలెనని వారి యాశయ మవిపించును. అనుపద హృదయంగమ మైన రచన. సంస్కృత రాషకును, చందస్సందర్బాది కావ్య మర్యాదలకును కొంత చక్కని తెలుగు వారికము వై చిరి. (1921 లో విజయనగరము S. V. V. Press లో అచ్చయిన దాసుగారి సారంగధర వాటకము ఓవరిదైన 124 వ పుటలో “ముద్రితము లగుచున్న మద్విరచిత గ్రంథములు” అను శీర్షిక క్రిందనున్న పట్టికలో తొలుదొర్త కాశీయమర్దనము, కంసవధ, పారిజాతావహరణము అను మూడును సంస్కృత హరికథ లని ఉటంకింపబడియున్నది. ఆ పేరిటి కృతులు వేరే లభింపకపోవుటవలన వరుసగా నీ మూడే హరికథామృత సంపుటిలోని కథ లగునేమో యని అనుమానింపవలసి వచ్చుచున్నది. కాని ఆ ‘సారంగధర’ వెనుకటి యట్టపై “మద్విరచిత ముద్రిత గ్రంథముల” పట్టికలో సంస్కృత శ్రీకృష్ణజననము పేర్కొనబడియుండుటచే మీది యాహ యెంతవట్టు సత్య సన్నిహిత మగునో చెప్పలేము.)

*

*

*

అముద్రితములు : అలబ్ధములు

1. గోవర్ధనోద్ధారము : అలబ్ధము. (చూ. 'హరికథలు' శీర్షిక)
2. తర్కసంగ్రహము : అముద్రితము
3. ధ్రువచరిత్రము : అలబ్ధము.
4. పురుషోత్తమ సాధనము : అముద్రితము ఇది దాసుగారి "చాతుర్వర్ణ్య సారసమ్" అను సంస్కృత కృతికి నామాంతరమో లేక ఆంధ్ర భాషా కృతియో!
5. బాలరామాయణ కీర్తన : రెండు చఃజములు మాత్రమే దొరకినవి. ఆరెండును 'దానభారతి' వారి పేరుబంతి యందు ప్రకటితములు
6. మృత్యుంజయాష్టకమే : అలబ్ధము. ఇదియు, మీది కీర్తనయు విజయ నగరమున నెప్పరైన పెద్దల యొద్ద దొరకవచ్చును.
7. వ్యాకరణసంగ్రహము : అముద్రితము.
8. సీమపల్కువహి : (ద్వితీయ భాగము) అముద్రితము.

గమనిక : 1980 లో ఆ. నా. దాన అముద్రిత గ్రంథ ప్రచురణసంఘము, విజయ నగరము వారు ప్రకటించిన దాసుగారి కాశీకాండమున తత్కార్యదర్శి చేసిన విజ్ఞప్తియందు వారు పైపట్టిక యందలి 2, 4, 7, 8 సంఖ్యల గ్రంథములను తాము ప్రకటింప నున్నట్లు వ్రాసిరి. కాని నేటిదనుక అవి ముద్రితములు కాలేదు. వాని ప్రతులు వారి కడనే యుండియుండవలెను. మొన్న మొన్నటి దాసుగారి వంటివారి కృతులు కొన్ని యింకను అముద్రితములుగ నుండి పోవుటయు, కొన్ని అసలే అలబ్ధము లగుటయు, కొన్ని ముద్రిత పూర్వములయు, అతిదుర్లభము లగుటయు మిగుల శోచనీయము.

అకారాది గ్రంథ సూచిక

1. అంబరీష చరిత్రము-హ.
2. అచ్చ తెలుగు పలుకుబడి-అ. తె.
3. ఉమరుకై యామురుబాయతు-అను.
4. కచ్చపీఠులు (కవిజానంకలనము)
5. కాశీశతకమ్-నం.
6. గజేంద్ర మోక్షణము-హ.
- 7. గోర్యనోద్ధారము-హ.
8. గౌరవ పెండ్లి-అ. తె. హ.
9. బాతుర్వర్గ సాధనమ్-నం.
10. జగజ్జ్యోతి (అష్టాదశ విద్యా ప్రకాశిక-గ.)
11. జానకీ శపథము-హ.
- x 12. తర్క సంగ్రహము
13. తల్లివిమ్మి (లలితా సహస్ర నామము. అ. తె.)
14. తారకమ్-నం.
15. దశవిధరాగనవతి కుసుమ మంజరి-నం. & తె.
16. దంభపుర ప్రహసనము
- 17. ద్రువచరిత్ర-హ.
18. నవరసతరంగిణి-అను.
19. నా యెఱుక (స్వీయచరిత్ర) గ
20. నూలుగంటి-అ. తె.
- x 21. పురుషార్థసాధనము-గ.
22. ప్రహ్లాదచరిత్ర-హ.
23. బాటసారి (కావ్యము)
- 24. బాలరామాయణ కీర్తన
25. బిష్ణు చరిత్రము
26. మన్కిమిస్తు (అముల్లసాధనము)
27. మార్కండేయచరిత్రము
28. ముకుందశతకము
29. మృత్యుంజయ శతకము
30. మృత్యుంజయాష్టకమ్-నం.
31. మేఘదూతి (చాటుప్రబంధము)
32. మొక్కుబడి (ఋక్సంగ్రహము) అను.
33. యశార్థరామాయణము-హ.
34. రామచంద్ర శతకమ్
35. రుక్మిణీ కల్యాణము-హ
36. వెన్నుని వెయిపేర్ల వినకరి-అ. తె.. అను. (విష్ణు సహస్రనామ సంకీర్తనము)
37. వేల్పుమాట (భగవద్గీత)
38. వేల్పువంద-అ. తె.
- x 39. వ్యాకరణ సంగ్రహము
40. వ్యాపీతము-గ.
41. సంగీత తరంగిణి
42. సత్యవ్రతి శతకము
43. సారంగధర నాటకము
44. సావిత్రి చరిత్రము-హ.
45. సీమపల్కావహి- అ. తె. విఘంటువు.
46. సూర్యనారాయణ శతకము
47. హరిః థామృతమ్-నం. హ.
48. హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము-హ.

సంకేతములు : అ. తె.=అచ్చ తెలుగు. అను.=అనువాదము.

గ=గద్యము.

హ=హరికథ

x = అముద్రితము.

- = అరిబ్ధము.

దాసభారతి ప్రచురణములు

1. మేలుబంతి : చాటు ప్రబంధము. (అనేక పటములతో)
పుటలు 284. వెల 12 రూ॥ సంపాదకుడు : యస్వీ జోగారావు.
2. కచ్చపీఠములు : దాసుగారి నర్వకావ్యములనుండి యేర్పికూర్చిన పలు చక్కవి పద్యముల సంకలనము.
పుటలు 100. వెల 6 రూ॥ సంపాదకుడు : యస్వీ జోగారావు
3. వ్యాసపీఠము : రాషా సాహిత్యజీవిత నందిండులగు అనేక విషయములపై విమర్శనాత్మకములు, నృజనాత్మకములు నగు వ్యాసముల సంపుటి.
పుటలు 300. వెల 15 రూ॥ సంపాదకుడు : యస్వీ జోగారావు
4. తల్లివిన్ని : లలితా సహస్రనామముల పరమార్థ ప్రకాశిక—అచ్చ తెలుగు పద్యములందు వివృతి. (అచ్చులో నున్నది)
పుటలు సుమారు 280. వెల 12 రూ॥
సంపాదకులు : ఆచార్య శ్రీ ఓరుగంటి వీరకంఠశాస్త్రి
5. నా యెటుక : దాసుగారి స్వీయచరిత్ర. (అచ్చులో నున్నది)
పుటలు సుమారు 300. వెల 15 రూ॥
సంపాదకుడు : యస్వీ జోగారావు
6. సంగీతతరంగిణి : పాటకచ్చేరీల కనువగునట్లు ఏర్పి కూర్చి, స్వరపరిచిన అపురూపములైన దాసుగారి కృతులు, కీర్తనలు. 'దళవిధరాగ నవతి కుసుమ మంజరి, వంచముఖీతా న్వరూప వివరణాత్మక పట్టికయు చేర్చి లదివవి. (త్వరలో). సంపాదకుడు : శ్రీ నూకల చిననక్కనారాయణ.
7. The Light of the Worlds : An abridgement and translation of the Jagajjyoti, an astounding product of learning and genius of Narayanadas by Sri Peri Suryanarayana, M. A., L. T. (dealing with the eighteen disciplines of the ancient Indian Wisdom.)—(Shortly)

ప్రకాశకులు :

శ్రీ కర్రా ఈశ్వరరావు

B. Com. (Hons), B. L., F. C. A.

Manager, Leaf Stocks & Supply,

I. L. T. D. & Co., Guntur.

దాన సాహితీ జీవిత సమీక్ష గ్రంథములు

1. శ్రీ ఆదిభట్ట నారాయణదాన సారస్వత నీరాజనము :
దాసుగారి జీవితము, పృక్తిత్వము, సాహిత్య వైభవము (సర్వ గ్రంథ సమీక్షాసహితము), సంగీతప్రతిభ మున్నగు సర్వవిషయముల గురించి దేశములోని హేమాహేమీ లైన రచయితలు చేసిన సరసప్రౌఢ సమీక్షలు, అత్యవశ్యకములగు అనుబంధము లనేకము గల బృహద్ద్రంఠము.
పుటలు : 1200. వెల : 50. రూ॥లు
ప్రచురణ : రచయితల సహకార సంఘము, గుంటూరు-1974.
సంపాదకుడు : యస్వీ జోగరావు
2. శ్రీ ఆదిభట్ట నారాయణదాన శతజయంత్యుత్సవ సంచిక :
దాసుగారి సర్వతోముఖ ప్రజ్ఞావైభవమును ప్రత్యక్షముగా ఎరిగిన పెద్దలు, శిష్యప్రశిష్యులనేకు లా మహానుభావునకు సప్రశ్రయముగా సమర్పించిన వ్యాస ప్రసూనాంజలి.
పుటలు : తెలుగు & ఇంగ్లీషు 302 + 61. వెల : 5 రూ॥లు
ప్రచురణ : సంస్కృతి సమితి, చీరాల - 1987.
3. నారాయణదాన జీవితచరిత్ర :
రచన : శ్రీ మరువాడ వెంకట చయనులు, B. A., B. L.
ప్రచురణ : కొండపల్లి వీరవెంకయ్య & సన్సు, రాజమండ్రి-1969.
పుటలు : 285. వెల : 4 రూ॥లు
4. Life of Adibhatla Narayana Das :
By Sri Vasantarao Brahmaji Rao, B. A., B. L. Advocate,
Vizianagaram--1956
Pages 105. Price Rs. 2.
5. శ్రీ నారాయణదాన జీవితచరిత్రము (యక్షగానము) :
రచన : కవికథకరత్న శ్రీ పెద్దింటి సూర్యనారాయణ దీక్షితదాసు,
వర్సాపురము, ప॥ గో॥ జిల్లా.
ముద్రణ : 1987. పుటలు : 60. వెల : 1 రూ॥

— [పరికల్పన : ఆచార్య యస్వీ జోగరావు]

అ ను బంధము-3

అకారాది విషయానుక్రమణిక

అభ్యుదయాభాసము-20

అరుణశిరణము-29

అర్హోవర్తన-53

అర్హజ్ఞత-8

అదర్శ పురణసులు-79

అదునిక కవులు-13

అమవి-34

ఇంద్రసూక్తము-100

ఈశ్వర తత్త్వము-78

ఉత్తములు-31

ఋతాన్యత వైఖరి-65

కర్తవ్యబోధ-16

కర్తవ్య వర్తమానము-96

కర్మము-18

కలుపు-52

కలితలలిత-101

కివి-49

కష్టసుఖములు-27

కళాకౌశలము-46

కళానిభూరిక-65

కాశీపురి-76

కాశీదాసు సౌగంధము-89

కుంభకర్ణుడు-28

కులకాంత-63

కృత్తి-2

కోరిక-70

క్రతు విరాసము-30

గారడీ సూర్యుడు-40

గురుశోకము-42

చంద్రుని మొగము-84

చంద్రోదయము-6

చిత్రాంగిమేడ-63

జగత్తు-భగవంతుడు-62

జీవాత్మ-97

జెన్నిన్ క్రిడ-55

తత్త్వము-24

తత్త్వ దర్శనము-72

తిరువళ్లూరు రాజాయి పాట-55

తెలుగు తీపి-62

తెలుగు తెలివి-67

తొలకరి-41

తొలిమాపులో వలపు-36

త్రిలింగము-44

దేశ దుర్దశ-44

దేశభక్తి ప్రబోధము-52

దైవోపహతుడు-64

ధనలోభదంభము-37

నదీసూక్తము-100

నరసింహావతారము-15

నవవధూవరచేష్టలు-25

విదామవేళ-40
 పప్పు వెంకన్నగారి పాట-55
 వరిణామము-4
 పుంసాం మోహనరూప-93
 పురవర్ణన-44
 పూర్వకపులు-13
 పౌషతోషము-99
 ప్రబోధము-9
 ప్రభాతము-24
 ప్రహ్లాదపాత్ర-14
 బలవానింద్రియగ్రామ-62
 భక్త లక్షణము-19
 భక్త హృదయము-74
 భగవంతుని కొలత-27
 భరతఖండము-97
 భవనిరాసము-17
 భూతభూతేశతత్త్వము-96
 మనుమలపోకిళ్లు-20
 మళక మాధవము-52
 మాంసాశన నిరాసము-98
 మూర్తి చిత్రణము-19
 మేలిముసుగు-64
 రాకాసి-29
 రామభక్తి-27
 రెంటిత్రాగుడు తిండి మెట్టంటువేల్పు!-68
 వనవాస రాజభోగము-28
 విజయలక్ష్మి వివాహము-95
 విద్య-42
 విద్యా గర్వము-97

విధివంచితుడు-99
 విధివాత-98
 వివన్నద్వివము-8
 విరాడ్రూపము-7
 విశ్వరూపిణి-92
 వీరారాపము-98
 వేసవి-66
 వేసవి వేకువ-41
 వేసవివేళలు-11
 శోకహతశోకము-29
 శృంగార సంగీతము-50
 శ్మశానము-99
 షేక్స్పియరు సౌగంధ్యము-80
 సంగోరుగారు-9
 సంప్రార్థనము-2
 నగుజోపాసన-6
 సత్య దౌర్లత్యము-98
 సత్య వ్రతి-69
 సదనత్సంశయము-14
 సరోవరము-6
 సర్వ మత సామరస్యము-1
 సహోదర సౌహార్దము-61
 మకవి-79
 సూర్యనమస్కారములు-57
 సూర్యాస్తమయము-6
 స్తుత్యమృత్యుంజయము-21
 హనుమద్విక్రమము-28
 హరివేంకట సిరి-8
 హృదయ వివేదనము-89

M. V. KRISHNA RAO
 Minister for Education & Cultural Affairs,
 Executive President,
 WORLD TELUGU CONFERENCE
 HYDERABAD 1975.

అమూల్య పుస్తక సేకరణ
 స్థానీ : డా॥ వెంకటేశ్వరయ్య
 ఆలమూరి విక్రమ్, పల్నాడపాలెం,
 రేపల్లె. Cell : 9392055065

Check List

Book Number	SSR02A119	Date	13/09/2021
Front Cover	yes	Back Cover	yes
Blank Pages	CI, IV, VI, 3E, 32		
Missing Pages	NO		
Prepared	Ch. Ramya	Scanned	Ramya
BOOK SIZE	H 8.5 W 5.5	Pages	213